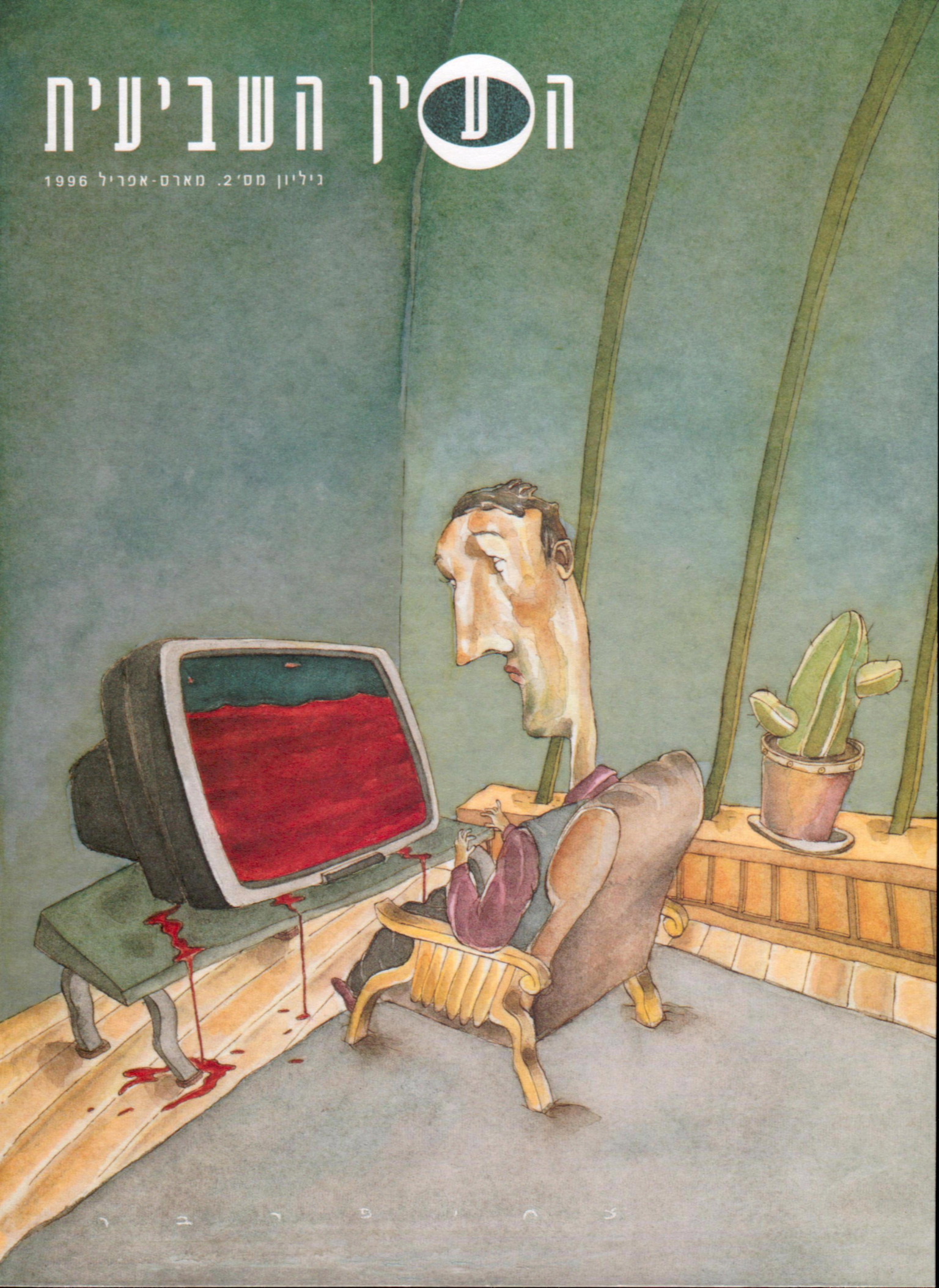

העין השביעית

גיליון מס' 2. מארס-אפריל 1996

הענק השותק

לנווט פיגוע אל המיקרופון - כרמית גיא

3

תקשורת משוחררת לא מוחררת - עדית זרטל

6

מסגרת שחורה - נורית ענבר

9

כך נוהגים בעולם: ניצן הורוביץ-פאריז / אלי קמיר-לונדון

12

שני סוסים ופרה אחת עיוורת - נתום ברנע

14

איפה טעינו - ירון לונדון

15

גיליונות האישום: גבול הציחות - יגאל מוסקו

16

היתה מצרים? - שולמית הראבן

22

תשלומים בעבור מידע: צ'קים עם כיסוי - אבי פוזן

24

אינטרנט לעיתונאים: מדריך שימושי - רפי מן

29

פרשת ילדי תימן: מתחת למרבד הקסמים - רותי שילוני

30

מדבר סקר תרחק? - גבי וימן

34

לעולם העובדות אין מדברות בעד עצמן - ירון אזרחי

36

עין בינלאומית: שבב ה"וי" - רפי מן

38

לשון הרע: איסור על פרסום כתב אישום - איתן להמן

39

אירועי תקשורת

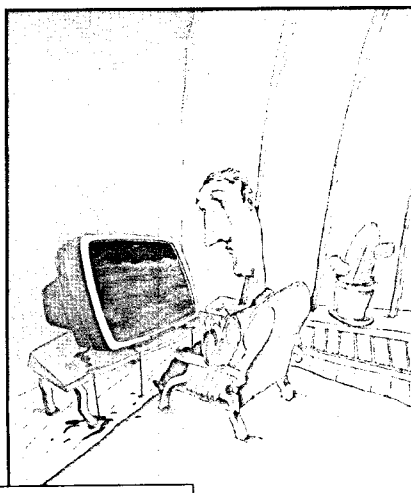
40

בשנות ה-50' שלטה מפא"י במדינה והת-נהגה בהתאם. השלטון היה הר נישא שהאזרח הקטן ראה אותו מנגד ואליו לא בא; ברצותו, בא השלטון בתביעות אליו. גם העיתונות (כמעט כולה) התייחסה לקברניטי המדינה ביראת קודש. השלטון לא היה נגיש לעיתונאים מן השורה, והעיתונות כמעט שלא באה אליו בדרישות. כללי המשחק בין הממשלה ושלוחותיה לעיתונות נקבעו מתוקף התפעמותם של העיתונאים (ברובם) מעצם קיומו של מנגנון שלטוני ישראלי ומהתחככות אינטימית של העורכים (ברובם) עם מנהיגי המדינה.

בסוף שנות ה-90' שולט "ידיעות אחרונות" בחלק ניכר של עולם התקשורת הישראלי ומקיים עם סביבתו דפוס יחסים דומה לזה שניהלה מפא"י לפני 45 שנה. "ידיעות אחרונות" הוא מוסד בלתי נגיש. פניות לראשי העיתון לקבלת תגובות על תחקירים וממצאי אים, העוסקים באיכות המוצרים העיתונאיים המופיעים מעל דפיו, אינן נענות. היחס הזה מזכיר את הסתגרותם של המוסד או של הכור הגרעיני בדימונה, המוסיפים גם היום לתקשר עם העיתונות כאילו אנחנו בימיה הראשונים של המדינה.

לא לגמרי ברור אם גישתם של ראשי "ידיעות אחרונות" משקפת התנשאות או חוסר ביטחון. מכל מקום, הסרבנות הזו מאלצת אותנו להסתמך בשני תחקירים מרכזיים המופיעים בגיליון זה ("גבול הצי-תות" ו"צ'קים עם כיסוי") על מקורות אנונימיים בבית "ידיעות אחרונות", טכניקה שאנחנו מבקשים למעט בה ככל האפשר. מוזר להיווכח שכלי תקשורת, שמטבע תפקידו פונה כל הזמן לאחרים בתביעה לספק מידע או לתת תגובה, מתכווץ מאחור-רי זכוכית אטומה כשהוא מתבקש להגיב. אפילו מפא"י השתנתה. ■

עוזי בנימן

איור השער: צחי פרבר

המכון הישראלי לדמוקרטיה
THE ISRAEL DEMOCRACY INSTITUTE
An Israel-Diaspora Enterprise

"העין השביעית"

בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה

ת.ד. 4702 ירושלים 91040

טלפון: 02-618244 שלוחה 206 פקס: 02-635319

לחברנו נתום ברנע ולמשפתו
תנחומינו במות

יונתן (יוני)

העין השביעית

עורך: עוזי בנימן

מערכת: נתום ברנע, כרמית גיא, רפי מן

ייעוץ: פרופ' ירון אזרחי, פרופ' מרדכי קרמניצר

עריכה גרפית: שמי-בושרי עיצוב גראפי

עריכה לשונית: גליה עברון

מוכירת המערכת: אפרת דאובני-גלוסקי

דפוס: דפוס המקור

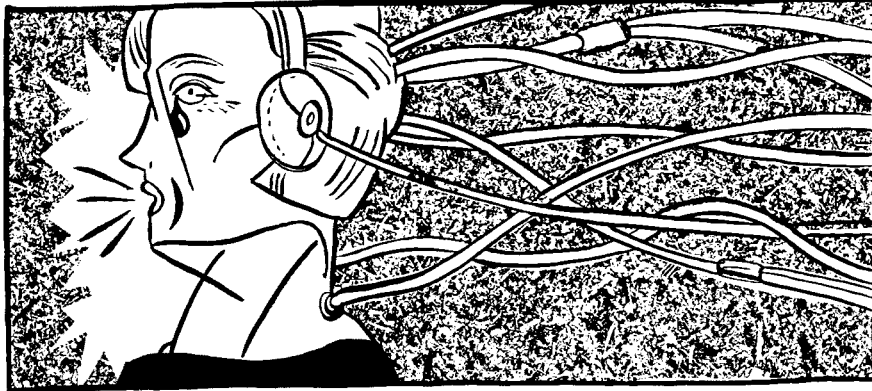

ומן בוקר, 25 באוגוסט 1995. מנחם פרידמן, הכתב לענייני כלכלה, מסיים את "מחלקת עסקים" ואומר לי: "לא תאמיני מה אני הולך לעשות - אני חוזר למיטה וישן עוד שעותיים". "יש בזה משהו. רק אגמור את השידור, בשמונה ורבע, וגם אני הולכת לישון. בקושי הצלחתי להתעורר הבוקר", אני משיבה.

כעבור פחות מעשר דקות נשמע קולו של פרידמן בטלפון, מבוהל, מבועת. בדרכו הביתה נקלע למקום הפיגוע באוטובוס מספר 26 ברמות אשכול, שניות אחדות לאחר הפיצוץ. עוד כמה בירורים, והוא עולה לשידור.

"פיגוע באוטובוס, ושוב אותם המראות כמו בדיזנגוף וברמת-גן", הוא צועק והאימה נשמעת בקולו. "הרוגים, פצועים, חלקי גופות פזורים, שלד האוטובוס מפויחה. לא תאמינו על מה אני דורך", הוא חוזר ואומר המום. ברקע בליל הקולות המוכר, זעקות, צופרי אמבולנסים וקריאות-

איור: ירמי פיקוס

הם של אנשי הביטחון לקהל להתרחק מן המקום מחשש למטענים נוספים. ומנחם פרידמן ממשיך לדווח, לתאר את מראה עיניו, וכנדרש - וכמקובל - מביא עדי ראייה שמספרים בפרטי פרטים את מה שראו ושמעו והריחו. עוברות עוד כמה דקות, ואל פרידמן מצטרפים כתבים נוספים, והם מתחרים זה בזה בתיאורים המצמררים.

אני באולפן הנקי, הסטרילי. מעבר לזוכיכת מהומת אלוהים, ועלי לנווט אותה אל המיקרופון וממנו והלאה. עוד כתב נכנס לשידור ומפרט מה משתלשל מצמרות העצים ועל מה הוא דורך, ובטני מתהפכת. באותו רגע, עוד קודם שאני מספיקה לחשוב ולנתח, אני שומעת את עצמי אומרת לו בקול שקט ומדוד: "נדמה לי שהבנו את הפרינציפ. אתה יכול לחסוך לנו את כל הפרטים הגראפיים. בבקשה ממך". וכמעט אני מתחרטת על הדברים, משום שבוודאי יהיה מי שיאמר, שאני מועלת בתפקידי הממלכתי, שאני מנסה להמעיט מעוצמת הזוועה ופוגעת בזכותו של הציבור לדעת מה בדיוק קורה ברמות אשכול ברגע זה. ובוודאי יהיה גם מי שימצא לכך סימוכין בדעותי הפוליטיות הידועות לכל מי שלא טרח מעולם לשאול אותי עליהן. וכמעט אני נזופת בעצמי, על שאיני מגלה את מידת ההזדהות הדרושה עם הטרגדיה ועם קורבנותיה, ושמה הסטריליות של האולפן השתלטה עלי. שהרי כל-כך קל לשבת מרחוק ולומר לאנשים בזירת התופת להתאפק. זו דרישה לא אנושית. אך למרבה התדהמה, בהרף השנייה שחלף בין ההערה לבין החרטה, נשמע קולו של הכתב, ובמקום לנווף בי על שאיני יודעת על מה אני מדברת, נדמה שהוא מתעשת ולשונו משתנה והופכת מאופקת ועניינית יותר. לאחר מכן התברר, שההערה הקצרה והזהירה היא הכתיבה, ולו בלי דעת, גם את נימת הדיווחים של הכתבים האחרים. ועם זה, מי שיבדוק את השידורים בשעות ההן יתקשה לומר, שלא היה ביטוי הולם לגודל הזוועה.

לא רק נימת הקול, גם אוצר המלים. לפני כמה וכמה פיגועים התלבטנו, כמה מגישי יומנים בקול-ישראל, בסוגיה מתי הרג בפיגוע הופך לרצח, ומתי רצח הופך לטבח. דקות אחדות לאחר פיגוע מיהר אחד מאותם מטלפנים ושולחי פקסים מקצועיים לועוק מרה על כך שאיננו משתמשים במונח "רצח", ומדוע "טבח" שמור רק למעשהו של גולדשטיין במערת המכפלה. "יש בעיה", אמר מי שאמר בדיון הספונטני. "אם נשתמש עכשיו במונח 'רצח', מה נאמר בפעם הבאה?" כמה צמחוניות נשמעות עכשיו ההתלבטויות ההן. באחד המשדרים המיוחדים שמעתי בזמן האחרון מראיין בכיר שואל אלוף במיל, "אתה, שהיית ילד שואה, מה אתה אומר עכשיו, כשהשואה הגיעה לתל-אביב?" שכה אחיהו; נכון, אין דבר מקומם ונלעג יותר מעיתונאי המספר על חוויותיו, רגשותיו ומחשבותיו במהלך

כרמית גיא

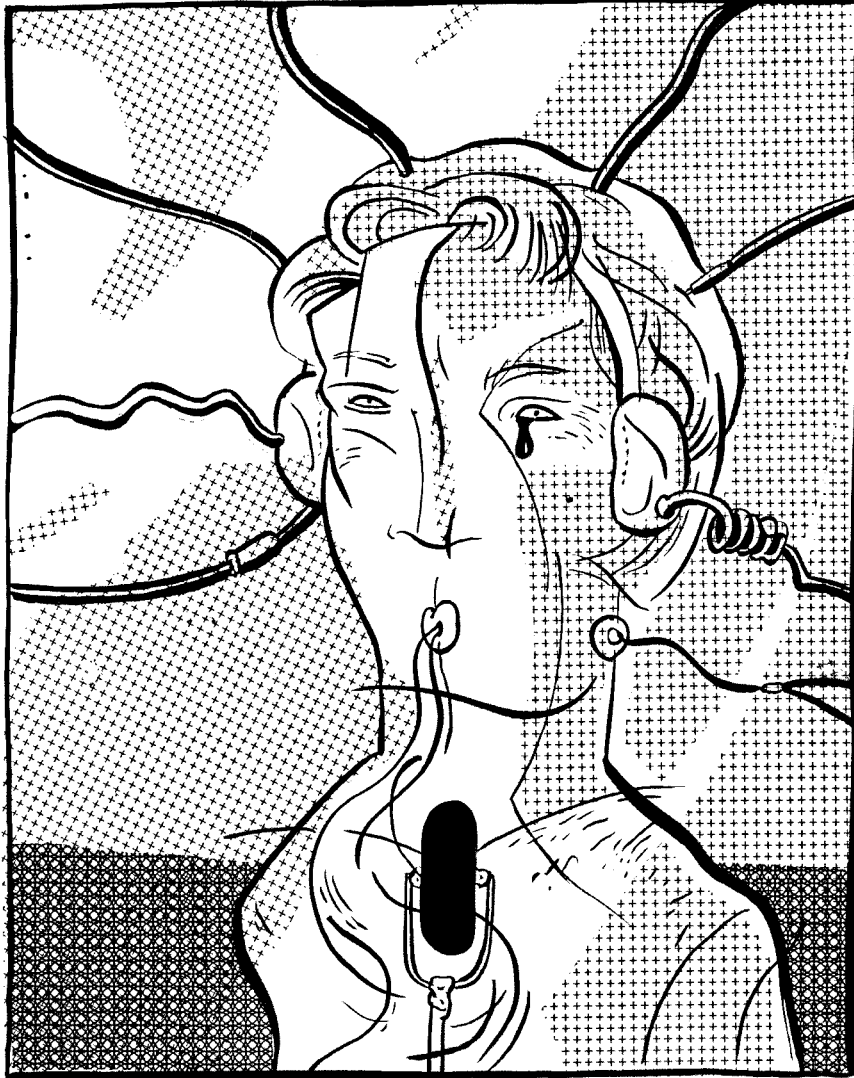
לנווט פיגוע אל המיקרובון

פיגוע טרור רצחני. כביכול, שוב העיתונאי הוא הסיפור ולא המספר. נלעג ומקומם יותר לדבר על חוויותיו של מי שיושב באותם רגעים באולפן, הרחק ממקום הוועה, וכל תפקידו להעביר את השידור, לנווט בין דיווחי הכתבים בשטח, לראיין את העוסקים במלאכת הפיגוע המחרידה ולא לשכוח, כמובן, את מוקד התנועה ואת ההנחיות לנהגים כיצד לחמוק מהפקקים. אין זה מענייניו של הציבור בכמה החלטות של שברירי שנייה כרוך השידור המביא אליו בזמן אמת את המראות והקולות. הוא רוצה לדעת הכל; זו זכותו המקודשת, כידוע. הוא רוצה להיות שותף עכשיו, לא אחר-כך, כשיהיה זמן לחשוב, לנסח ולערוך. עניינים הרי-עולם כטון הדיבור וזווית הראש אינם נוגעים לקצה הזרת שלו. הוא לא מודע לשיקולים, לסבך הבעיות הטכניות הכרוכות בשידור

ממקום פיגוע, לאחר שקרסה כל מערכת הטל-פונים והפלאפונים, או למורכבות הניווט בין הגורמים השונים. אבל אין זה פוטר את מי שיושב מאחורי המיקרופון מכל אלה.

אולי שכחנו, שזה בדיוק תפקידו של מי שיושב באולפן: לנווט ולא להתנווט, ובייחוד לא לנסות לנחש מה מישוהו אחר היה רוצה לשמוע. הוא גם חייב לזכור את מה שכנראה שכחנו לפני כמה וכמה פיגועים, שזכותו של הציבור לדעת מה קורה נופלת מזכותה של משפחת הרוג בפיגוע שלא לדעת מה בדיוק קרה והיכן אספו אנשי "חסד של אמת" את שרידיו של יקירם. אבל הרי המשפחה ההיא מזמן - לפני כמה דקות או כמה שעות - הופקעה מרשות עצמה והפכה לנכס ציבורי, וכך מותר להציע לה בעיצומו של ההלם הנורא להצמיד אליה צוות שילוה אותה בשעות הקשות האלה, "בלעדי, כמובן".

לאחר הפיגוע בדיונגוף סנטר התבקשתי לראיין אדם, שאיבד את אשתו וחמותו בפיגוע. הדם קפא בעורקי וכמעט ביקשתי מאחד הכתבים שיראיין אותו ויביא לי כתבה מוקלטת מוכנה. אינני טובה בשיחות מעין אלה. אינני מצליחה להסתיר את המבוכה והצמרמורת ולשמור על התמהיל הנכון שבין ממלכתיות לאמפתיה. אבל לא הסתייע, והאיש כבר היה "על הקו". הוא סיפר על יקירותו, מה עשו בקניון וכיצד נודע לו גורלן באבו-כביר. לבסוף לא יכולתי להתאפק והוספתי, "אין לי מושג מדוע אנשים שאיבדו את יקיריהם מוכיחים נים, ולפעמים מעוניינים, לדבר בתקשורת זמן קצר לאחר שנודע להם מה קרה. למה הסכמת אתה?" האיש, בעל אישיות חזקה וכושר ביטוי נפלא, אמר: "הסכמתי לדבר, כי יש הרבה

איור: ירמי פינקוס

אנשים שממהרים לדבר בשם הקורבנות ולנצל אותם לצורכי הרעיונות שלהם. ואני מתנגד לכך ורוצה לומר, שהם לא מדברים בשמי". נפרדתי ממנו בכל הקלישאות המתבקשות והנכונות כל-כך על מי שמבקשים לנחם ומוצאים עצמם מנוחמים, וכיוצא באלה. בערב ראיתי אותו בכל תחנות השידור, ולמרות שהאיש עשה זאת מרצונו החופשי ובתחושת שליחות, לא יכולתי לעצור את הקבס על שגם אני הצטרפתי למקהלה ולמנגנון המפקיע אדם מרשות היחיד בשירות הציבור וצר-כיו, שאני אמורה כביכול לדעת מה הם ולספקם.

מה שמביא אותי אל הפוליטיקאים; איך אפשר לשכוח אותם? בפיגועים האחרונים עשינו לעצמנו-נו, העוסקים במלאכת השידורים הישירים, מנהג: לבדוק את משך הזמן שבו אנחנו יכולים להעביר שידור בלי להודקק לשירותיהם, גם לא אלה שממהרים למקום ושיש להם מה לומר, כמובן.

הם גם לומדים מהר כיצד להיצמד לכל כתב עד שיאמר, "נמצא לידנו חבר הכנסת פלמוני", וכבר הוא מעביר אליו את המיקרופון, ולפני שאתה באולפן מספיק לנשום, הוא כבר משמיע את נהמות לבו. כמה קל בנסיבות האלה להיות צודק, נחרץ, תקיף, מנהיג. תמיד תוכל לשלוף ציטטות של עצמך ובהן התראות ואזהרות. כמה קל למראיין להשתתף בחגיגה הקטנה הזאת ולהיות נציג העם, השואל את כל השאלות הקשות בלא פחד השלטון. ביחוד כששאל הביטויים - "נרביר", "נמחץ", "נחסל", "ניטול יוזמה", וכמובן "לא יעלה על הדעת" הנצחי - מתאים כל-כך לגיינגלים שאפשר להריץ כל היום והשבוע. כמה קשה כשצריך לתת תשובות מורכבות, סבוכות, כמעט כמו המצב. ואם חלילה תקטע את הפוליטיקאי, תישמע גם רוח - וכמובן, פועל בהשפעת נטיות הפוליטיות האסורות. לא יועיל אם תבקש להזכיר, שבדקות ובשעות הראשונות האלה כל מה שאנחנו רוצים לדעת הוא עובדות מדויקות ככל האפשר, מספר האוטובוס, שעת היציאה שלו מהתחנה וכיוצא באלה, כדי להפחית ככל האפשר את חרדתם של מי שיודעים מתי יצאו יקיריהם מהבית והיו אמורים להיות שם. מה שחשוב עכשיו זה לדווח על פעולתם של כוחות החילוץ, על פינוי הנפגעים ועל מצבם. שעתם של התגובות ושל דברי החוכמה של כל מי שיודעים מי אשם ומה צריך לעשות עוד תבוא. בשבועות האחרונים נצבר אצל כולנו ניסיון רב, תרגולת ידועה. אדם יושב באולפן, מנהל שידור על דא ועל הא, בחירות ופריימריז, פחות או לקחי הפיגוע הקודם, ולפתע קריאה באוזניות - "היה פיגוע. מבררים פרטים. מיד ניכנס אלייך".

מה עושים עכשיו? ממשכיכם בדיווחים הרגילים עד שיגיעו הפרטים, ולו רק כדי שלא למסור דיווחים שגויים? ואולי צריך לומר מיד, "היה פיגוע, אנחנו לא יודעים עדיין כלום, מיד נמשיך", בידיעה שזה האות להיסטריה. מדובר, אחרי ככלות הכל, בשניות הראשונות. אף אחד לא יודע כלום. כוחות הביטחון מקבלים בדיוק ברגע זה את ההודעה ויוצאים לשטח, ואיתם הכתבים. המדיי-נה כולה, סליחה על הביטוי, עדיין אינה מודעת למכה. אבל המכה כבר ניתנה. אין זמן לחשוב מה לומר, ובעיקר איך. הרי ברגע זה הרשתות המתחרות כבר יוצאות עם כל האינפורמציה, ולנו אסור לפגור אחריהן, אז למי יש זמן לסדר את הראש? את אמורה לעלות ברגע זה על "טייס אוטומטי" ולהתעלם מהחרדה הפרטית לשלומם של בני המשפחה והידידים שלך עצמך. האם היה מישו מהם באוטובוס? הרי איני יכולה להרשות לעצמי לחוש את הדם קופא בעורקים, להיאנח, לצעוק, או סתם לקום ולהסתלק מהאולפן הביתה, להיכנס מתחת לשמיכות ולהחליט שפשוט לא קיבלתי את ההודעה. שיחכו לי אחר-כך, כשאיהי מוכנה יותר.

קילומטרים של מאמרים ודיבורים הצטברו בשבועות האחרונים באשר לנימת הדיווחים מהפיגועים בירושלים, באשקלון ובתל-אביב, ההיסטריה שהשתלטה, הכותרות המתלהמות, השאלות הפוליטיות, המניפולציות שתרמו לערעור האיוון במקום להתחזר את האירוע החיוני בימים שבהם קור-רוח ואנינות טעם הופכים למלות גנאי. אין לי כל עניין להצטייר כמי שיודעת איך לעשות מה ומטילה דופי בעמיתים. את זה הרי עושים המבקרים ואנשי האקדמיה החכמים כל-כך למחרת בעיתונים. להם משום מה ברור תמיד, איך היה צריך לנהוג ולמה. אבל גם ההגנה בחירוף הנפש על כל טעות היא מיותרת. איך זה קורה, שמותר לתקשורת לבקר את כולם, זו הרי חובתה הידועה, אבל מי שמבקר את התקשורת הופך מיד לאויב הציבור מספר אחת, המאיים על אושיות הדמוקרטיה? האם אנחנו חסינים מפני משחקי אגו, או שמא עצם ההודאה בקיומו חושפת אותנו בקלוננו? בכלל, רציתי לדבר בשבחי השעמום והיובש ולומר שאין כל רע בדרישה שהמאזין, או הקורא, או הצופה, ישקיע מאמץ כמה שלפניו. ואם המאמץ יבריה אותו - מילא, שיברח. רציתי לדבר על חזרה לגוני גונים של מלים ולמשפטים מורכבים, עם "אם" ו"אבל" ו"בכל זאת" ו"אף-על-פי-כן" ושאר מלות הקישור האסורות בתקשורת האלקטרונית. כי כלל ידוע הוא, שמשפטים מורכבים וארוכים "לא עוברים טוב", ומה שאי אפשר לומר בדקה ו-20 שניות, מוטב שלא לנסות לומר גם בחצי שעה. ולמי כבר יש חצי שעה להשקיע בלימוד דבר שהוא אינו יודע?

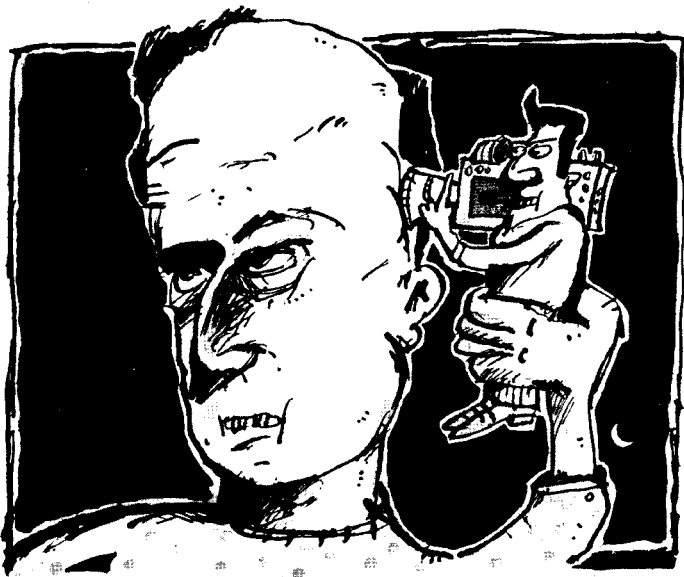
אחרי ככלות הכל, בינינו לבין עצמנו, אף אחד לא שומע עכשיו - או בואו נתוודה: הראיונות הרי הם רק זירה למראיין להראות את גודל חוכמתו ושנינותו והברק שלו, ותפקיד המראיין רק לספק את הסחורה הזאת; ואם הוא לא מודע לכך, נבחר לו את המצב. אז איזה פרצוף יש לשדר שאינו יודע בראשית הראיון מה ייצא ממנו בסופו? יש משהו בלתי מקצועי ומביך יותר ממראיין מופתע? מה זה אומר, שהוא לא יודע הכל ואין לו דעה על הכל? חס וחלילה! לא יעלה על הדעת!!! על כל אלה רציתי לדבר, אבל בהמולה המחרידה שמילאה את החלל בזמן האחרון, ההרהורים האלה הם ממילא מתרות לא רלבנטיים. ■

**ברגע זה את אמורה לעלות
על "טייס אוטומטי"
ולהתעלם מהחרדה הפרטית
לשלומם של בני המשפחה
והידידים שלך עצמך**

לא כמו מתדל מודיעיני רציני או חוסר מיומנות בחדר ניתוח, תקשורת חסרת אחריות ולא חכמה אינה הורגת. אבל פגיעתה יכולה להיות, בטווח הקצר ובעיקר בטווח הארוך, קשה מאוד. בעשרת ימי הפיגועים ההמוניים של סוף פברואר ותחילת מארס, ובעיקר בימים המסוימים שבהם אירעו הפיגועים בירושלים ובתל-אביב, כשלה התקשורת האלקטרונית בכמה רמות (מאמר זה אינו דן בעיתונות הכתובה). היא כשלה ברמת הביצוע הנקודתי, כלומר בתפקוד השדרים-העיתונאים בשטח ובאולפן, וברמת הקונספציה - זו שהכתיבה את הפעלת אולפני החדשות הפתוחים במשך יום האסון ואת אולפני הדיון לעת ערב.

לא צריך להרחיק לכת כפי שעשה פרופ' שלמה אבינרי, שקבע בניסוח אומלל כי הטלוויזיה הישראלית ושדרה חיים יבין חטאו בשיתוף פעולה עם החמאס. אבל אפשר בהחלט לומר שהתקשורת האלקטרונית הפעילה, שלא מדעת ובוודאי ללא כוונת זדון, סוג של טרור פסיכולוגי על הציבור. פגיעתה הפסיכולוגית היתה בעלת עוצמה מיוחדת, משום שבימי פיגועים כאלה נעשה הציבור צרכן תקשורת כפייתי, והתקשורת נהפכת לו משענת יחידה, ובאמצעותה בלבד מתווך לו העולם, וגם הוא עצמו. הפגיעה הראשונה, המיידית, של התקשורת בציבור היתה בעצם הקונספציה של הפעלת אולפני החדשות הפתוחים בשני ערוצי הטלוויזיה והגל הפתוח ברשתות הרדיו. זו התפתחות חדשה יחסית במישור הטלוויזיוני, ולממדיה אין תקדים בעולם. אירועי טרור עירוני בבלפאסט, בלונדון או בפאריז אינם מביאים שם לפתיחת ערוצי טלוויזיה כלל-ארציים לשידורים חיים, המעניקים הזדמ-

איורים: עמוס אלובנון

נות קונצרטוראלית לחברי פרלמנט נידחים או לעוברי אורח להפוך תוך דקה לעדים, למדווחים, לפרשנים ולפילוסופים של הזוועה.

הרווח כביכול של דיווח בזמן אמת ממקום האסון ושל תיעוד האירועים בעת התרחשותם איננו שקול כנגד הנזק שגורמים משדרים "חיים" אלה לשפיות הציבורית וליכולת העמידה של הפרט ושל החברה כולה. הוא איננו שקול גם כנגד השחתת השפה ושאר כלי התפיסה שלנו. בסופו של דבר, ובאורח כביכול פרדוקסלי, גורמים השידורים האלה גם להשחתת יחסנו אל המוות האלים שהם מתעדים ומשכפלים ואל הקורבנות הממשיים, האמיתיים, של פיגועי הטרור.

לצורך הדיווח המלא והמורכב ככל האפשר על אירוע, ולצורך סיפוק "זכות הציבור לדעת", אין צורך לשדר ללא הפסקה, ובשידורים החוזרים על עצמם עד לאין סוף, אותן תמונות, אותם מראות, אותם אמבולנסים המגיעים אל אותו שער של אותו חדר מיון ופורקים אותן אלונקות עם אותם פצועים; השידור החוזר שוב ושוב - כדי למלא את הזמן וכדי להשאיר את הצופים באותו ערוץ - של ריטואל סידור הגוויות המכוסות בשמיכות צבאיות חומות פעם אחר פעם אחר פעם, לאורך אותו הקיר, אין לו ולא כלום עם דיווח, ואין כאן מתן אינפורמציה חדשה. יש בכך, לעומת זאת, סוג של פורנוגרפיה וזילות של האסון בצורה בלתי נסבלת. כאלה הם גם, במקרים רבים, דיווחי הם ה"מדממים", המתפייטים, של הכתבים בשטח ועדויותיהם ההיסטריות של עוברי האורח על איברים מרוטשים ועל עוד מהוות אימים - עדויות המועברות בשידור חי, ללא עריכה, ללא בחי-

עדיית זרטל

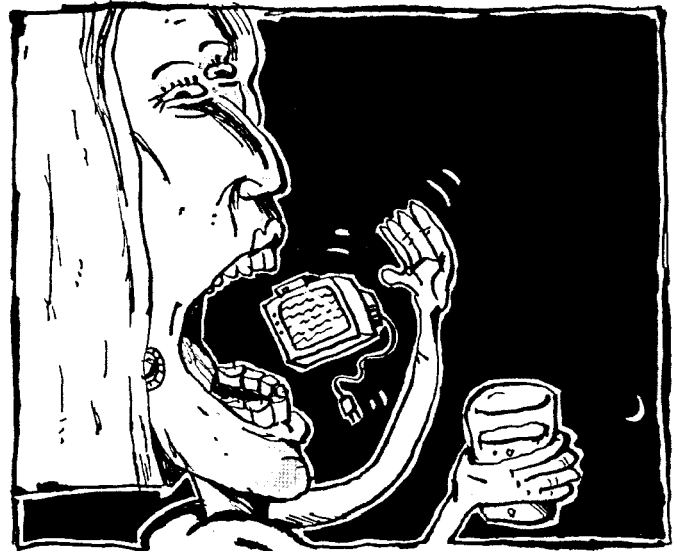
תקשורת משוחררת לא מוחזרת

רה, ללא שיקול דעת. גם במותם בפיגוע טרור באמצע העיר, באמצע הרחוב, זכאים בני אדם להגנה על פרטיותם וצניעותם, ומתחייבת מכך מידה גדולה בהרבה מזו המתקיימת בשידור חי של דיסקרטיות בדיווח ושל הקפדה על המלים ועל התמונות.

תפקידם של כתבי השטח איננו להתפייט ואיננו להתפלסף. אינני יודעת כמה מהם הגו אי פעם במשמעות המושגים "גיהנום" או "תופת", שהם כה מרבים להשתמש בהם באירועי פיגוע. תפקידם הוא לדווח, בדיוק וביובש רב ככל האפשר, ולא לנסות ולהעצים בכוח המלים הדלות שלהם את האירוע. יש שעושים זאת הילטב. אלון בן-דוד, איילה חסון, כמה משדרי הרדיו הצעירים, שומרים גם ברגעים קשים להם ולסביבתם על ענייניות ועל שפיות, נוקטים לשון רזה, שהיא המתאימה ביותר לרגעים האלה, ועושים את ההבחנה בין דיווח ובין פרשנות. רוני דניאל, מנגד, כתב מנוסה דווקא מן הערוץ השני, עדיין לא הגדיר לעצמו את עצמו באירועים אלה - כתב או פרשן - ופיתח בדיווחי השטח שלו מאירועי אסון סגנון מגופח, עמוס שתיקות טעונות, שאין בהן הרבה אינפורמציה. יש בהן, לעומת זאת, הגיגים מיותרים שעריכה טובה היתה יכולה כמובן לנכש. הוא אף נכשל בהבאת עדויות היסטוריות, בלתי נחוצות מבחינת הסיקור המהימן והמלא של האירוע, וערצו נכשל בשידורן של עדויות אלה שוב ושוב.

השידורים החיים מן האירועים, הנמתחים לאורך היום כולו, מייצרים בהכרח דרמות כוזבות, היסטוריות מוצעמות, קלישאות מקוממות במיוחד, משום שמדובר באירועים קשים. יש בהם גם

כשל בדיווחים עצמם, שהם התכלית העליונה של השידור החי. אם משום התחרות בין הערוצים ואם משום יצר החשיפה של ממלאי תפקידים, מעבירים השידורים החיים מידע לא מדויק ולא בדוק באשר למהות האירוע ובעיקר ביחס למספרי הנפגעים ולמצבם. כך העלה הערוץ השני, ברגע שנמשך שעה ארוכה, את מספר ההרוגים בפיגוע בתל-אביב ל-20, ובמשך יום שלם שיגעה משטרת ירושלים את הציבור בעניין הפיגוע-התאונה בגבעה הצרפתית, ובכך אף איפשרה לימין הפוליטי להשמיע טענה מטורפת של קנוניה בין הממשלה ובין המשטרה להסתרת מידע ולטשטוש האמת. ניהול אולפן חדשות בעת אירוע קשה, בשידור חי ולאורך זמן, מצריך לא רק עצבים חזקים מאוד וכוחר אלתור, אלא גם תבונה ורגישות מיוחדות, תרבות-שיח וחוכמה. כרמית גיא עושה זאת ברדיו באורח מופתי. ניהול האולפן שלה בשעות הבוקר ביום הפיגוע הראשון בירושלים, כשידעה כבר על מות בנם של חברים טובים שלה, היה שיא של מקצועיות ומיומנות. הראיון המרגש והשפוי שערכה יום לאחר הפיגוע בתל-אביב עם לארי בלקין, ששכל את אשתו ואת חמותו, צריך להילמד בשיעורי אורחות ובבתי-ספר לתקשורת.

יש להניח שניהול משדר טלוויזיוני הוא מורכב יותר, בשל הממד החזותי של המדיום. אולם בדרכו שלו, מצליח גם יעקב אילון מהערוץ השני לנהל את השידור בתבונה ובמקצועיות. התבוננתי בו ארוכות במשך יום השידורים של הפיגוע בדיונגוף סנטר. הוא לא איבד לרגע את עשתונותו, לא הרים את קולו, לא שידר היסטריה בגופו ולא נסחף אחרי מלים "גדולות". לאורך היום כולו הוא

השתמש בביטוי האינפורמטיבי "פיגוע המוני", ולא הוסיף שמות תואר כגון "נורא", "איום", "מב-עית", "מעורר תלחלה" ו"מזוויע", שעמיתיו בשני הערוצים שחקו עד דק, יש לומר גם שבמישור הפוליטי עמד ועומד לרשותו הכתב המעולה עמנואל רוון, ה"מכסה" את הממשלה במקצועיות ובענייניות חסרות דופי.

כישלונם של חיים יבין ונסים משעל, כל אחד בתפקידו, בולט עוד יותר על רקע מקצועיותם הצנועה והמבורכת של עמיתיהם-מתחריהם מן הערוץ האחר. יבין אף פעם לא היה מראיין חדשות מעולה, אבל הוא מגיש חדשות בעל ניסיון עצום, נוכחות מרשימה, וולטר-קרונקייטית; לטוב ולרע, היה זה הוא שתיווך לנו ב-25 השנים האחרונות את ההיסטוריה שלנו. במשך השנים, גם בימים קשים, הוא היה סמל של סולידיות. חוסר האונים ואיבוד העשתונות הצעקני שהפגין הפעם, בעיקר בראיונות האולפן ובשיחותיו עם משעל, השרו מרוחם על כל מערכת החדשות של ערוץ 1 ומסריה. אך יותר משהיה זה שיקוף של ההיסטוריה הציבורית, כפי שטוענים ראשי הערוץ, היו כאן, אני חוששת, החצנה והכפלה של ההיסטוריה של נסים משעל ואולי אף של משאלות לבו. כי משעל אינו רואה את עצמו, ולא מהיום, כמדווח חדשות בלבד. הוא מייצר אותן, או שואף לייצר אותן. בעיני רוחו הוא רואה את עצמו מוריד ומעלה ממשלות, בהבל פה הוא ממוטט אותן ומקו-מם אותן מהריסותיהן. כמראיין הוא מחליף בטעות חריפות שכל בתוקפנות וחקרנות במגאלומניה. נדמה לו ששמעון פרס חייב לו, אישית, בדיוק את התשובה שהוא רוצה לשמוע, ואם אפשר - או שגם יתמוטט לו באולפן, אל מול פני האומה, או שייך בעצמו - פרס - לבוש בגדי עבודה של צה"ל וחובש כובע מצחייה, ויבדוק את תיקי כל הנוסעים בכל האוטובוסים בכל הארץ. כי כך מבין משעל את תפקידו ואת אחריותו של ראש ממשלה בשעות כאלה, ואת תפקידו שלו כעיתונאי.

מתוך שגרה מחשבתית ואיוו שבלונה שמעולם לא נבדקה לעומק, נעשו אולפני הדיון ("הטוק שואו") בשני הערוצים למקדשי האבלות הציבוריים של ימי האסונות; ודן מרגלית, דן שילון, גבי גזית ורפי רשף היו לכוהנים הגדולים של הריטואלים האלה. ועוד בטרם שבה הנשימה והסתדרה פחות או יותר אחרי הפיגועים עצמם, ואחרי העינויים של שידורי החדשות, כבר נפתחים מעגלי טחינת המוח האינסופיים - המשך ההיסטוריה התקשורתית באמצעים קצת אחרים. לאחר תשלום מס שולי לקורבנות ולאבלים ("מה זאת אומרת" - שאל דן מרגלית אב שכול מהפיגוע בבית-ליד, שאמר לו שאין עוד שמחה בחייו - "כשמספרים לך בדיחה אתה לא צוחק? כשאתה קם בבוקר יש לך דוק בעיניים?"), נעשים אולפנים אלה, במיוחד בניהולם של מרגלית ושילון, למעין מלתחות גברים מיוזעות אחרי תחרות בייסבול, רמטכ"לים וגנרלים לשעבר, שב"כניקים מודקנים שגילו לפתע מיקרופון ומצלמה, עדרי פוליטיקאים משומשים שלא אמרו מלה חדשה ומקורית זה שנים - כל אלה יושבים במעין טקס כל-גברי ומשננים את כל הקלישאות האפשריות, מתחרים זה בזה ברטוריקה זכרית וחודרנית ככל האפשר (להכניס להם, להיכנס בהם, להראות להם) וידו של מי נטויה וארוכה יותר. בקיצור, משווים ביצועים ומתגרדים בחופשיות. ואם כבר מקיימים דיון מסוג זה בסופו של יום אסון - דבר הטוען לדעתי בדיקה מחודשת - אז למה שוב הטרטור הפוליטי והביט-חוני השגור הזה? למה תמיד אותם הפרצופים ("תשיגו לי את פואד בן-אליעזר") ואותן מטבעות הלשון המזויפות? למה אין יותר נשים בין המשתתפים? האם הפיגועים האלה הם אירועים גבריים בלבד? האם נשים אינן נפגעות בהם, אינן נפגעות מהם? האם לנשים אין מה לומר במצבי לחץ כאלה? מה כבר יכול גנרל בדימוס ופוליטיקאי מתחיל כמו יצחק מרדכי לומר בפעם השמינית בתוך עשרה ימים, שלא אמר בפעם הראשונה או שלא אמר בכל שנותיו בצבא? כמה שעות צחי הנגבי, רענן כהן, גדעון עזרא, עוזי לנדאו, אריק שרון או רן כהן יכול ציבור דווי וכואב לשאת? והאם דן מרגלית או דן שילון ("זה היום הקשה ביותר בתולדות המדינה", אמר שילון באנדרסטייטמנט שלו בפתחת אחד הדיונים; בהודמנות אחרת השווה את הפיגועים למלחמת יום כיפור, שבה, כזכור, נהרגו 3,500 ישראלים), הם האנשים הנכונים לניהולם של טקסי האבלות האלה, לניסוח ולקידוד-דה של חוויית המוות הישראלית החדשה הזאת ולעיצובה של ההתמודדות הראויה איתה?

קשה להסיג תקשורת לאחור משעה שכבשה לה ערוצים ושעות שידור. קשה לסגור מיקרופונים שנפתחו ולכבות מצלמות שהופעלו. תקשורת משוחררת לא מותרת. פירושו של דבר, שאין סיכוי לתביעה להפעיל בתסכנות ובאיפוק שידורים חיים בימי אסון. אין סיכוי גם, כנראה, למשאלה להפעיל שיקול דעת מחודש באשר לדרך הטלוויזיונית הנכונה לסיים יום שלם של חדשות רעות. אם כך, אולי אפשר להציע אנשים חדשים שיעשו את המלאכה הקשה. מה דעתכם על עמנואל הלפרין, למשל? ■

ד"ר עדיה זרמל היא היסטוריונית ופובליציסטית. עורכת כתב העת "זמנים"

מסגרת שחורה

איור: צחי פרבר

ערוצי התקשורת האלקטרונית מגיבים בצורה דומה על

פיגועי טרור. מה הם הכללים המנחים את אלה האחראים על

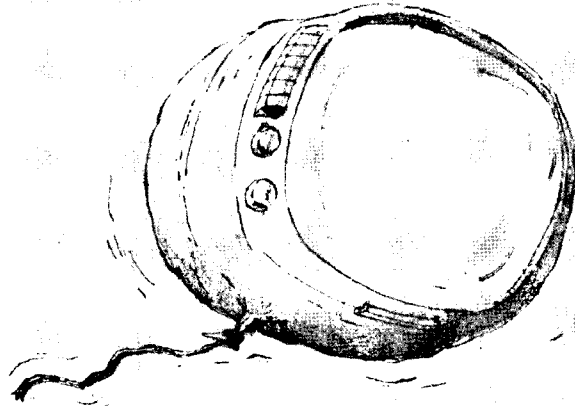
יצירת החוגה הלאומית? מנהלי הטלוויזיה והרדיו מסבירים

התקשורת האלקטרונית אמורה להגיב מיידית על כל אירוע בעל ערך חדשותי, ובכלל זה פיגועי טרור. כאשר מדובר באירועים דרמטיים, נשנים, שהעיתוי שלהם לעולם בלתי צפוי, מתבקש כמעט להתמודד איתם באמצעות תבנית ות קבועות ומוכרות. ואמנם, אירועי התקופה האחרונה חשפו מידה רבה של אחדות וחזרה בתגובות האבל בתקשורת. גם החידוש והאלתור מוזנים מתבניות בסיסיות של אבל, בפרט של אבל יהודי: לשהות בצוותא ולדבר, למשל, או להתלכד סביב הערכים הגדולים של החברה ולאשר אותם מחדש.

בשורות הבאות ייעשה ניסיון להצביע על הנוסחאות שבאמצעותן יוצרים כלי התקשורת האלקטרוניים תוגה לאומית. האחראים לכך נשאלו על השיקולים המניעים אותם ועל הכללים והשיטות שהם מפעילים בכואם לשנות את לוח השיי דורים בעקבות פיגועי טרור. הם התבקשו גם להציג את הלקחים שהפיקו מהביקורת שנמתחה על האופן שבו סיקרה התקשורת האלקטרונית את שרשרת מעשי החבלה האחרונים. הסקירה שלהלן מתבססת על שיחות טלפוניות עם יאיר שטרן, מנהל הערוץ הראשון; נחמן שי, מנכ"ל הרשות השנייה לרדיו ולטלוויזיה; עוזי פלד, מנכ"ל "טלעד"; דן שילון, מנכ"ל "רשת"; אורי שנער, מנכ"ל "קשת"; משה שלו-

נסקי, מפקד גלי-צה"ל; ואמנון נדב, מנהל קול-ישראל (שקיבל את השאלות והשיב עליהן בכתב, על-פי דרישתו). ביקשנו לדעת אם יש נוהל או כללים המסדירים את השינויים בלוחות המשדרים בכל אחד מכלי התקשורת. ובכן, ברדיו יותר ובטלוויזיה פחות. נדב השיב כי בקול-ישראל אכן ישנו נוהל כתוב, אשר גובש בעקבות הפיגועים ומשמש בסיס לשינויים ולהחלטות המתקבלות אד-הוק, "על-פי מספר הנפגעים וההשלכות מן הפיגוע, כולל מצב רוח ציבורי". בדומה לכך, מתאר שלונסקי נוהל מפורט למדי, אם כי לא נוהל כתוב, המכתיב במידה רבה את אופי השינוי במשדרים של גל"ץ. לעומת זאת, אנשי הטלוויזיה השיבו שאין שום נוהל או כללים מסודרים, משום שאי אפשר לגזור גזירה שווה בין אירועים בעלי אופי והיקף שונים. כולם הדגישו שאין תחליף להפעלת שיקול דעת מקצועי מחודש בכל פעם, תוך שימוש בניסיון

המצטבר מאירועים קודמים. עם זאת, לפחות בערוץ הראשון התגבשו הבנות והסכמות לגבי כמה עניינים הקשורים במיתון רוח השידורים ובהכנת תוכניות מיוחדות, כשגודל האסון מכתיב את מידת ההתמתנות ואת אופי השינוי בשידורים. נראה כי גם בקרב זכייניות הערוץ השני ישנן הסכמות אחדות מסוג זה, אם כי לעת עתה הן חלשות או מובלעות יותר, והדגש הוא על קבלת החלטות בתגובה מיידית לאירוע. בכל מקרה, בכל כלי התקשורת מרצינה נימת

השידורים, מתבטלים משדרים ומוסיקה בעלי אופי עליו או בידורי, ונשארות על כנן תוכניות בעלות אופי שנתפס כהולם. בערוץ השני עשויים לבטל פרסומות ולעתים גם שידורי "פרומו", שהם עליו וים מטבעם. בשני ערוצי הטלוויזיה מתמקדים בהכנת תוכניות מיוחדות הנוגעות לאירוע. בגל"ץ ובגלגל"ץ מורידים ג'ינגלים, עוברים למוסיקה עברית שקטה וחוזרים ללועזית רק זמן מה אחרי החזרה לשגרה. בגל"ץ מרחיבים לפעמים בשעה את "יש עם מי לדבר", כי אנשים רבים רוצים להתקשר ולהגיב על האירועים. בלילות שאחרי פיגועים יש אנשים רבים שנשארים ערים, ובגל"ץ נענים לביקוש הגדל להאזנה בשעות הלילה (יביאו, למשל, את ארז טל לתוכנית "לא רוצים לישון" בין 2:00 ל-5:00 לפנות בוקר).

שטרן ושלונסקי ציינו כי מיד עם היוודע דבר האירוע הם משתדלים להביא למיקרופון את המגישים הוותיקים והמנוסים יותר, כדוגמת חיים

יבין, דניאל פאר או רוי ברקאי, מתוך תפיסה שהם קורקטיים ומסוגלים להתחזק את השידור מבלי ללבות בהלה.

החלטות על צביון השידורים נעשות ברמת הצוות הבכיר, הן ברדיו והן בטלוויזיה. לשאלה אם החלטות כאלה מושפעות ממה שנעשה בכלי תקשורת אחרים השיבו שלונסקי ונדב בשלילה, אבל נדב הוסיף כי למחרת פיגוע "אין ספק שכתורות העיתונים (בהנחה שהן קובעות מצברוח ציבורי בגודלן ובניסוחן) משפיעות, לפחות בשעות הראשונות של פרסומן, על המשך אופי השידורים". שילון ענה כי החלטות מושפעות תמיד, גם בשגרה, ממה שקורה בערוץ הראשון, בכבלים ואצל הזכייניות האחרות, ושנער ציין כי ב"קשת" לומדים לאורך זמן את הרגלי הצפייה של הציבור בערוצים השונים, כדי לדעת במה רוצים לצפות בשעות כאלה. לעומת זאת, שטרן ופלד טענו כי אצלם אין מתייחסים כלל לנעשה בערוץ המתחרה. שטרן אמר שהערוץ הראשון, בהיותו משוחרר משיקולים מסחריים, כבד ראש יותר ברוח משדריו בעקבות פיגועים וגם מרשה לעצמו לחזור לשגרה מאוחר יחסית לערוץ השני. פלד טען שהערוץ הראשון "אינו מודל לחי" קוי", ותרם בהקשר זה התבטאות מעניינת, הרומזת על היבטים פחות מפורשים

של שידורי האבל: "עד רצח רבין, בכל פעם שהיה אירוע דרמטי בעל ערך לאומי גדול, הציבור נטה לחזור ל'מבט' המיתולוגי עם חיים יבין. מאחר שלאחר רצח רבין, ערוץ 2 התאחד לשידורים רציפים עם כל כוכביו לאורך כמה ימים, הציבור ראה שהערוץ השני נותן דברים יותר מסעירים, רחבים ועמוקים, ומאותו רגע חל מפנה ענק - מסתכלים קודם כל עלינו. הציבור יודע שאצלנו יקבל מענה רחב יותר לציפיותיו ולתחושותיו". אם כן, יש דרמה ויש כמיהה ציבורית לדמות גדולה מהחיים, המאלצת את הערוץ השני לגייס את כוכביו למלחמת ענקים ביבין.

לשגרה חוזרים בדרך-כלל בהדרגה, יום יומי ים לאחר הפיגוע. אמנון נדב הסביר כי קול-ישראל עושה זאת "בתום ההלוויות והדיווחים מהן", אבל שאר הנשאלים דיברו על עיתוי חזרה גמיש יותר, התלוי גם בהלך הרוח הציבורי. שטרן הזכיר את הוויכוח אם לשדר את הקדם

אירוויזיון ביום המישי של השבוע שבראשיתו אירעו הפיגועים באשקלון ובירו'שלים. ההכרעה לשדר את הקדם, אמר, נגזרה מן התחושה שהחיים כבר חזרו למסלולם. "איש לא שם אותנו להכריז על אבל לאומי, ובאותו שבוע חשנו שאם אף אחד אחר לא מכריז על אבל או מבטל שום דבר - באותו זמן ערוץ 2 כבר חזרו לשדר תוכניות כמו 'גלגל המול' - אז למה שנהיה היחידים?" מהתבטאות זו אפשר להתרשם כי המחויבות לממלכתיות מעמידה מפעם לפעם את הערוץ הראשון בקונפליקטים משלו.

שילון ושנער התייחסו בהרחבה לדילמה מתי וכיצד ליצור את המעבר לשגרה. בהקשר זה הביאו דוגמאות מנוגדות, המצביעות על שוני בגישות. שילון סיפר כי אחרי הפיגוע בדיונגוף חיכו ב"רשת" כמעט שבוע עד החזרה ללוח שידורים רגיל, ואז עשו זאת בתוכנית מיוחדת של "בשידור חי", "שתהווה קו תפר מיגון לתקווה". שנער אמר כי כבר יומיים לאחר הפיגוע, שעה שכל כלי התקשורת האחרים עדיין עסקו באירועים, חשבו ב"קשת" שיש מקום לשבור באופן הדרגתי את אווירת האבל. לצורך זה שידרו תוכנית עם ארז טל, ששוחח עם פצו עים ב"איכילוב" ואיפשר להם להזמין שידור של שירים וקטעים מטרטים במעין תוכנית כבקשתך. "זה", אמר שנער, "איפשר את המעבר, משום שהפצוים עצמם ביקשו שיפסיקו לדוש באירועים ולתת להם תחושה של דיכאון".

הטיפול התקשורתי בפיגועים של פברואר-מארס עורר ביקורת רבה כלפי שדרים אחדים, שהואשמו בין השאר בהעצמת ההיסטריה ואוירת הנכאים. אנשי שיחנו דחו את הביקורת בתוקף וטענו כי השידורים שיקפו הלכי רוח קיימים. אין חולק על כך שהתקשורת משפיעה בתורה על הציבור, אך להגנתה נטען כי ההשפעות הן תוצר בלתי נמנע של עבודתה, ואינן מכוונות או מגמתיות.

"השידורים נועדו מעיקרם להתאים עצמם למצב הרוח הלאומי", אומר נדב. עם זאת, לדבריו, "ברור שאין לנו כלים מדויקים לבדיקת מצב הרוח".

שילון הגיב על הביקורת שהוטחה בו על השידור ביום הפיגוע בדיונגוף בטענה כי הלך הרוח של השידור ביטא את התחושה הציבורית. "כל ניסיון להציג תמונה אחרת", הצהיר, "היה נתפס כלא טבעי ולא נכון". ככלל, מסר שילון, אנשי "רשת" במפורש אינם מנסים ליצור מצבי רוח אלא לשקפם ולנתחם. הם אינם מבקשים להיות "בעמדה של תועמלנים או מהנכים".

שטרן דחה ביקורת דומה שהופנתה כלפי חיים יבין וכינה אותה "חוצפה בלתי רגילה"; שלמה אבינרי, שאמר שיבין שיתף פעולה עם החמאס, הונע לפי שטרן בידי מניעים פוליטיים, כלומר החשש שהבלטת האירועים תפגע בסיכויי מפלגת העבודה בבחירות. שטרן דחה גם טענות אחרות שהופנו כלפי ערוץ 1: "לא חשוב מה נעשה וכמה

לקחים נפיק, תמיד יהיו טענות כלפי הטלוויזיה. הטלוויזיה לא יצרה את המצב הביטחוני, אבל כשיש הרגשה של חוסר אונים מתנפלים על השליח שמביא את הבשורות הרעות".

שנער טען כי אחוזי הצפייה הגבוהים בתוכניות הערב ביום שבו מתרחש פיגוע מלמדים כי השידורים ממלאים צורך קיים בקטרויס, במידע ובליבוננו.

שלונסקי אמר שאינו מבין מדוע מלינים על התקשורת ומדוע מלינים על הציבור. לדעתו, צריך לבדוק את התקשורת זמן מה אחרי אירוע טרור, ולא את השידורים של השעות הראשונות. השעות הראשונות שאחרי פיגוע הן קשות לציבור, ובצדק, אבל תוך יממה או שתיים המדינה כולה חוזרת לשגרה. "התקשורת בסך הכל בסדר", הוסיף שלונסקי, "ואילו הביקורת נתפסת למשפטים בודדים".

כמעט כל הנשאלים ציינו כי קיים תהליך מתמיד של הפקת לקחים בכל ההיבטים - טכניים, תוכניים ועקרוניים. רוב הלקחים הקונקרטיים שפורטו קשורים לדיווח חזיר יותר מן השטח: להימנע מהעברת תמונות קשות או

תיאורי זוועה, לדווח באופן אמין ולא היסטרי ולערוך בדיקה מדוקדקת של מידע לפני שידורו. הלקח הקונקרטי היחיד שלא נגע למישור החד-שותי הובא בידי פלד, שהשתמש בשאלה לטפח-חה עצמית על השכם. הדוגמה שהביא, תוך ציון מוטעם כי זהו "הלקח החשוב והמעניין ביותר", אינה של טעות אלא של מה שנתפס כהצלחה: לאחר רצח רבין החליטו ב"טלעד" לראיין את נכדיו בתוכנית של גידי גוב, "דווקא מהיבט בידורי יותר". לפי פלד, ראיון כזה מביא "להשתחררות המועקה, להזדהות גדולה ולהרגשת בידוד". ביום שלישי שאחרי הפיגוע בדיונגוף חזרו ב"טלעד" על אותו מהלך: לא ביטלו את התוכנית של גוב אלא הביאו אליה את טובי זמרינו - שלמה ארצי, יהודה פוליקר, רמי קליין-נשטיין - ויחד עם גוב הם עשו "משהו של בידוד". לאור ההצלחה, אמר פלד, הלקח הוא שהעתיד יהיה דומה לעבר: שידור חי עם אילנה דיין ובידור "מיוחד במינו, נכון ומתאים, רגשני אפילו, עם גידי גוב".

נורית ענבר היא בוגרת החוג לפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית

כמה זה עולה להם

ההפסדים. לטענתו, על המדינה לפצות את הזכייניות, בדומה לפיצוי על נזקי פיגועים באמצעות מס רכוש. הוא הצביע על כך שהמצב החוקי מפלה בין זכייניות ערוץ 2 לעיתונות היומית: ישנם מנגנונים חוקיים המגבילים את מינון הפרסומות בערוץ 2, ומצד שני, כשאין הכנסות מפרסומות הם אינם רשאים לצמצם את היקף השידורים כדי לחסוך כסף.

דן שילון הסתייג מהצגת הדברים כאילו היתה תביעה מטעם הזכייניות לפיצוי, ותיאר את השתלשלות העניינים באופן הבא: "הבאנו לידיעת המועצה את החלטתנו החד-צדדית לא לשדר פרסומות אחרי הפיגועים. לא הבאנו זאת כדרישה אלא כדוגמה לאחריותנו. המועצה, כמחווה כלפינו, החליטה לאשר לנו יותר דקות פרסום כפיצוי".

פלד ביקש להוסיף עוד הערה בנושא הפרסומות, "אפיקורסית" לדבריו: "באופן עקרוני, אני לא חושב שיש מקום להפסיק את הפרסומות בטלוויזיה. בארה"ב, שבה הטלוויזיה היא עניין של 50-60 שנה, לא מעלים על הדעת שבכל מקרה של אסון לאומי כמו אוקלהומה יפסיקו את הפרסומות ברשת טלוויזיה כלשהי. אם אין מדובר ביום אבל לאומי רשמי, אני בעד להמשיך בשידור הפרסומות, תוך הפעלת שיקול דעת".

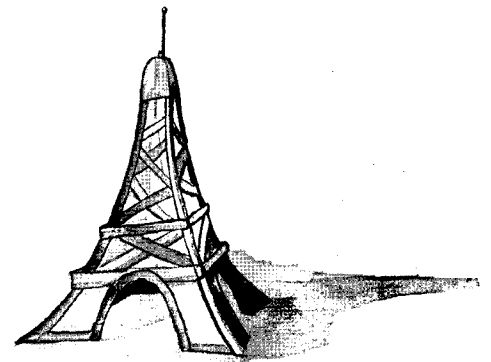
מועצת הרשות השנייה החליטה לאתרונו, בעקבות הפיגועים של פברואר-מארס, לפצות את הזכייניות על אובדן דקות פרסום מת באמצעות החזר זמן פרסומת במועד אחר. שי חושב שהרגעת הבעיה הכספית היתה צעד נכון. מבחינתו, העובדה שיש בידי מנגנון המבטיח את פיצוי הזכייניות תקל עליו ותאפשר לו להביא את הערוץ השני למצב של דממה פרסומית, אם וכאשר יהיה בכך צורך. פלד ואורי שנער התבטאו בעניין זה בלהט רב. שנער אמר כי הוא זה שיוס את המהלך בנוגע לזכויות הפרסום, אחרי הפיגוע הראשון בקו 18. "רשות השידור ממומנת מאגרה ומכספי ציבור, הכבלים ממומנים מדמי מנוי, ואילו אנו ממומנים מפרסומות בלבד. באירועים כאלה, איש אינו נפגע פרט לנו: העיתונות היומית אינה נפגעת, וגם המפרסמים והפרסומאים אינם נפגעים. לא יעלה על הדעת שאנו היחידים שניפגעו. אני הראשון שפניתי למועצה כדי לבקש שווה-ערך, והחלטתם נראית לי תשובה ומשמעותית, עם ראייה ציבורית ממדרגה ראשונה. זוהי החלטה תקדימית: אם יהיו אירועים כאלה בעתיד אדע שאוכל לפצות את עצמי, וזה נתון לי שיקול דעת כמנכ"ל".

גם פלד שיבח את החלטת המועצה, אך הדגיש שבדרך זו אפשר להתזרזק חלק מן

תמונות מזווית רחוקה

ניצן הורוביץ. פאריז

חודש יולי הוא החודש "החם" של פאריז: הצרפתים יוצאים לרחובות לערוך את הקניות האחרונות לפני הוואקנס של אוגוסט, והעיר מלאה בתיירים. בתי הקפה, השדרות והככרות הומים אדם. בשלהי יולי '95 החל בפאריז גל הטרור של הקבוצות האיטלאמיות שהכריזו ג'יהאד על צרפת עקב תמיכתה במשטר הצבאי באלג'יריה. הפיגוע ההמוני הראשון אירע ב-25 ביולי בתחנת המטרו של סן-מישל, בלב איזור התיירות של פאריז. הפיצוץ רב העוצמה, בחמש אחר הצהריים, גרם למותם של שבעה אנשים ולפציעתם של יותר מ-100. בפתח תחנת המטרו הוקם בית-חולים שדה, ואנשי החילוץ החישו אליו את הנפגעים שהוצאו מתחת לפני האדמה. לכלי התקשורת ניתנה גישה חופשית לאירוע. הצלמים סבבו בין השטרים והכבאים, והתמונות

הועברו בשידור חי ברשתות טלוויזיה גדולות. אולם מי שצפה באירוע הזה מעל המרקע, לא ראה חתיכות בשר, ידיים כרותות או אברים שפוכים. העורכים בניידות השידור הקפידו שלא להעביר תמונות של חלקי גוף אינטימיים, או זעקות כאב של פצועים המתפתלים מייסורים. גם למחרת, בעיתונים, לא נראו אברים חשויים או פצועים שותתי דם על אלונקות. העיי תונים הסתפקו בתצלומים כלליים של זירת הפיגוע, של כוחות החילוץ ושל ההרס. התמונות הללו היו חזקות מספיק כדי להמחיש באופן ברור ביותר מה אירע במקום. עיון בצילומים מסן-מישל ובתמונות שפורסמו לאחר הפיגועים הנוספים שזעזעו את פאריז בחודשים שלאחר מכן מבהיר היטב את הגישה של התקשורת הצרפתית בסיקור פיגועים ואסונות המוניים. לגישה הזו - האחראית והמאופקת - היה יוצא מן הכלל אחד, שהעיר היטב על הכלל. "פארי מאין", השבועון הנפוץ ביותר בצרפת, בחר לפרסם לאחר הפיגוע בסן-מישל תמונות "קשות". התמונה שעוררה דיון ציבורי סוער

היתה צילום מקרוב מאוד של פצועה ששמלתה הופשלה לחלוטין. איש לא האשים את "פארי מאין" הסנסציוני במתן פרסום הינם לטרוריסטים, אלא בפגיעה גסה בפרטיות ובכבוד האדם. אין צורך לצלם אגן ירכיים חשוף, אמרו אז עיתונאים, שרים ומומחי תקשורת, כדי להמחיש לקוראים את הזוועה, ויש לזכור תמיד שלאותה גופה מרוסקת יש שם ויש קרובי משפחה. זו, בסיוע נמרץ, היתה השורה התחתונה של המאמרים והראיונות שעסקו בתפקיד כלי התקשורת בעת הפיגועים: הקורבנות הם קודם כל בני אדם עם זכות לפרטיות ואינטימיות. ואת הזכות הזו כלי התקשורת חייבים לכבד. העובד דה שארם כלשהו נפצע בפיגוע המוני אינה הופכת את גופו לנחלת הכלל.

בצרפת קיימת מערכת חוקים נוקשה להגנת הפרטיות, ואותה אשה שתצלומה פורסם "בפארי מאין", הגישה תביעה נגד העיתון וזכתה בסכום ניכר. איש לא השתכנע מטיעוני העיתון בדבר חופש הביטוי. לרגליה השרופות של תושבת פאריס, נקבע אז, אין דבר וחצי דבר עם חופש הביטוי והעיתונות. החופש הזה, כידוע, אינו בלתי מוגבל, ויש לו סייגים ברורים. אולם מעבר לחוקי הפרטיות ולשון הרע, אין קוד או מערכת תקנות המנחים את כלי התקשורת במצבים עדינים כאלה. הגישה הכללית, שזוכה לתמיכה ציבורית ברורה ולהסכמה מוחלטת של העיתונאים עצמם, היא שמוטב להימנע מלהגביל את פעולת כלי התקשורת בחוקים, ולהניח למערכות להציב לעצמן מגבלות פנימיות של איפוק ואחריות: להימנע מדיווחים היסטריים, להימנע מעידוד פאניקה על-ידי כותרות מטילות אימה, וכאמור - להימנע מלגרום לציבור להקיא.

עיתונאים צרפתים שעמם שוחחתי על נושא זה העלו מיד את ההשוואה בין סיקור הפיגועים בצרפת לבין אופן הפעולה של כלי התקשורת בישראל בעקבות ההתקפות האחרונות. "בצרפת לא נראה בטלוויזיה אנשים המלקטים חתיכות בשר בשקיות", אומר ז'אן קיקוולה, איש הארגון "כתבים ללא גבולות", העוקב במסגרת תפקידו אחר כלי תקשורת רבים ברחבי העולם. "יש לי הרבה ביקורת על כלי התקשורת בצרפת, אבל בתחום הזה יש אצלנו מסורת עיתונאית חזקה. אני לא חושב שמישהו בישראל היה מתרגש מתמונות כמו שפירסם פארי מאין, אבל אצלנו זה בלתי נסבל". עם זאת, הוא מציין כי היחס המאופק של כלי התקשורת בצרפת נובע במידה רבה מן העובדה שמדובר בפיגוע או אסון שאירע בצרפת. ואכן, הטלוויזיה הצרפתית לא היססה לשדר לפני זמן מה תמונות של גופות מפויחות מהאסון שאירע בדיסקוטק במאנילה, או תמונות מוזעזעות מתאונת דרכים המונית בספרד.

את כלי התקשורת הצרפתיים מדריך, כך מסתבר, גם השיקול שלא להעניק לפיגועים סיקור שישחק לידיהם של ארגוני הטרור. אולם גם השיקול הזה הוא שיקול פנימי של המערכות עצמן, ואינו נובע מהנחיות המונחיות מגבוה. למרות הגישה המאופקת בעליל של התקשורת הצרפתית, נשמעה בכל זאת במהלך גל הטרור ביקורת של המערכת השלטונית, ובראשה שר הפנים ז'אן-לואי דברה, על מה שנראה בעיניה כסיקור מוגזם המשרת את הטרוריסטים. העיתונאים דוחים כמובן את הטענות הללו, ואומרים כי השוואה קצרה עם מה שמתחולל בישראל יכולה להראות את ההבדל. "כלי התקשורת שלנו היו יכולים כמובן לתת את החומר באופן הרבה יותר שותת דם, והם נהגו אחרת", אומר ז'אן קיקוולה. "אני סבור שעל כך הם ראוים לשבת, ולו מן הטעם של כבוד לקורבנות. אילו היו משדרים אצלנו תמונות כפי ששודרו בישראל, היתה פורצת שערוזיה גדולה. התקשורת שלכם חושפנית ונועזת, אבל בעניין זה אתם נותנים דוגמה שלילית מאוד".

גל הטרור של הקבוצות האלג'יריות בצרפת היה שלוחה של המערכה העקובה מדם שמנהלים הארגונים האיטלאמיים באלג'יריה עצמה. אולם שם נהגת גישה שונה לחלוטין. השלטונות

כך נוהג

האלג'יריים הם המעודדים את כלי התקשורת לחטט עד כמה שאפשר בזוועה, מתוך כוונה פוליטית ברורה: להציג את נבלותם וודוניותם של ארגוני הטרור. הטלוויזיה האלג'ירית הממלכתית משרתת דקות ארוכות של צילומים אינטימיים מוירת הפיגועים: רגל כרותה, פנים שרופות וכו'. לפני זמן מה שיספו הטרוריסטים את גרונה של נערה צעירה שיצאה מבית הספר. הטלוויזיה הראתה במשך דקות ארוכות את גופתה ואת בני המשפחה שזעקו ובכו. האפקט על האוכלוסייה ברור, הזוועה מומחשת היטב, אולם עקב ההגזמה, הציבור מתייחס לכך כאל מניפולציה.

עיתונאים אלג'יריים טוענים כי סיקור היתר של הפיגועים, המוכתב בידי הממשלה, מחטיא את מטרותו. "כשמראים בניין הרוס בעקבות פיצוץ מכונית תופת, זה מספיק. אין צורך להראות את הגופות שהושחתו. זו זוועה נטו שמעוררת בחילה, אבל זה לא מוסיף שום דבר. המפלצתיות של הפיגועים ברורה היטב ואין צורך להיכנס לתוך המעיים של הקורבנות", אומר עיתונאי אלג'ירי. השלטונות סבורים אחרת, והעורכים ממלאים את ההוראות בקפדנות ושוטפים את המסך בדם. ■

ניצן הורוביץ הוא שליח "הארץ" בצרפת

בלוטת הפטריוטיות מתעוררת

אלי קמיד, לונדון

עד לפני שנה וחצי בערך, לא הכירו צופי הטלוויזיה בבריטניה את קולו של נשיא השין פיין, ג'רי אדאמס. האידי המזוקן, העומד בראש הורוע הפוליטי של האי.א.איי, היה מביט עליהם מבעד למרקע, מדבר על מאבקם של הקתולים מאירלנד, אך הקול שברקע היה קולו של שאקן. לא של אדאמס. כך פשוט קבע החוק הבריטי למניעת טרור. לימים, החלו כלי התקשורת עצמם ללגלג על הבדיחה העצובה שכפתה עליהם מרגט תאצ'ר. גברת הברזל דחתה או בועם כל תפיסה שקבעה כי במשחק הדמוקרטי, גם קולם של המתנגדים ראוי שישמע. "לא כשהם בוחרים בדרך הטרור", הסבירה. "שטויות", אמר לי עיתונאי בריטי, "לו רק יכולה היתה, גם את הלייבור היתה משתיקה כך". הרעיון להנמיך את קולם של אדאמס ושל חבריו למאבק האיירי, מקורו בפשרה בין הממשלה לתקשורת. תאצ'ר דרשה התעלמות מוחלטת. כלי התקשורת האלקטרוניים ביקשו לשדר. אוקיי, החליטו הצדדים. שידור כן, קול לא.

בעולם

דינה של התקשורת האמריקאית המשדרת בבריטניה לא היה שונה. מדי לילה, סמוך לחצות, מועברות מארה"ב מהדורות החדשות של איי.בי.סי ו-סי.בי.אס. הפאטוס של אנשי המח"ת רת האירית, שהגיע מארה"ב באמצעות הלוויין, הושקו. תמונותיהם שודרו.

עם השגת הפסקת האש, בספטמבר 1994, נקט ג'ון מייג'ור מחווה מיוחדת והחזיר את קולם של האירים. חוץ מכמה שחקנים מצפון אירלנד, שקיבלו מהבי.בי.סי 60 ליש"ט בעבור כל יום שידורים שבו שימשו כפה וקול לאדאמס וחבריו, כולם בממלכה גילו שביעות רצון מהחלטת ראש הממשלה.

במשך שנים ארוכות הקפיד הבי.בי.סי, ללא קשר ל"חוק אדאמס", על כללים ברורים בכל הנוגע לכיסוי פיגועי הטרור. כמה שפחות דם, בלי תמונות וזוועה, וללא צילומים של גויות מוטלות. גם אם הן מכוסות.

כניסתה של רשת "סקאי" לתמונה והפיכתה של סי.אן.אן האמריקאית לאלטרנטיבה ממשית יצרו מציאות חדשה. בפיגועים האחרונים, כמו אלה שהתרחשו בקנרי וורף או באולדוויץ' שבמרכז לונדון, כבר ניתן היה לראות ברשת הממלכתית של בריטניה את כל מה שכללי האתיקה וגורמות השידור אסרו שנים ארוכות.

חומר שעבר בשעתו דרך חדר העריכה עלה הפעם לאוויר בשידור ישיר, עם הרבה צבע ולא מעט דם.

פיגועי הטרור מנתצים בבריטניה את הכללים העיתונאיים המקובלים: האיוון, זכות התגובה והמרדף אחר הסקופ כמעט שאינם תקפים בתקשורת הבריטית בימים שבהם הטרור משתולל סמוך למערכות העיתונים. "אם האחראי לפיגוע ירים טלפון ויציע ראיון בלעדי, קרוב לוודאי שגרוץ קודם כל למשטרה", הסביר לי אנדרו גרפילד, עיתונאי ב"איבנינג סטאנדארד" הלונדוני, והמחיש בכך את בלוטת הפטריוטיות הבריטית המתעוררת אצל העיתונאים מול צרה לאומית.

למרות הזעם והכעס הבאים לידי ביטוי אחרי כל פיגוע, משתדלת התקשורת הבריטית לנהוג על-פי מבחן "לונדון של ימי מלחמת העולם השנייה". ואם או, בהפצצות הקשות, הצליחו לונדון לנהל שגרת חיים, אין סיבה שמהו ישתנה כיום.

בבריטניה אין ימי זיכרון, וברדיו לא עוברים לשדר שירי מלחמה ושלום כשאוטובוס מתפוצץ במרכז לונדון. בפיגוע האחרון של האוטובוס באולדוויץ', בי.בי.סי 1 אפילו לא הפסיק את הסרט ששידר אותה שעה. בתחתית המרקע הופיעה כתובית שבישרה כי מהדורת חדשות מיוחדת תשודר בקרוב בבי.בי.סי 2. לא יותר מזה.

נכון שבשנים האחרונות לא היה בבריטניה מקרה שבו נהרגו כמעט 60 בריטים בשבוע אחד בגלל פעולות טרור. אך אם ניתן ללמוד מהפני צוצים האחרונים, הרי שהתקשורת הבריטית, לרבות הצהובה, מקפידה להקדיש רק את העמודים הראשונים לפיגועים. בחלקים האחרים של העיתונים נשמרת השגרה בקנאות. עיתוני ה-Broad Sheet אפילו מקפידים להכניס לעמוד הראשון ידיעה או שתיים על נושאים אחרים שאין להם כל קשר לפעולת הטרור.

מעניין היה לערוך השוואה בין האופן שבו סיקרה העיתונות בישראל את פיגועי האוטובוסים סים האחרונים בירושלים ובתל-אביב ובין הסיי-קור הבריטי של האוטובוס באולדוויץ'. שני המקרים התרחשו בסמיכות יחסית, אך בישראל, נדגיש, מחיר הדמים היה גבוה בהרבה. כל עיתוני בריטניה, הן הצהובונים והן האיכותיים, הקדישו לפיגוע ארבעה עמודי סיקור לכל היותר. "האינדפנדנט", למשל, עסק על-פני שני-שלישים מהעמוד הראשון בפיגוע. "המפוצצים פגעו במרכז לונדון", נכתב בכותרת הראשית, כשמתחתיה הופיעה תמונה של פצוע שפניו מכוסות דם. תמונה זו הופיעה בצורות ובגדלים שונים בכל אחד מהעיתונים.

לצד הדיווח על הפיגוע, פירסם "האינדפנדנט" בעמוד הראשון גם ידיעה על דו"ח סקוט שעסק במכירת נשק לעיראק וידיעה נוספת שנגעה

למערכת ההיגוך בבריטניה. בתחתית העמוד אפילו הובלטו כמה הפניות לידיעות פנים שלא היה להן כל קשר לפיצוץ הקטלני.

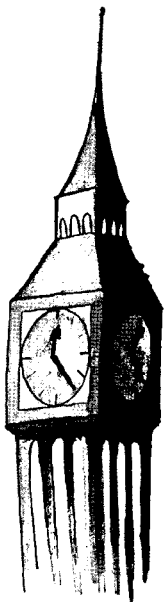
ה"פינינגשל טיימס", כהרגלו, הקדיש לפיגוע את כותרתו הראשית - "אדם אחד נהרג בפיצוץ אוטובוס בלונדון" - כשהידיעות האחרות בעמוד הראשון עסקו ברופרט מרדוק שנכנס לשותפות בעסקי הכבלים בסין, בדו"ח סקוט וגם במערכת היחסים בין בריטניה לגרמניה. מובן שלא נפקד גם מקומו של טור הצד המפורסם, המביא את קיצור הידיעות המופיעות בעמודי הפנים.

דווקא ה"טיימס", שבשנים האחרונות מאבד מיוקרתו ההיסטורית, פירסם את תמונת שרידי האוטובוס על פני חצי עמוד, ואילו בחלק התחתון של העמוד הראשון הופיעה ידיעה מורחבת על הפיצוץ. בסך הכל, הקדיש ה"טיימס" שלושה עמודים להתרחבות, לפרט שניות ולסיפורי צבע ממקום הפיגוע. המדורים הקבועים של העיתון - לרבות מדורי האמנות, השחמט, הברידינג' ומוג האוויר - הופיעו כרגיל, ובמקומם הקבוע.

את עיקר הפרקן לזעם סיפקו כרגיל הטבלואידים. "התקפה של האי.א.איי על מרכז לונדון", כתב ה"סאן" בגדול ופירסם תמונות ענק של הפצוע שותת הדם. "טבח", הכריז ה"דיילי אקספרס" בכותרתו הראשית, ופירסם גם הוא בהבלטה ומקורב את תמונתו של הפצוע המדמם. הרבה דם נשפך מעמודו הראשון של ה"דיילי סטאר". על רקע פרצופו המוגדל של הפצוע, בתמונה המראה בבירור כל אחד מהתכים בפניו, כתב העיתון באותיות בולטות: "פיצוץ בידי מנוולי האי.א.איי", ואילו בטקסט: "זהו הפרצוף המדמם של לונדון מאת-מול בלילה, כאשר האי.א.איי פוצץ אוטובוס במרכז לונדון".

כמעט שאין למצוא כיום מאמרי מערכת או שידורים העוסקים באופן הסיקור של פיגועי טרור. "אם יש דיון, הוא נוגע לסיקור של אלי-מות באופן כללי", אומר אנדרו גרפילד, "אך נכון להיום, הכללים בהחלט ברורים לכולנו. המצלמות משוטטות אמנם בחופשיות רבה יותר, יש כבר יותר דם, אך השגרה נשמרת. סדר היום של התקשורת הבריטית עדיין לא נקבע רק בידיהם של מבצעי פעולות הטרור" ■

אלי קמיד הוא שליח "מעריב" בבריטניה

תקשורת מתנגדת כל חייה בין היומרה לשקף את המציאות לבין היצר לבדר את הקליינטים. אנשים נוהגים לחשוב שיש כאן מזימה מסחרית: הטלוויזיה רוצה רייטינג; העיתונים רוצים להימכר. האמת היא, שהמזימה היא בתוככי נפשם של העיתונאים: יותר משהקליינט רוצה להתבדר, העיתונאי רוצה לבדר. שם המשחק איננו מכירה בפועל, אלא תשומת-לב. רעש. ייתכן שזאת אחת הסיבות לירידה המדאיגה שגרשמה בשנה האחרונה בקריאת עיתונים: ככל שהעיתונות מתמכרת לבידור, כך מתרחקים הקוראים, וככל שמתרחקים הקוראים, כך מתמכרת העיתונות לבידור.

דוגמה נאה להתמכרות הזאת היא סיקור מערכת הבחירות לכנסת ה-14. הדברים נכתבים בעיצומה של מלחמת הפריימריז בעבודה ובליכוד. עיקר מערכת הבחירות לפנינו. ואף-על-פי-כן, אפשר להבחין בתהום שנפצרה בין מהותה של מערכת הבחירות הזאת לבין סיקורה בתקשורת. במהות זוהי אחת ממערכות הבחירות המרתקות והחשובות שידעה המדינה. מרתקת, בגלל התיקו בדעת הקהל ובגלל שיטת הבחירות החדשה. חשובה, בגלל הנושאים שעל הפרק. הפעם, כך חשים רבים, הבחירה היא גורלית. אבל בתקשורת זהו מרוץ סוסים: אישי. צעקני. טריוויאלי. למרבה האירוניה, התקשורת עסוקה כל-כך בתיאור המרוץ, שהיא טועה שוב ושוב בויהוי שמות הרצים וסיכוייהם האמיתיים. זהו מרוץ סוסים המדווח מפי פרה עיוורת.

התנחלותה של שיטת הפריימריז במפלגות הגדולות יצרה פיתוי להרחבת התפקיד של סוקרי דעת הקהל. בעבר הסתפקו הסוקרים במדידת ההתנהגות הפוליטית של הציבור הרחב. מדי פעם הועלו סימני שאלה לגבי שיטות הדגימה, ניסוח השאלות והכללים האתיים בעבודתם של ראשי מכון הסקרים. סימני השאלה לא עירערו את סמכותם. הסוקרים היו כמו הבנקים: כולם פיקפקו בהם, כולם חשדו בהם, וכולם נעזרו בשירותיהם.

יותר מכולם, התקשורת. בתקשורת שרואה את תכלית קיומה במרוצי סוסים, מי שמצביע מראש על הסוס המנצח הוא המלך. הסוקרים נשלחו לבדוק - ולבשר מיד לציבור - את מי מעדיפים מתפקדי שתי המפלגות הגדולות בפריימריז. הם נתקלו במציאות פוליטית מניפולטיבית: אוכלוסיית המתפקדים קשה לדגימה. אחוז ההצבעה בעייתי. מספר המועמדים רב. אין קשר ממשי בין בחירת המועמדים לבין דעותיו הפוליטיות של הבחור. אם אנתנו נדונים לחיות עם שיטת הפריימריז, יידרשו כנראה כמה קדנ"ציות עד שישתכללו כלי המדידה של הסוקרים. את התקשורת זה לא מעניין, כמובן. היא נזקקה לתוצאות, לשמות, והכל מיד, אינסטנט. רצתה בידור. רצתה דרמה. לשיא הגיעה המגמה הזאת בסדרת העימותים הטלוויזיוניים בטוק-שואו של דן שילון. שילון הציב בכיר ליכוד מול בכיר עבודה. בתווך הושיב את מינה צמח, "דחף", הכוונה הגדולה של הסקרים. לכאורה, המטרה היתה לבחון את יכולתם זה מול זה. למעשה, כל אחד ניסה לשפר את מצבו בתוך מפלגתו. קשה היה לדעת על מה, בעצם, מתמודדים כאן: על טיב ההשקפות, על יכולת השכנוע או על יפי הלבוש. כמו בשעשועוני טלוויזיה אחרים, השאלה היחידה היתה מי ייקח את הפרס הביתה.

את תאווה הבידור של העיתונאים סיפקה ההתמודדות בין אהוד ברק לחיים רמון. היתה כאן דוגמה קלאסית לבועה תקשורתית. שני הג'נטלמנים אמנם חברים בשנה האחרונה באותה מפלגה, מופיעים באותם טוק-שואו ותולמים, יחד עם עוד רבים וטובים בפוליטיקה, לשבת אי-פעם על כס ראש הממשלה, אבל כאן נגמר הדמיון. הם נבד"לים באופיים, נבדלים בקריירות שלהם ונבדלים בתחומי ההתמחות שלהם כפוליטיקאים. הם נבדלים בשונאיהם: לא כל מי שכועס על רמון בגלל מה שעולל להסתדרות, מרוצה מההצהרות הכוחניות של ברק, ולהיפך. ערב הפריימריז הלכו העיתונאים על המאבק הצמוד בין ברק ורמון. היתה להם דרמה. הסקרים, כמובן, אוששו אותה: אם יש כותרת, ימצא כמעט תמיד הסקר שיצמיח לה רגליים. הדרמה היתה טובה לכולם: לעיתונאים שפירשנו אותה, לפוליטיקאים שניסו להיבנות עליה, למפלגה שרצתה למצוא את עצמה בכותרות. רק הקלפיות סירבו לשתף פעולה. ■

נחום ברנע

שני סוסים ופרה אחת עיוורת

איור: מירה פרידס

איפה טעינו?

איור: מירה פרידמן

איוותיהם של הפלשתינאים על רקע המצב הנואש שאליו קלעו אותם האינתיפאדה, סרבנותה המוחלטת של ממשלת ישראל והתעלמותם של האמריקאים. את הצהרותיו השמייערפאת לא משום שהתנער מתווך פלשתינ העצמאית, אלא מפני שיאוש הגדול עיוור את עיניו מראות אנה פני ההיסטוריה. ניסיתי לשים עצמי במקומו והגעתי למסקנה שלו אני תחתיו, גם אני כורת הייתי ברית עם השטן, ואולי אף מתפעל מאבחות חרמשו.

רשימתי פורסמה בכמה ביטאונים ערביים בארץ ובחור"ל, ושמועה שמעתי כי במידת מה היא עודדה אינטלקטואלים ופוליטיקאים פלשתינאים לבחון מחדש את עמדותיהם כלפי סדאם. אני יכול להתנחם במחשבה שבכך הועלתי בכהוא זה, אבל איני יכול לסלק ממחשבתי את החרטה על פזיותי. ■

אל תחפשו אותי

ירון לונדון

ממלחמת ששת הימים ואילך כתבתי עשרות מאמרים על אודות יחינו עם הפלשתינאים. לאמיתו של דבר היה זה מאמר אחד רב גרסאות, שבו הבעתי תמיכה בשיבה לגבולות '67 ובכיינונה של מדינה פלשתינית. במיוחד יצאתי חוצץ נגד הטענה השכיחה כי לפלשתינאים אין היסטוריה ועל כן זכותנו על הארץ גדולה משלהם. תודעה לאומית, כך שבתי וכתבתי, מבטאת את הצורך להתבדל מן הזולת, וככל שמחריפה ההתחככות עם הזולת, כך מהרת התודעה ההיסטורית להעמיק שורשים.

השקפתי הוותיקה זועזעה בתקופת מלחמת המפרץ, כאשר ערפאת תמך בסדאם חוסיין ורבים מבני עמו הריעו מעל הגגות בראותם את טיליו המתנפצים על תל-אביב. שאלתי את עצמי כיצד יכול האיש, התובע מדינה לעמו, לדרבן את שליט עיראק, שהרי סדאם הציג עצמו כירשו של סאלח א-דין, ומשמעותה של המורשת הזאת אינה רק סילוק האירופאים מהמקומות הקדושים, אלא גם ביטולן של כל הישגיות הפוליטיות במרחב השמי והכללתן באימפריה ענקית.

חשתי מרומה. שנים רבות התנגדתי לטענה הרווחת שהציונות לא נישלה עם אלא נטלה לעצמה פיסה קטנה מנחלותיהם העצומות של הערבים, והנה אומר ערפאת כי צדקו יריבי: חזון פלשתינ העצמאית אינו אלא תכסיס לקיי דומה של הפאן-ערביות, שהרי אי אפשר לטעון כי אין צידוק היסטורי לקיומה של כוויית, אך יש צידוק היסטורי להקמתה של פלשתינ.

ב"דיעות אחרונות" כתבתי רשימה ובה הכיתי על חטא טיפשותי והודעתי שמכאן ואילך שוב איני מצדיק את תביעותיהם הלאומיות של הפלשתינאים, מפני שהם שללו את תביעותיהם כמו פיהם. ימים אחדים לאחר מכן החרה החזיק אחרי יוסי שריד וכתב ב"הארץ" רשימה מפורסמת שכותרתה "חפשו אותי!"

עברו שבועות אחדים עד שהתעשתתי (ואחריים יאמרו, חזרתי לסוריא). הבינותי את התבט-

יותר מעניין לקרוא "מעריב" כשהוא מדווח על האזנות הסתר אצלו בבית, כשם שמאלף לראות מה מתרחש ב"עיתון של המדינה" כשעורכו עומד לדין. מבט מבפנים על הפרשיות שהולידו את גיליונות האיטום

במלחמה כמו במלחמה. כך קבעה כותרת ענק ב"מעריב" יום ו', 16 בפברואר 1996. שבועיים אחר-כך חזרה כמעט כל המדינה על הממרה הזו, בעקבות סדרת פיגועי ההתאבדות. אלא שאותה כותרת בעמודי החדשות של "מעריב" לא נגעה כלל למלחמה בטרור החמאסי. מתחת לכותרת נפרש, על פני עמוד שלם, מאמרו של רון מיברג, שחגג את ניצחון המסע שניהל "מעריב" באותו שבוע נגד "ידיעות אחרונות" ועורכו משה ורדי, בעקבות הגשת כתב אישום נגד ורדי על האזנות סתר. בימים הראשונים סירב ורדי להשעות עצמו מעריכת העיתון, אבל כשגבר הלחץ הציבורי ש"מעריב" הפעיל ועורכו, וכשהתברר לו שהדיקטורים ב"ידיעות אחרונות" אינם נותנים לו גיבוי - התפטר. הסיקור חסר הפרופורציות ב"מעריב" היה, למעשה, מסע נקמה. זה היה תגמול על הטיפול שהעניק "ידיעות אחרונות" למו"ל של "מעריב", עופר נמרודי, בעת חקירתו ומעצרו ולאחר הגשת כתב האישום נגדו בפרשת ההאזנות. "הסיקור הנרחב וההדדי של פרשת האזנות הסתר בשני העיתונים הוא אכן עניין מכוער ודוחה למדי", הודה מיברג במאמרו, "אבל במלחמה כמו במלחמה".

אותה מלחמה מכוערת של סיקור מגמתי לא יכולה היתה להתקיים ללא שיתוף הפעולה של העיתונאים. כתבים, צלמים ועורכים העמידו את כישוריהם לשירות המלחמה בעיתון האויב. כללי האתיקה והשיקולים העיתונאיים הוגמשו או הופרו לפי הצורך. עיתונאים שיצאו להם מוניטין של חוקרים וכותבים חסרי מורא, כלבי שמירה אמיצים של הדמוקרטיה, נטו להירדם או לאבד את זיכרונם כאשר נראה כי הבוס שלהם ציפצץ על הנורמות שהם עצמם אכפו על אנשי ציבור בעבר. חלק מהעיתונאים התגייסו למלחמה למען הבוס בגלל חשש למקום עבודתם, או לפחות למעמדם בעיתון. אחרים התנדבו על רקע ידידות אישית או סתם כדי להתחנף. יש גם כאלה ששכחו את המושג תחרות בריאה ונסחפו

גבולות

איור: רוחו מודן

ומרדכי גילת. בחדר ישב גם המו"ל והעורך האחראי, ארנון (נוני) מוזס. ורדי, שנראה מתוח ביותר, הקריא מן הכתב את גרסתו להשתלשלות האירועים שהסתיימה בהגשת כתב האישום. לפי גרסה זו, ראשית ההסתבכות היתה ברצונו של ורדי להתגונן מפני מתקפת ריגול של "מעריב". ורדי סיפר כיצד חברתו לחיים ורכות הכתבים, רות בן-ארי, הביאה את החוקר הפרטי יעקב בק, ידידה האישי, ואת שותפו אמיר בן-אשר, כדי שיגלו את מקור הדליפות מ"ידיעות אחרונות". הוא הוסיף וסיפר כיצד שני אלה הפילו אותו בפת. "אני מעולם לא הזמנתי שום האזנת סתר", התעקש. הוא הדגיש את העוול הצפוי לו: בפרקליטות

אל תוך המלחמה מתוך הזדהות אמיתית. ויש כאלה שעמדו מן הצד. במוצאי שבת, 10 בפברואר, יומיים לפני הגשת כתב האישום נגדו, כינס משה ורדי במשרדו בבית "ידיעות אחרונות" כתריסר מבכירי עובדיו. לנוכחים לא היה מושג לפי איוה מפתח זומנו לפגישה ומה מטרתה. היו שם מיקי רוזנטל, ראש דסק החדשות; אילן נחשון, עורך המוסף לשבת; אבי לן, עורך "24 שעות"; זאב חספר, עורך "ממון"; איתן עמית, עורך מדור הספורט; שלמה פפירבלט, סגן רכז הכתבים; ואורנה נגר, עורכת "זמנים מודרניים". מבין הכתבים הבכירים נכחו נחום ברנע, שמעון שיפר, סמדר פרי, סבר פלוצקר, ירון לונדון

למחרת כתבתי לו מכתב, ובו ציינתי שהעמדתי למענו את המוניטין שלי כאיש הגון, ואם יתברר לי שהשתמש באמון הזה והוליד אותי שולל, אז אני לא אסלח ולא אשכח.

- אתה לא מתכחש לעובדה ש"ידיעות אחרות" נות' דרש בעבר את השעייתם של אישי ציבור שהוגש נגדם כתב אישום, ולפעמים דרש זאת אפילו לפני שהוגש.

"אגיד לך את האמת: אני לא יודע. אני לא ראיתי בשום מקום ציטוט שבו העיתון תובע מאחרים להתפטר".

בעניין זה יש מידה רבה של היתממות מצד לונדון ומצד כתבים בכירים אחרים ב"ידיעות אחרונות", שסירבו להתראיין בשמם לכתבה זו. לטענתם, "ידיעות" לא דרש את השעייתם או את התפטרותם של אריה דרעי או רפי פלד, אלא רק דיווח על עתירות לבג"ץ של גופים שדרשו זאת, כמו התנועה לאיכות השלטון. זה נכון, "ידיעות אחרונות" דיווח בהרחבה על העתירות, ובמקרה של פלד ציטט בכותרת גורר-מים עלומי שם במשטרה שתהו "איך המפכ"ל יוכל לבוא בדרישות לשוטרים אחרים". במקרה של דרעי חיבר "ידיעות אחרונות" את הכותרת הבאה, שפורסמה ללא מרכאות: "מתכים להשעיה". עם טיפול עיתונאי אינטנסיבי כזה, שהיה מוצדק במידה רבה, באמת אין צורך גם במאמר מערכת.

ירון לונדון הוגן מספיק כדי לומר, שאין הוא מייצג את העיתון. "העמדה שלי אישית לחלוטין. אני הושב שכתבתי לפחות פעם אחת על כך שיש נמהרות רבה מדי בשיפוטם של אישי ציבור. זה בא לידי ביטוי בכתבי האישום הרבים שהוגשו נגד ראשי ערים, שרובם יצאו זכאים בסופו של דבר. עקרון ההשעיה הוא פרובלמטי מאוד, מפני שהוא מעניש אדם בטרם הורשע; והשאלה היא מהי מידת העונש הנסבלת. לדעתי, צריך להביא בחשבון גורמים כגון חומרת העבירה שבה האיש נאשם, באילו נסיבות היא נעברה, למען מי נעברה, ומהו הנזק שייגרם למושעה. כששיקללתי את כל הנתונים האלה, ואני לא אכחיש שגם מתוך היכרות עם בעל הדבר, חשבתי שבמקרה הזה השעיה היא בלתי מוצדקת".

יומיים לאחר הפגישה האמורה הוגש כתב האישום. ורדי בחר להגיב בראיון לערוץ 2. לערוץ 1 הוא שלח תגובה בפקס. זה לא מקרי. לוורדי ול"ידיעות אחרונות" יש חשבון עם הערוץ הממלכתי ועם הכתבת איילה חסון, שסיקרה את פרשת ההאזנות. במאי '94 חשפה חסון את העובדה, ש"ידיעות אחרונות" הוזמן מעקבים ותצפיות על עופר נמרודי ועל חברת "הכשרת היישוב" באמצעות החוקר דוד ספק-טור, ששכר לשם כך את חברת החקירות "תשבץ". אין שום דבר בלתי חוקי במעקבים הללו, אבל פרסום הידיעה בהבלטה עורר את זעמם של אנשי "ידיעות אחרונות". הם פנו

ע י ת ו ת

"אני דווקא מצטער שאיש לא דיבר אחרת", אומר לונדון היום. "נוצרה תחושה של איזה סחף, תחושה שאנשים איבדו את חוט השדרה שלהם והתגודדו סביב הבוס. טוב היה אילו היו נשמעות גם דעות אחרות".

ביומיים שלאחר הפגישה התבטאו לונדון ושיפר ברדיו ובטלוויזיה נגד השעיית ורדי. לונדון: "ורדי לא ביקש מאיתנו לצאת לתקשורת. לדעתי, הוא פשוט רצה להשיח את לבו בפני החברים שלו. אני אפילו לא הודעתי לו שאני הולך לעשות את זה".

- אתה מתחרט היום על העמדה שהצגת? "לא. אני מקווה גם שהעתידי יוכיח את צדקת עמדתי, ואני מקווה שמשעה לא רימה אותי.

אמרו לו שמשפטו יארך ארבע שנים לפחות. כשסיים ורדי לקרוא השטררה דממה מביכה. הוא ביקש מהנוכחים לומר את דברם. שמעון שיפר רצה לדעת "מה אומר הציף". גוני מוזס חייך ואמר: "אני רוצה לשמוע אתכם". השתיי-קה של מוזס עוררה כעס בקרב הנוכחים, בעיקר את כעסו של מיקי רוזנטל, ראש הדסק, אבל מוזס שמר על אלם עד תום הפגישה. מרבית המשתתפים נזהרו מאמירות מחייבות, אבל מפה לשם התגבש בפגישה הלך רוח של תמיכה בוורדי, כלומר בהחלטתו שלא להשעות את עצמו מתפקיד העורך. ירון לונדון צידד במפור-רש בעמדה זו, ולא נמצא בפגישה אף אחד שאמר את ההיפך.

למנהליה של חסון עם ההאשמה שהיא, ככתבת "מעריב" לשעבר, משת"פית של עופר נמרודי. גילוי אחר של חסון גרם לוורדי ול"ידיעות אחרונות" מבוכה גדולה עוד יותר. על-פי הידיעה של חסון, המופיעה כעת כסעיף בכתב האישום, הומינו ורדי ובן-ארי האזנת סתר לטלפון גים של אורית ליפשיץ, גרפיקאית ב"ידיעות אחרונות". חסון: "הפרסום הזה היה בששי בערב, ובמשך כל השבת נערך מסע לחצים טלפוני על העורכים והמנהלים שלי, עם טענות עקשניות שהידיעה מצוצה מן האצבע. כבר אמרתי וזהו זה, הקאריירה שלי נגמרה". התחלנו לדווח בומנו שמתנהלת חקירה גם נגד אנשים ב"ידיעות אחרונות", היתה טענה שהדיווח גורם לסימטריה בין העבירות המיוחסות לנמרודי לעבירות המיוחסות לוורדי ולבן-ארי, בשעה שהחטא של נמרודי משול לבניית בית

ללא רשיון ואילו החטא של אנשי 'ידיעות' משול לסגירת מרפסת ללא רשיון. עמדת רשות השידור היתה מלכתחילה שהיא איננה שופטת. היא לא קובעת מה גודל החטא אלא מדווחת על החקירות באופן ההוגן ביותר."

- מה ביקשו ממך, שלא תרווחו בכלל על החשדות נגד ורדי?

"בהתחלה אפילו את זה. הטענה היתה, שהסיבה שבגללה המשטרה בכלל עוסקת בחקירת 'ידיעות אחרונות' היא שנמרודי וכוחותיו מנסים להפוך את הפרשה לחטא משותף, בעוד שהמציאות איננה כזאת. אנשי 'ידיעות' בכל הדרגים, כולל כתבים בכירים, עורכים והמו"ל של העיתון, באו בטענות גם בשיחות אישיות אתי וגם עם אנשים אחרים ברשות השידור. חלק הביעו מחאה בצורה הוגנת, וחלק השמיצו את איילה חסון וניסו לעשות גם לה וגם לרשות השידור דיסקרדיטציה בטיפול בנושא הזה ובכלל".

- איך זה בא לידי ביטוי?

"התנהל חשבון סמוי, שתמיד אפשר גם להתכחש לו, עם רשות השידור: סילוף של אינפורמציה שדובר הרשות מעביר לעיתונים, לגלוג על אינפורמציות אחרות שהעברנו, הפרסום על שערן הובה שקיבלתי מהמלך חוסיין, ולפעמים אפילו מלחמה בשידורים שלנו. לפני שבועיים, למשל, הופיעה ב'ידיעות אחרונות' כותרת גדולה: 'הקדם אירוויזיון ישודר למרות הפגיעים'. מתחת לכותרת היה כתוב בקטן: 'גם הגשש החיוור ישודר בערוץ השני'. אנחנו גם כמעט לא יכולים להכניס ל'ידיעות' סקרים שלנו. רק סקרים שערוץ 2 עורך נכנסים לעיתון".

- אם באמת יש זדון בשני העניינים האחרונים שצינית, אפשר אולי לייחס אותו לשיקול המסחר? רי של 'ידיעות אחרונות' כשותף בערוץ 2.

"כן, אבל אל תשכח שנתח הפרסום שהולך לערוץ 2 יורד מהעיתון, אז זה לא כל-כך פשוט. תשמע, אני לא בא בתור פרנואיד שרודפים אחריו. ב'ידיעות אחרונות' יש תחושה שאני פועל נגדם, ומישהו בכיר ביותר בעיתון ביטא בפני את זה. ב'ידיעות' חושבים היום שהתוכנית 'שטח הפקר' היא המלחמה שאני משיב להם על ההתחשבנויות הקטנות שלהם איתנו".

שני העיתונים ועורכיהם עשו שימוש בטלוויזיה כדי לנגח את היריב. ב'ידיעות אחרונות' פותח דפוס פעולה שחור על עצמו כמה פעמים: משיגים הומר נגד 'מעריב', מעבירים אותו לערוץ 2, ורק לאחר מכן מפרסמים אותו בעיתון, כציטוט מהטלוויזיה. כך הגיעה לערוץ 2 הקלטת שבה צולם עורך מרכזי כן, פרקליטם של פרידן וצור החשודים בביצוע ההאזנות, נושא שקית נייר תפוחה בצאתו מפגישה עם עופר נמרודי ודוד רונן. את הקלטת צילמו אנשי משרד החקירות "ספקוריטי" של דוד ספקטור, שהועסק בידי 'ידיעות אחרונות' ובשלבים מאוחרים יותר בידי "הארץ".

קלטת אחרת שהביא ספקטור לערוץ 2 הראתה אדם נושא סולם ליד ארון סעף מול בית 'ידיעות אחרונות'. ערוץ 2 ו'ידיעות אחרונות', שציטט אותו למחרת, ציינו שהאדם המצולם הוא קבלן ההאזנות המפורסם חוני מוזקעי, שעבד בשביל חברת "אג"מ חקירות שאותה העסיק 'מעריב'. חוקרי המשטרה שבדקו את הקלטת מאוחר יותר קבעו, שהאדם המצולם איננו מוזקעי אלא עובד חברת "בזק" ביום עבודה חוקי למהדרין.

גם 'מעריב' הרבה לצטט במשך הפרשה ידיעות מן הטלוויזיה, אבל רק את אלה שעסקו בוורדי ובבן-ארי. איילה חסון: "כתב צריך להיות לכאורה גאה כשמצטטים אותו, אבל לפעמים היה נדמה שהציטוטים נופחו קצת ושעושים בך מניפולציה כלשהי לתועלת המלחמה שלהם. ב'ידיעות אחרונות', לעומת זאת, לא פירסמו את השם שלי בכלל, גם לא כשהיו לי ידיעות נגד 'מעריב'".

יום שלישי, 13 בפברואר 1996, למחרת הגשת כתב האישום נגד ורדי ובן-ארי. "מעריב" מקדיש חמישה עמודים לאירוע המשמה, כולל שלישי מהעמוד הראשון. נשיא מועצת העיתונות חיים צדוק, הפרשן המשפטי משה נגבי, הפרופ' לתקשורת ירון אורחי, ולהבדיל אריה דרעי - כולם קוראים לוורדי ללכת הביתה. זהו הגיליון הרביעי ברציפות שבו מעניק 'מעריב' טיפול נרחב לנושא.

בגיליון יום ששי הקודם כתב רון לוי סקירת רקע על פרשת ההאזנות. הקורא התמים של "מעריב" עשוי לחשוב, שכל זכויות היוצרים על האזנות הסתר בעיתונים שייכות לבית "ידיעות אחרונות" בלבד. "באפריל 1994 החלה הפרשה המכונה 'פרשת האזנות הסתר', כותב לוי וממשיך מיד: "זמן קצר לאחר מכן נקשרו לפרשה גם שמם של משה ורדי, עורך 'ידיעות אחרונות', ושל עיתון 'ידיעות אחרונות' עצמו". מעל הסקירה של לוי מופיעה ידיעה מאת סופר "מעריב" אנונימי, המדווח על אווירה קשה וחוסר ודאות ב'ידיעות אחרונות'.

"ידיעות אחרונות" מקדיש לנושא עמוד ורבע, הכוללים את כתב האישום כלשונו, ידיעה המספרת שהנהלת איגוד העיתונאים תדון בפרשה למחרת, קטע פרי עטו של משה ורדי תחת הכותרת "ברצוני להבהיר" ודברי רקע בלתי מחמיאים בעליל על תמישה מבין 19 עדי התביעה.

"הארץ" מסתפק בעמוד אחד, הכולל את נוסח כתב האישום, רשימת עדי התביעה תחת הכותרת "העד יעקב בק הורשע בניסיון שידול לרצח" ופרשנות משפטית של זאב סגל תחת הכותרת "כתב האישום אינו קל ערך". סגל מסיים את מאמרו בכך שראוי שעורך עיתון ינחה עצמו לפי אמות המידה המחייבות שרים וסגני שרים. כשהוא גש כתב האישום נגד נמרודי חיבר משה ריינפלד את הפרשנות המשפטית ב"הארץ". הכותרת שניתנה אז היתה: "ביהמ"ש העליון תומך בהשעיה עד בירור האשמה".

השיא הראשון של דיווחים מגמתיים בפרשת האזנות הסתר נקבע באפריל '95, בשבוע שבו נעצרו נמרודי ואחר-כך ורדי. "ידיעות אחרונות" כיבדו את נמרודי בכותרת הראשית ובכל העמוד הראשון כמעט. מעצרו של נמרודי דחק הצדה את מעצרו של טימותי מקוויי, שפוצץ את הבניין באוקלהומה, ארה"ב, והרג יותר ממאה איש.

הדיווח ב'ידיעות אחרונות' יצר את הרושם שנמרודי עמד לברוח לחו"ל: "נמרודי נעצר בנתב"ג בשעות הבוקר, שעה קלה לפני שעמד לצאת את הארץ בניסיעה פתאומית שלא תוכננה מראש. על-פי חשד המשטרה, הודלפה לעופר נמרודי כוונת המשטרה לעוצרו. נמרודי החליט לצאת לחו"ל אתמול בבוקר, ואכן יצא לנתב"ג, כנראה בדרך לשווייץ, מבלי לדווח למשטרה ובניגוד להסכם שהיה לו עם חוקרי יאח"פ לדווח להם על כל יציאה שלו לחו"ל".

"מעריב" כתב: נמרודי נעצר, למרות שבידו היה כרטיס חזרה לארץ ליום המחרת. למחרת, יום שני, הקדיש "מעריב" את מרבית הדיווח שלו על הנושא לציטוטים מפי סניגורו של נמרודי, עו"ד דן אבי-יצחק, שרמז רמזים עבים נגד היריבים: "אין להוציא מכלל אפשרות שעדות זו או אחרת נמסרת תמורת תשלום של סכומים מאוד כבדים מטעם מתחרים עסקיים".

החדר שבו הוחזק נמרודי במעצר כונה ב"מעריב" צינוק, וב"ידיעות אחרונות" - חדר המתנה. יום שלישי, וב"מעריב" פעמיים כי טוב. משה ורדי נעצר, ואילו נוני מוזס ורות בן-ארי נחקרו תחת אזהרה. כמו שלמדו מ"ידיעות אחרונות", הקדישו העורכים ב"מעריב" את מרבית העמוד הראשון לידיעה ולתצלומים בנושא, וכן ארבעה עמודים נוספים של דיווח, שנפתחו בתיאור פיוטי מאת רון לוי: "הפנים של משה ורדי אמרו הכל. כשעיניו בוהות ופיו פעור קמעה, נלקח אתמול עורך 'ידיעות אחרונות' ממשדרו בידי שני חוקרי משטרה". "בנפול אויבך אל תשמח", קראה הכותרת הראשית של "דבר אחר" בסיומו של אותו שבוע. "דיווחים נרחבים ורכילות על מעצרו בעמ' 1, 2, 3, 4, 11, 12, 13, 16-17, 20, 23, וכן במוסף המיוחד".

הסיקור המגמתי גרם לנחום ברנע מ"ידיעות אחרונות" לצאת לחופשת מחאה קצרה. נוני מוזס ומשה ורדי ניהלו איתו שיחות אינטנסיביות כדי להסל את המשבר בשקט, וברנע חזר לעבודה לאחר שפירסם על הנושא מאמר לא בוטה מדי, למעט המשפט "קראתי בצער את המאמר שכתב (ורדי, י.מ.) ועוד דברים שהתפ- רסמו בנושא החקירה בידיעות אחרונות". עמוס קינן פירסם מאמר תחת הכותרת "בית הספר שלי לעיתונאות", ובו סיפר על שלושה עורכים שונים שפסלו בעבר מאמרים שלו בגלל שפגעו באינטרסים של העיתון. "למותר לציין", סיים קינן, "שמכל מלמדי השכלתי, ויודעי העברית שעוד נותרו בינינו, אחד בעיר ושניים במדינה, יירדו לסוף כוונתי".

הכתבת נעמי לויצקי אמרה בראיון בגלי-צה"ל, שאם יוגש נגד ורדי כתב אישום יהיה עליו להש- עות את עצמו. האם זו הסיבה שלויצקי לא זומנה לפגישת העיתונאים הבכירים עם ורדי?

אמנון אברמוביץ' התפטר מ"מעריב" לאחר שנחשפה קלטת של האזנת סתר לאחת משוחותיו. משה נגבי נשאר, אבל כתב במפורש שכאשר יוגש כתב אישום בפרשה נגד עורך העיתון, יהיה עליו להשעות את עצמו. בתוכנית "ערב חדש" לחץ אמנון לוי את נגבי אל הקיר ושאל אותו: מה תעשה אם יוגש כתב אישום ונמרודי לא ישעה את עצמו? נגבי הודיע קבל עם ועדה, שלא ימשיך לעבוד בעיתון. לא כל העיתונאים היו אמיצים ונחרצים, ולא כל העי- תונאים נהנים ממעמד כמו של ברנע או מחוזה כמו של נגבי, המועד הערבות מלמעלה בנוש- אים ובתכנים של מאמרו.

המעצרים והחקירות של העורכים הראשיים העמידו במבוכה עיתונאים משני העיתונים שסיקרו את הפרשה. צלמי "ידיעות אחרונות" מיכאל קרמר ושאל גולן ניסו, בהודמנויות שונות, להברית את ורדי ואת בן-ארי מאימת- עדשותיהם של צלמים-עמיתים מהעיתונים האחרים והטלוויזיה.

במקרה אחד הוביל קרמר את ורדי ובן-ארי במכוניתו הפרטית לכניסה שבה לא המתינו הצלמים. בהודמנות אחרת, כאשר הצלמים חיכו בחשיכה לצאתה של בן-ארי מהחקירה, לקח גולן מונית שהגיעה לחצר משטרת פתח-תקווה. לעמיתיו התמהים אמר: "זה כלום, זה כלום", נסע עם המונית לאחת היציאות ודחק פנימה במהירות את בן-ארי.

עוזי קרן, צלם "הארץ": "ניסיונות ההברחה של קרמר ושל גולן היו בשלב שבו לא ידענו עדיין איך רותי בן-ארי נראית. בפעם הראשונה שקרמר עשה את זה אמרנו לו: 'מה אתה עושה לנו מאניירות, אם לא נצלם אותה היום אז נצלם אותה מחר'. קרמר ענה: 'אז מחר, מחר'". מיכאל קרמר אמר בתגובה: "קשקוש. הסעתי אותם באוטו שלי, זה לא אמר שניסיתי להב- ריח אותם. הם פשוט חיכו מחוץ לבניין 'ידיעות אחרונות' שיגיע האוטו שלהם, ובמקום זה הגיע האוטו שלי. החוקרים קבעו לאיזו כניסה הם צריכים להגיע, ושם הורדתי אותם. אני חושב שזה היה מאוד קולגיאלי מצדי בתקופה מאוד קשה שלהם".

שאל גולן אמר בתגובה: "לא הסתרתי את רותי בן-ארי. היא פשוט היתה מבוהלת כשיצ- אה, ואמרה 'תשמע, אני בלי אוטו, בוא ותיקח אותי'. הזמנתי מונית, והמונית לקחה אותה לעיתון. זה מה שהיה".

הזדהותם של שני הצלמים עם הבוסים שלהם היתה ציון דרך בהתנהגות שאיפיינה את עיתונ- אי "ידיעות אחרונות". כאשר יצא ורדי מן המעצר ערכו לו העובדים קבלת פנים נרגשת במגרש החניה של העיתון. אחר-כך עלה הרעי- ון לעודד את רוחו באמצעות עצומת תמיכה של העיתונאים, בנוסח "אנחנו איתך". הכתבת תמר טרבלסי, מיוזמי העצומה, טענה שהיתה זו התא- רגנות ספונטאנית, אבל ב"ידיעות אחרונות" ידעו לספר שבן-ארי עמדה מאחורי היוזמה. "הבסיס הוא בפירוש אנושי", הסבירה טרבלסי ליאיר שלג מ"כל העיר", "לתמוך באדם ולחזק אותו. לאף אחד אין כוונה אחרת. חוץ מזה, נניח אפילו שהוא עשה את מה שמייחסים לו - אני אשמח מאוד להיפגש עם עיתונאי ותחקירן שיש לו סקופ, והדרך היחידה לאשש אותו היא באמצעות האזנה לקלטת בלתי חוקית, שלא היה עושה את זה".

לאחר שנאספו כמה עשרות תימות, נגנזה עצומת התמיכה בגלל הזעם שעוררה היוזמה אצל כמה מבכירי העיתון, אשר סירבו לחתום - ביני- הם נחום ברנע, רון בן-ישי ומיקי רוזנטל.

נמתחה גם ביקורת על כך שההחתמה השמית עלולה לשמש את ההנהלה בסימון המתנגדים. כ-80 מאנשי העיתון הגיעו למפגש תמיכה בוור- די בקפה "הבימה", שאירגנו שלמה פפירבלט וזאב הספר. לא נישאו דברים באותו מפגש. בעלת הטור סילבי קשת דיברה בגל"ץ, ואחר-כך ב"כל העיר", והגדירה את ההחתמות ומסיבות התמיכה בוורדי כ"חנופה שמנונית בנוסח רוסיה הסובייטית או המשטרים בסוריה ובעיראק".

חוסר הנחת שחשו ב"ידיעות אחרונות" בעקבות הסיקור המגמתי של פרשת המעצרים גרם לכך שכאשר הוגש כתב האישום נגד נמרודי באוגוסט '95 השתדל העיתון (ואולי צריך לומר כאן משה ורדי) לגלות ריסון עצמי. 16 סעיפי האישום הובאו כלשונם על פני ארבעה עמודים, והדבר הספיק, כנראה, לעורכים כדי להבהיר לקוראיהם שעורכו הראשי של "מעריב" שקוע לכאורה עד צווארו ברפש פלילי. "מעריב" לא יכול היה

להתעלם מן האירוע ודחס את כתב האישום נגד נמרודי לעמוד אחד בלבד. מתחת לכותרת בעמוד הראשון, שדיווחה על הגשת כתב האישום, מיהר "מעריב" להבטיח לקוראיו: כתב האישום נגד ורדי - בקרוב. למחרת פירסם עופר נמרודי בעמוד הראשון קטע אישי, ובו סיפר כי החליט להשעות את עצמו מתפקיד העורך הראשי. "אני משוכנע", כתב לקראת סיום, "שיומרתם הצבו- עה, השקרית והמתחסדת של גורמים אחרים בפרשה זו לרחוץ בניקיון כפיהם תטפח על פני- הם, וקלונם עוד ייחשף ברבים".

"הארץ" יצא במאמר מערכת ראשי, שלא הסתפק בהשעיה אלא דרש ממשפחת נמרודי - למען שמה הטוב של העיתונות הכתובה - לנתק עצמה מ"מעריב", מכיוון שכמו"ל יוסיף נמרודי להיות קשור בהכרת לעריכת העיתון. למחרת הופיע ב"הארץ" מאמר של אורית שוחט, שתור על הדרישה ופנה לעיתונאי "מעריב": "העיתונ-

אים, ובהם יעקב ארו, ישגו אם יסתפקו בהשעיה המופרכת של נמרודי מתפקיד העורך הראשי ואם יתפשו תירוצים מתחת לאדמה כדי לא לבעוט אותו החוצה מעולם העיתונות.

כעבור שבוע עשתה שוחט צעד אחד אחורה, בעקבות מתקפת נגד של עיתונאי "מעריב" ובראשם רון מיברג עם מאמר בגנות "מסדר הצדקנים" של שוקן. "לעיתונאי 'מעריב' נדמה כי כולם מביטים לעברם עכשיו בציפייה שיעשו מעשה", כתבה שוחט במאמרה המתקן, "אבל האמת היא שכל מה שמצופה מהם הוא להמשיך לעבוד ולדאוג במידת האפשר להקפדה על אתיקה עיתונאית ועל דיווח הוגן בתנאים הקשים שהם פועלים בהם".

מאז ראשיתה של פרשת ההאזנות טוענים עיתונאי "מעריב" כי "הארץ", הן בדיווחים והן בפובליציסטיקה, מעניק יחס מרוכך לוורדי ול"ידיעות אחרונות" לעומת האופן שבו הוא כותב על "מעריב". לאחר הגשת כתב האישום נגד ורדי מצאו ב"מעריב" חיוק לטענה זו: "הארץ" השתהה מעט לפני שיצא במאמר מערכת שקרא לוורדי להשעות את עצמו; לא נמצא פובליציסט שההין לחתום בשמו על

כיצד מאבדים עיתונאים

את זהותם המקצועית

ומחליפים אותה בהזדהות

עם עורכים ואשמים?

הקריאה; ו"הארץ" לא גינה את עיתונאי "ידיעות אחרונות" שתמכו בסירובו של ורדי להשעות את עצמו.

עורך "הארץ", חנוך מרמרי: "מאז סיפור ההל-וואה הידוע (של "ידיעות אחרונות" לרשת שוקן, י.מ.) יש מי שנהנה לטפח את התיזה שאנחנו כותבים כך כי נוני מוזס משלם לנו את המשכורת ואנחנו מחזירים לו בתשלומים. התגובה היתה על-פי נסיבות המקרה ולא על-פי איזושהי שבלונה. אני לא מבקש מכותבי מאמרים 'בואו נגיב כדי שנגיע למכסה כמותית מסוימת'. המקרה של נמרודי קשה יותר ומסוכן יותר בגלל החומרה של סעיפי כתב האישום נגדו. התעוררה גם בעיה של מה משמעות ההשעיה. אני ואחרים בעיתון חשבנו שההשעיה היא מראית עין בלבד. אגב, אני לא בטוח שאפשר להפריד בדרך כזה בין מו"ל ובין עריכת העיתון.

"במקרה של ורדי, סעיפי האישום אינם מבוטלים; אך העניין פשוט יותר, ואילו הוא היה משעה את עצמו תוך יום-יומיים לא היינו צריכים בכלל לכתוב משהו, כי הוא היה עושה את המובן מאליו. אני לא חושב שצריך לעמוד עם סופר. למחרת הודעתו של ורדי בטלוויזיה

שאינו כוונתו להשעות את עצמו, התכנסנו והחלטנו לכתוב במאמר המערכת שהוא צריך להשעות את עצמו".

ורדי עצמו האשים את עמוס שוקן בצביעות, משום שמאמר המערכת של "הארץ" שקרא להשעיתו בא לאחר שבשיחה ביניהם אמר לו שוקן להתעלם מן הלחצים בכיוון זה. "אני אמרתי לוורדי", מסביר עמוס שוקן, "אל תגיב ללחצים, שקול את הצעדים שלך בצורה מנותקת, אבל דע לך שמחר יש מאמר מערכת ב'הארץ' שקורא לך להשעות את עצמך.

"אני חשבתי שנוצר משהו שנראה כמו אופרת סבון דרום אמריקאית, ושהדרך הנכונה לצאת מכל המהומה היא שוורדי יגיד: אני לוקח כמה ימים ללמוד את כתב האישום ואז אחליט. בשיחה שלי איתו לא התייחסתי לשאלה המהותית של ההשעיה אלא לשאלה הפרוצדורלית, כדי שלא יחליט תחת מסע הלחצים שהפעיל 'מעריב'".

- מה היתה עמדתך האישית בישיבת מערכת "הארץ"?

"למה העמדה שלי חשובה? אני הייתי בישיבת המערכת, וזו ההחלטה שהתקבלה. מאמר המערכת הוא פרודוקט קולקטיבי".

יומיים לאחר הגשת כתב האישום נגד ורדי קיבלו עיתונאי "ידיעות אחרונות" הודעה בוי-מונית בדבר אסיפה מיוחדת עמו בשש בערב. אולם הדפוס הגדול שמתחת לבית "ידיעות אחרונות" היה דרוס וטעון כאשר ורדי זרק את הפצצה: אני לא מתכוון לעשות הצגות, אמר, לא מתכוון לצאת לחופשה. החלטתי להתפטר. גם כאן אמר ורדי שמרבית כתב האישום נגדו ונגד בן-ארי הוא עלילה, והוסיף: "כל מה שעשינו, עשינו בידיעת 'ידיעות אחרונות' ובאישור 'ידיעות אחרונות'".

בתו ובנו של ורדי עמדו לצדו. הבן, דורון, נטל את המיקרופון ונשא נאום נרגש על הקורבן המשפחתי שהקריב אביו במשך שנים למען העבודה האינטנסיבית בעיתון. לקהל העיתונאים היה ברור, שוורדי מבקש מהם תמיכה שתאפשר לו לחזור בו מההתפטרות, בנוסח הידוע של קבלת דין התנועה. אחרי כמה רגעי מבוכה הגיעה בינה ברזל אל המיקרופון וקראה: "מי בעד להביע אמון במשהו?"; יער של ידיים הורם. מכאן והלאה נוצרה הדינמיקה הבאה: בכל פעם ניגש כתב אחר אל המיקרופון והציע להצביע על החלטה גורפת עוד יותר של תמיכה בוורדי - אם זו קריאה שיחזור בו מההתפטרות, ואם זו הצבעה נגד צעד של השעיה. אלה שניהלו את ההצבעות היו כתבים זוטרים יחסית. העיתונאים הבולטים של העיתון שמרו על שתיקה.

גדעון עשת, כתב כלכלי ואיש ועד, היה היחיד באסיפה שאמר למיקרופון שאין מנוס מההשעיה. עשת הציע לוורדי להביא את עניינו בפני בית הדין לאתיקה של מועצת העתונות, כדי שזה יחליט על מידת ההשעיה ועל מועד כניסתה לתוקף.

אחרי שעה של הצבעות תמיכה, ביקשה יעל

גבירץ בשם הקהל לשמוע מה עמדתו של נוני מוזס. מוזס סירב לדבר, ואז אמר ורדי: הנה לכם, זו הסיבה להתפטרותי. באותו רגע הבינו הנוכחים, שוורדי לא הולך הביתה בגלל הלחץ הציבורי אלא משום שהנהלה לא מעניקה לו גיבוי, והוא למעשה מודת. באולם גבר והלך

שני צלמים של "ידיעות

אחרונות" הבריוח את

עורכיהם בדרנים צרדיות,

כדי שעמיתיהם לא יוכלו

לצלם אותם

הלחץ על נוני מוזס שיאמר את דברו, ואחרי דקות ארוכות של היסוס הוא ניגש למיקרופון, אמר "ורדי יודע את האמת", ואז נשבר קולו והוא הודיע שאינו יכול להמשיך.

שוב התחדשו ההצבעות. מישהו קרא "מי בעד לדרוש מהנהלה להחזיר את משה". הורמו ידיים ספורות. אנשים הביטו באי-נוחות זה בזה, ורדי ובן-ארי העבירו את מבטיהם על הנוכחים, ואט-אט הורמו מרבית הידיים. השעה כבר היתה מאוחרת, והיה ברור שאם האסיפה תימשך לא יופיע עיתון למחרת. מרים (מימי) נופך-מוזס, הדירקטורית השנייה של "ידיעות אחרונות", ניגשה אל המיקרופון ופסקה: "אנחנו נגדיר שההתפטרות היא זמנית, נתכנס לדון בעניין ביום ששי, ועכשיו אתם תחזרו לעבודה".

מוזס פנתה ללכת, אבל קריאות זעם של הקהל החזירו אותה למיקרופון. "חשבת שיעיתונאים מבינים מהר", אמרה, ועוררה עליה זעם רב עוד יותר. ורדי, נסער, חטף את המיקרופון: "אני רוצה שתדעו שעובדים עליכם. האשה הזאת מורחת אתכם כמו תמיד".

אחרי הדברים האלה נראה היה שהעיתון צפוי לשבתה ממש. כולם עמדו ספק מחכים ספק שובתים, והרושם היה שוורדי מרוצה מן המבוכה. השאלה המסקנת היא כיצד נסחף ציבור כה גדול של עיתונאים לסף שביתה, רק כדי למנוע מוורדי לנהוג לפי גורמה ציבורית שהוא עצמו דרש בעבר מאחרים. צריך להזכיר שסעיף האי-שום הראשון נגד ורדי אמר שהוא קיבל במשך חודשיים תמלילים מהאזנות סתר לשיחות הטל-פון בביתו של דב ודקובסקי, העורך לשעבר של "ידיעות אחרונות". גם סעיף האישום על ההזמנה של האזנות סתר לעובדת העיתון, הגרפיאקאית אורית ליפשיץ, משקף התנהגות שאינה אמורה לשאת חן בעיני העיתונאים.

משה נגבי: "אני קיוויתי שיהיו בידיעות אחרונות אנשים שידרשו את השעיתו של ורדי, אבל לא העליתי על דעתי שיקרה ההיפך, כלומר שמתוך העיתונאים תבוא דרישה שיישאר. עד

כדי כך לא האמנתי שהדברים יכולים להידרדר. אני מוכן לקבל חוסר אומץ לב, אני חושב שזה מאוד מסובך לצאת נגד העורך שלך, אבל ההתקרנות שהיתה שם איכותה". לא רק נגבי, איש "מעריב", חושב כך. עמוס קינן, איש "ידיעות אחרונות" שלא נכח באסיפת העיתונות-אים מפאת מחלה, התראיין בסוף אותו שבוע בערוץ 1 אצל דוד ויצטום. "היה שם מחזה מביש, ביוזוניני", אמר קינן, "מסוג המחזות שראינו במשטרים נוסח צ'אוסקו. אני מתקומם נגד זה ורע לי עם זה, והסיבה היא שיום אחד אכתוב בעיתון שאני עובד בו משהו, ואדרוש איוו נורמה ציבורית, נורמלית לפי דעתי - ואז יגידו לי: תראו מי מדבר, איש 'ידיעות אחרונות' מדבר". עיתונאים ב"ידיעות אחרונות" מנסים להסביר בדיעבד, שאת התמיכה הגורפת בוורדי הוביל מיעוט של כתבים, בעוד שמרבית העיתונאים העדיפו לא לצאת נגדו אף שחשבו אחרת. כתב ב"ידיעות אחרונות": "שמעתי אנשים בפנים מדברים לטובת ורדי, ואחר-כך יוצאים החוצה ומדברים נגדו. בהצבעות, הידיים הורמו כחלק ממצב בולשביקי כזה. צריך להבין שגם אם ורדי לא היה אדם מאוד אהוד, הוא היה אדם נערץ בגלל כישורי העיתונאות והעריכה שלו. המחש"בה היתה שיש לו חלק גדול מאוד בהצלחת העי-תון, ושם יילך לא יהיה מי שיידע לעשות את נוסחת הקסם. הסיבה השנייה לתמיכה היתה שיש בעיתון הרבה אנשים שהיו איתו הרבה שנים או שהוא טיפח אותם".

כתב בכיר: "אם אתה רוצה לדעת למה רוב העיתונאים שתקו, או זה בגלל שהם לא ידעו מה חושב בעל הבית שלהם, נוני מוסס".

גדעון עשת: "רוב האנשים, כולל אותי, משו-כנעים שוורדי חף מכל פשע, למעט מה שהודה בו - האזנה תמימה לשתי קלטות, אבל בלי כוונה לצוות לאף אחד. הסיטואציה היתה מאוד רגשית. התיאור לפיו אנשים תמכו במשהו הוא נכון. היתה התלהמות, זה נכון. אבל להגיד שרוב העיתונאים חשבו שוורדי צריך לצפצף על מוסדות האתיקה ולא להשעות את עצמו - זאת תהיה מסקנה לא מדויקת".

השינוי בהלך הרוח באסיפה התחולל כשצבי-קה רייך, עורך בדיסק החדשות, ניגש למיקרו-פון והציע שהעובדים האחראים להוצאת העיתון מחר יחזרו לעבודה ויתחילו להכין אותו, למקרה שהאסיפה תחליט שהגיליון אכן ייצא. לוורדי הוצגה שאלה מפורשת: האם אתה רוצה בהשבתת העיתון? הוא הודיע שאינו רוצה בהשבתת מרבית העיתונאים עובד את האולם בתחושת הקלה וחזרו לעבודה ברצון. כמה עשרות מתומכיהם הנאמנים של ורדי ובן-ארי נשארו באולם, ובינתיים גיבש ועד העיתונאים הצעת החלטת שנועדה לסיים את המשבר. הנוסח אמר שהעובדים מביעים אמון בוורדי, מצטע-רים על התפטרותו ומציעים לו להביא את עניינו בפני מוסדות מועצת העיתונות. הסעיף

השני כלל אזהרה להנהלת העיתון שלא להתע-רב בעבודת המערכת. עשת: "היתה לנו תחושה שנועצו בדירקטוריון לפני פרסום ידי-עות הנוגעות לפרשה, וזה השפיע על המיקום ועל הממדים של ידיעות בתוך העיתון".

החלטת הוועד הופצה בין כל העובדים במער-כת המחשבים של העיתון. יו"ר ועד העיתונאים, אילן גטניו, ניגש עם הנוסח לוורדי. ורדי כעס על הנוסח, גם משום שסעיף התמיכה בו לא היה חד-משמעי מספיק וגם משום שהסעיף השני הציג אותו כעורך שנכנע לדירקטוריון או ששיתף פעולה עמו, וכמי שכופף שיקולים עיתונאיים כדי לחדד את הקו מול "מעריב" ולהצניע את חלקו הוא בפרשה.

ורדי ערך תיקונים בנוסח שחיבר הוועד, וגטניו הקריא בפני הנוכחים באולם את הגרסה המתוקנת. עשת התפרץ עליו וצעק שיקריא בדיוק מה שהחליט הוועד. גטניו נכנע והקריא גם את הנוסח המקורי, ואז החל גל של מחאות, כשבראש הצועקים ורדי ובן-ארי. עשת המשיך להתווכח קצת, עד שהתייאש ופרש מן האסיפה. גטניו מחק מן המחשב את הנוסח שחיבר הוועד בתחילה, ולמחרת פורסם בעמו-דו הראשון של "ידיעות אחרונות" הנוסח המתוקן, שקיבל קומץ העיתונאים שנשארו עם ורדי באולם עד חצות הלילה.

"ורדי לא ערך תיקונים בנוסח", אמר גטניו בתגובה. "הוא אמר שהאסיפה שהיתה היא לא של הוועד, ולכן הוועד לא סוברני להציג הצעות החלטת. הוא ניסח הצעה נוספת, שאותה קראתי יחד עם הצעת הוועד. ורדי ערך את ההצבעה עם 20 האנשים שנשארו, והצעת הוועד נפלה. אחרי שאני עזבתי הצביעו בעד ההחלטה שוורדי עצמו

משה ורדי כינס את הכתבים הבכירים ויצר אצל רובם תמיכה במגמתו שלא להשעות את עצמו

ניסח, וזה מה שהופיע למחרת בעמוד הראשון". בכך לא תמו הפרסומים החד-צדדיים באותו גיליון. בעמוד חדשות פנימי פורסם כידיעה מכתבו של יו"ר ועד עיתונאי "ידיעות אחרו-נות", אילן גטניו, להנהלת האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל. הכותרת: "יש לדרוש הפסקת-פיקציות 'השעיית' עופר נמרודי מעריכת 'מעריב'". גטניו דרש עוד מי"ר האיגוד, שרה פרידמן, שתתפטר מתפקידה בגלל "השתלחותה בעורך 'ידיעות אחרונות' משה ורדי והתגייסו-תה למסע ההכפשות האגרסיבי וחסר התקדים של עיתונה נגדו ונגד 'ידיעות אחרונות'", "ידי-עות אחרונות" לא ביקש מפרידמן תגובה על

המכתב ועל ההאשמות. גדעון עשת ראה את המכתב בעיתון ושלח מיד תגובה לאיגוד הארצי. הוא כתב שגטניו פעל בחוסר סמכות ושמתכוו אינו מייצג את עמדת ועד עיתונאי "ידיעות אחרונות" בעניין זה.

גטניו: "לא הבאתי את זה להצבעה מסודרת של חמישה אנשים, אבל שלושה אנשים מתוך הוועד תומכים בעניין הזה. אם דווקא מכניסים לפה דקדוק עניות, אעלה את זה בישיבת הוועד הבאה ואומר שזה מכתב אישי".

השאלה שנותרה פתוחה בקשר לפרשה כולה היא עד כמה היה מעורב עופר נמרודי, העורך שהשעה את עצמו רשמית, בהכתבת מדיניות הסיקור והעריכה המגמתית של "מעריב" עם הגשת כתב האישום נגד ורדי. תשובה ממשית לשאלה הזאת אי אפשר לקבל. עיתונאים בכירים ב"מעריב" פוחדים לדבר על כך, חלקם כמעט טרקו את הטלפון כשהצגתי בפניהם את השאלה. עיתונאים אחרים אמרו שאם נמרודי נותן הור-אות, יודע עליהן רק דרג העורכים הבכירים.

עורך "מעריב", יעקב ארו, היה מוכן למסור רק את התגובה הבאה: "שיקולי העריכה נעשו לפי מיטב הפרמטרים העיתונאיים, בהתאם לנסיבות המקרים. להזכיר, 'מעריב' מעולם לא עימד את הידיעה (נגד ורדי, י.מ.) בכותרת הראשית שלו, בניגוד ל'ידיעות אחרונות'". עופר נמרודי אמר לי: "מעריב" נוהג בכיסוי פרשת האונות הסתר-על-פי הנסיבות המתחייבות מהפרשה ועל-פי אמות המידה המקצועיות המתאימות".

על מידת מעורבותו של נמרודי ב"בליץ" נגד ורדי ונגד "ידיעות אחרונות" ניתן להסיק רק בעקיפין. בראיון לרדיו אחרי פרסום תחקיר "מע-ריב" על מחדלי הבטיחות באל-על אמר יעקב ארו, שהחלטתה לפרסם היתה של נמרודי. כתב "מעריב" רונאל פישר, שרואיין ב"תיק תקשורת" בערוץ 2 אחרי התחקיר על מנות הדם המושלכות של עולי אתיופיה, אמר שהוא עובד ישירות עם נמרודי. עם כל הצער, גם האופן שבו סיקר "מע-ריב" את מותה של רותי וייסברג-נמרודי ז"ל עשוי ללמד משהו על מידת מעורבותו של המו"ל בשיקולי העריכה של העיתון.

סיכום הפרשה העגומה הזאת בתולדות העיתו-נות הישראלית מעלה שני לקחים עיקריים. הראשון הוא שכאשר עיתונאים אינם מחילים על עצמם את הסיקור, עיתונאים אינם ממושאי כתיבתם. אמות המידה שהם תובעים ממושאי כתיבתם. הלקח השני הפוך: בסופו של דבר נוקב הדין את ההר, אפילו אם ההר הוא העיתון של המדינה. "בסך הכל", אומר משה נגבי, "אני רואה גם את הצד החיובי. נקבעה נורמה שעורך שמוגש נגדו כתב אישום לא יוכל לשמש עורך. הנורמה הזאת נקבעה למרות שאין לה גיבוי מפורש בחוק, וספק אם אפשר היה לאכוף אותה מבחי-נה חוקית". ■

יגאל מוסקו הוא חבר מערכת "ככל העיר"

רב ראש השנה האזרחית פירסם מוסף "הארץ" רשימה של מאה מאורעות חשובים שאירעו בשנה החולפת. היו שם דברים שקרו, או נאמרו, בישראל, בארה"ב, במדינה אירופית אחת או שתיים. שום דבר חשוב כנראה לא אירע אותה שנה במצרים, מהלך

50 דקות טיסה מלוד, שכן היא לא אוזכרה כלל.

כמה דברים דווקא קרו. בפגישה עם אינטלקטואל מצרי בבירה אירופית נודע לי, למשל, שאמינה א-סעיד הלכה לעולמה. היתה זו אישיות בקנה מידה בינלאומי: אשה שגודלה על ברכי התנועה הפמיניסטית המצרית (שגם עליה יודעים אצלנו מעט מאוד), התחילה את דרכה ככתבת ובכגרותה היתה לראש הוצאת "דאר עאל-הילאל" הענקית, הכוללת הוצאות ספרים, מגזינים וחומר פרסומי אחר, המגיע אל רבבות אנשים. כאשר ריאיינתי אותה בקהיר, התפארה בחיך שהיא האדם היחיד במצרים שמשכורתו עולה על זו של הנשיא. סאדאת לקח אותה עמו כשבא לירושלים; רבים שיחרו לפתחה. רק אצלנו, במרחק 50 דקות משם, איש לא ידע על חייה ומותה של אמינה א-סעיד - וזאת כאשר כל גחמה של מייקל ג'קסון זוכה לפרסום בעמודי החדשות.

קרה עוד הרבה יותר מכך. לפני כמה שבועות נערך במערכת "אל-אהראם" כנס ראשון שנושאו תרבות השלום; הכנס השני בסדרה נערך בימים אלה. במפגש הראשון דיברו אישים כעבד אל-מונעם עיס סעיד, ראש המכון האסטרטגי, הפסיכולוג קדרי חפני, הסופר עלי סאלם ואחמד יוסף מהליגה הערבית. פרופ' קדרי חפני אמר שם שתרבות שלום אפשר להגדיר רק על דרך ההיפוך: תרבות האלימות המתמשכת. הוא התפלמס עם אותם אינטלקטואלים מצרים המסויגים מתהליך השלום - כי אז, אמר, הם מוצאים עצמם בשורה אחת עם תומכי תרבות האלימות. אחריו דיבר עבד אל-מונעם, אדם שהיה פעם אנטי-ישראלי בדעותיו, ואמר שצריך לעודד את כוחות השלום במצרים, כשם שיש כוחות שלום בישראל, ולחנך את העולם הערבי לדרו-קיום, לאו דווקא לאהבה אלא לשכנות טובה. הסופר עלי סאלם אמר שכאן שואלים יותר מדי שאלות - מהי תרבות, מה זה שלום; צריך לסגור את תיק המלחמה - וקדימה.

מכל אלה לא נתפרסמה בישראל ולו מלה אחת. פורסם באחרונה, למשל, שישראל לא הוזמנה להשתתף ביריד הספר בקהיר, וזו עובדה נכונה ויש בה כדי להרגיז, אבל לא פורסם שעשרות של ישראלים, ובתוכם קבוצה גדולה של סטודנטים מאוניברסיטת בן-גוריון, מצויים ביריד ובאירועים שסביבו שלא באורח רשמי, וכמותם גם הרבה מזרחנים המזומנים באורח פרטי, וכי למעשה יש נוכחות ישראלית גדולה מאוד ביריד.

לישראלים קשה להבין לפעמים, שמצרים מוכנה לעשות בדרג הבלתי-רשמי הרבה יותר משהיא מוכנה, או יכולה, לעשות בדרכים הרשמיות. הדברים אינם נאמרים כדי להצדיק את העמדה המצרית: מעמד הפילגשות אינו יאה בין מדינות שכבר יש להן חוזה שלום חתום. אבל מי שאינו יודע עניין זה עלול לטעות מאוד בהבנת המציאות. באחד מימי העצמאות של ישראל, למשל, פורסם שבמצרים הגיעו מעטים מאוד לקבלת הפנים בשגרירות ישראל בקהיר. התמונה המציאותית השלמה הוחמצה, כאשר לא פורסם באף אחד מהעיתונים שלמסיבה במרכז האקדמי הישראלי באותו שבוע הגיעו מצרים מכל הצמרת האינטלקטואלית והאקדמית. מי שלא מכיר את הפן הזה של המציאות ביחסי ישראל ומצרים, אין לו סיכוי להבין את המורכבות: לא ישראל היא המוחרמת כביכול, אלא שלפעמים יש הימנעות ממתן בולטות לצד הממשלתי הרשמי.

את הנושא הזה צריך ללמוד, להבין ולפתוח אותו לוויכוח, אבל בוודאי שלא נצא נשכרים אם נעלים אותו מן הציבור.

שום מאמר מצרי אינו מתורגם בעיתונות אצלנו. אין לקורא הישראלי מושג על קשת הדעות שם. כך, למשל, הוצנע המידע על קובץ מאמרים חשוב ביותר בנושא "המזרח תיכונית", בהוצאת מרכז "אל-אהראם", אשר הופיע בתחילת השנה. לא זו בלבד שמופיעים בקובץ זה גם מאמריהם של ישראלים - ד"ר יאיר הירשפלד, בשיתוף פעולה עם השר יוסי ביילין, ופרופ' עמנואל מרקס, לשעבר ראש המרכז האקדמי הישראלי בקהיר. מופיעים שם מאמרים חשובים ביותר פרי עטם של ד"ר אוסמה עזלי חרב, עורך כתב העת "מדיניות חוץ", הוגה הדעות לוטפי אל-חולי והעורך סלאמה אחמד סאלמה. תוכנם אחד: למעשה, יש בהם הפניית עורף לעקרונות הפאן-ערביות, ובפעם הראשונה נדון בהרחבה נושא המזרח תיכונית, כאשר הדוברים נשענים בין השאר על הגותו של שמעון פרס.

כל שלושת הכותבים המצרים היו פעם עוינים לישראל, ולמדו עתה חשיבה אחרת. סלאמה אחמד סאלמה, למשל, מדבר על כך שאין מנוס מ"המזרח תיכונית" הכוללת את ישראל, ולטעמו צריך לצאת מנקודת המוצא של היתרונות הגלומים בה למצרים. לוטפי אל-חולי מעריך שעל רקע התגב-

שולחית הראבן היתה מצרים?

שות השווקים העולמיים והסכנות הגלובאליות המשותפות אין מקום לבדלנות או לגישה של "אני או האויב", אלא לגישה של "אני והאויב" יחד מול הסדר העולמי החדש. הוא אומר שאין העולם הערבי יכול להתעלם עוד מפרויקטים חיוניים כגון התפלת מי ים והפרחת המדבר.

ואולם המאמר הנרחב ביותר הוא מאמרו של אוסמה ע'זלי חרב, "א-סיאסה א-דאוליה". הוא סוקר בהרחבה את ההיסטוריה הממושכת של "המזרח תיכוניות", שלדעתו היתה קיימת מקדמת דנא ולא נולדה עכשיו. הוא קורא בראשית הציונות מגמה של "מזרח תיכוניות", תוך שילוב הגניוס היהודי עם הפוטנציאל הרחב של הערבים. הוא מדבר על ז'בוטינסקי ועל תוכנית הקונפדרציה שאותה העלה בשנות ה-30 בן-גוריון, ועל צמרת האיחוד הערבי שהיתה או כורח המציאות, נוכח ההשגת תלטות הזרה, אך הפריעה לרעיון המערכת האזורית עד ימינו אלה. הוא מדבר על הנורמליזציה ועל שלביה, על תוכנית האיחוד האירופי, על מדריד ועל ועידת קובלנקה, ורואה בכל אלה התקדמות בלתי נמנעת לעבר שלום כולל ולעבר אינטגרציה מזרח תיכונית אזורית.

מן הקורא הישראלי, המולעט כל העת דברים על השנאה הערבית ועל מונוליתיות החשיבה הערבית, כביכול, נמנעו כל הדברים האלה. אין אנו יודעים דבר וחצי דבר על קולות הוויכוח במצרים ועל עצם קיומם. יש להניח שבישראל יודעים הרבה יותר על ניאופים בבית המלוכה הבריטי מאשר על המתרחש קצת דרומה לבאר-שבע.

עם כתיבת דברים אלה מונח לפני מוסף התיירות של "ידיעות אחרונות", ובו רשימה של ארצות שבהן העישון מוגבל לעומת ארצות שבהן הוא חופשי בכל מקום. מופיעה שם, למשל, ארץ כמו תאילנד; אך למרות העובדה שמאות אלפי ישראלים מבקרים במצרים, אין ולו מלה אחת על העישון שם (אגב, הוא מותר). השלום נחתם, יש הרבה מאוד שיתוף פעולה בפועל, אבל בעיתונות שלנו כאילו ירד מסך כבד על הגבול הדרומי שלנו: היתה מצרים? ■

איור: עינח פלד

צ'ק'ים ע'ם כ'סו'

אירים. אפרת בלוססקי

העיתונות היא לא רק מקצוע, היא גם שליחות. העיתונאי הוא שליח הציבור, ובשמו הוא אוסף מידע כדי להופכו לנחלת הכלל. בעיקרון, כל אדם רשאי ללקט עובדות ולפרסמן. העיתונאי עושה זאת במקום האחרים כתוצאה מחלוקת התפקידים בחברה. הבסיס לעבודת העיתונאי הוא, איפוא, זמינותו של המידע שאחריו הוא תר והיותו רכוש הציבור כולו. העיקרון הזה משתבש באופן חמור כאשר המידע הופך לסחורה, שכל המרבה במחיר זוכה בה. כאשר השגת המידע מותנית בתשלום, נכגע קשה חופש הפעולה של העיתונאי ונכגמת זכותו של הציבור לדעת. מערכת "העין השביעית" ביקשה מאבי פוזן לבדוק עד כמה המוסכמה הזו נשמרת בתקשורת הישראלית

חרף ההכשנות, הפך התשלום בעבור מידע לתופעה רווחת בכלי התקשורת. האם זכות הציבור לדעת היתה נפגעת אלמלא נענו החביעות הנספיות שהציגו כרמלה בוחבוט. יצחק דרורי, דוד-בן שימול ואחרים?

ב-2 בינואר 1996 יצאה כרמלה בוחבוט מהכלא, אחרי שריצתה עונש של שלוש שנות מאסר על הריגת בעלה. היא מיקדה סביבה תשומת לב ציבורית רבה והפכה לסמל של אשה שנטלה את גורלה בידיה והשיבה מלחמה לבעל שייסר אותה כל חייה.

חברות כנסת נהגו לבקר אותה בכלא, העיתונות התגייסה למענה, ובית המשפט העליון קיצר את עונשה המקורי, שעמד על שבע שנות מאסר. בצאתה המתונו לה עשרות עיתונאים וצלמים שביקשו לשוחח עמה. חלקם אף חשבו שבוחבוט חבה להם אישית את שחרורה המוקדם מהכלא. אבל היא לא שוחחה עם איש: כפי שניתן היה לראות בתמונות ששודרו משערי הכלא, הגנו עליה בניה בגופם ומנעו מהעיתונאים להתקרב. סיפוריה של בוחבוט פורסם באופן בלעדי ב"ידיעות אחרונות", ובתוכנית "שש הפקר" בערוץ 1 (כמו גם במקומות אחרים) דווח כי הבלעדיות הושגה תמורת תשלום של "עשרות אלפי דולרים".

זו אינה הפעם הראשונה שהעיתונות משלמת למרואיין בעבור סיפורו האישי. המקרה הראשון אירע, כנראה, כבר בשנת 1960. בחור חיפאי שגלש על חסקה נסחף ללב ים, ובמשך שלושה ימים נערכו אחריו חיפושים. לאחר שחשבו שטבע, הוא נמצא במצב של אפיסת כוחות. אבל כשחזר, ביקשו העיתונאים לראיין אותו, אבל האיש דרש תשלום. "ידיעות אחרונות" הסכים לשלם ועורר סערה ציבורית. עורך "העולם הזה", אורי אבנרי, כתב על כך מאמר גינוי חריף וטען שהסיפור אינו שייך לניצול באופן אישי, אלא לאומה שחיפשה אחריו.

התופעה הפכה מאז לנפוצה למדי, אבל במקרה של בוחבוט ובמקרים נוספים שאירעו בשנה האחרונה נשבר טאבו נוסף: מרואיינים שפשעו, הועמדו לדין והורשעו קיבלו תשלום כדי לספר על חטאם. תופעה זו, והשמועה שיגאל עמיר, הנאשם ברצח יצחק רבין, כותב יומן, הביאו את ח"כ נעמי חזן ממרצ להגיש הצעת חוק, האוסרת לקנות או למכור את סיפורם של פושעים. העונש על העבירה, לפי החוק המוצע: שלוש שנות מאסר. חזן מסבירה, כי היא מבקשת למנוע מצב

של "רצחת וגם ירשת". היא סבורה שגם כרמלה בוחבוט, שאיש אינו חולק על מידת סבלה, אינה צריכה להרוויח כסף מהפשע שביצעה. היא יכיר לה, לדברי חזן, לכתוב ספר על חייה ולמכור את זכויותיו. הצעת החוק מתבססת על חוק הקיים בבריטניה והאוסר על פושעים למכור את סיפורם האישי ועל עיתונים לקנות את הסיפור.

למרות שהתשלום למרואיינים הוא סוד גלוי במציאות התקשורתית בישראל, קשה היה למצוא עיתונאי או עורך שיסכים לדבר בגלוי על התופעה. ההערכה היא שהעיתונאים משלמים במקרים רבים מאוד: בכל פעם שמתפרסם בטלוויזיה או באחד העיתונים ראיין או תחקיר בלעדי, שבות ועולות הטענות כי החומר הושג בכסף. להלן חמישה מקרים, שבהם התשלום היה חלק מתהליך השגת המידע.

כרמלה בוחבוט, הנמצאת בימים אלה בשי"קום, אינה משוחחת עם זרים. שני בניה, איציק ואיתן, מסרו גרסאות שונות בדבר התשלום שקיבלה. תחילה טען איציק: "מה שפורסם לא נכון. לא קיבלנו בתמורה שום כסף, אלא משהו אחר, כמו מלון ורכב שכור". הוא סירב להוסיף פרטים וטרק את הטלפון. יומיים אחר-כך אמר אחיו, איתן, כי המשפחה לא קיבלה כסף או שווה כסף, וטרק גם הוא את הטלפון.

העיתונאית ענת טל-שיר, שראיינה את בוחבוט יחד עם איתן גליקמן, סירבה לענות לשאלות בעניין זה. העורך האחראי של "ידיעות אחרונות", נוני מוזס, סירב להגיב אף הוא והתנגד לכך שמישהו אחר מבכירי העיתון יתייחס לנושא. ב"מעריב", כפי שיתברר בהמשך, גילו נכונות לדבר על תופעת התשלומים.

האפשרות שנתורה היתה להסתמך על כתבים ועורכים בכירים ב"ידיעות אחרונות", שהסכימו לדבר בעילום שם בלבד. עורך "ידיעות" סיפר כי לבוחבוט שולמו 30 אלף דולר. עורך בכיר אחר טען כי מעטים האנשים בעיתונות היודעים כמה באמת קיבלה - אם אכן קיבלה - שכן נושא אים כאלה נסגרים בצנעה בין העורך (דאז) משה ורדי ובין המו"ל נוני מוזס. לדבריו, כשהעורכים בדרגי הביניים מקבלים לידיהם את הסיפור, עניין התשלום כבר נסגר והם צריכים לטפל רק בצדדים העיתונאיים. העורך הבכיר הגן על ההחלטה לשלם לבוחבוט והסביר כי זו היתה גמילות חסדים. "אני לא מהמתחסדים. מי שמתנגד לתשלום הוא בדרך-כלל זה שהפרוטה אינה מצויה בכיסו. העובדה שמרואיין מקבל כסף אינה הופכת אותו לעברייני, ואין שום עיקרון שקובע שמרואיין חייב לפתוח את הפה בחינם".

אז מתי תתנגד לתשלום?

"בעיני, השאלה היא אם אני מסייע באמצעות התשלום לאדם שלילי ואם אני מאדיר את שמו כעברייני. במקרים כאלה צריך לחשוב פעמיים". הנפגעת העיקרית מן הבלעדיות שהשיג "ידיעות אחרונות" על סיפוריה של בוחבוט היתה התוכנית "עובדה" של אילנה דיין בערוץ 2. ב"עובדה" הקדישו בעבר משדר לפרשה וביקשו

לראיין את בוחבוט גם בהשתחררה. דיין אף נקלטה במצלמות הטלוויזיה ביום השחרור, כשקיבלה את פניה של בוחבוט ביציאה מהכלא. השתיים התנשקו, אף פניה של דיין הושבו ריקם. עורך "עובדה", דורון ויינשטוק, מספר כי אנשי התוכנית רצו מאוד לראיין את בוחבוט ואף ניסו לשכנע אותה בנימוק שבעבר כבר העמידו לרשותה במה. לדברי ויינשטוק, הם כלל לא הציעו לבוחבוט כסף, שכן "ההחלטה של 'עובדה' היא שלא משלמים כסף למרואיין בשום מקרה. אנחנו", הוא מסביר, "לא רוצים להיכנס למצב של מסחר במרואיינים. אנחנו מאמינים שהאמינות של התוכנית היא זו שתגרום למרואיינים להעדיף אותנו. כשמבקשים ממני כסף אני אומר 'כאן לא משלמים, אני יכול להציע רק במה מכובדת וחשיפה בפריים-טיים'". לדבריו, העובדה שהתוכנית אינה משלמת לא גרמה לה להפסיד מרואיינים רבים.

ומדוע שלא תשלמו?

"משום שאני מאבד כך את החופש העיתונאי שלי. זה עיקרון. ברגע שמדובר בעסקה, המרו-איין יכתוב על מה יתקיים הראיין, ואחר-כך הוא עלול לומר ששיחה על נושא מסוים תעלה 2,000 דולר יותר".

דווקא התוכנית "עובדה", שוויינשטוק טוען כי אינה משלמת, נכוחותה קשה בגלל תשלום למרואיין. המשטרה חקרה חשד כי צוות של התוכנית שילם 200 שקלים לנער ששימש זונה ממין זכר, כדי שישחזר פריצה לאוטובוס של "אגד" וינהג בו ללא רישיון. ב"עובדה" הכחישו כי שילמו לנער בעבור ביצוע העבירה, הסבירו כי כלל לא התכוונו שינהג באוטובוס והודו שנתנו לו את הכסף כי היה חסר כל.

ב-31 בינואר 1996 השתחרר מהכלא יצחק דרורי, שכונה "המוח". דרורי הורשע במעורבות בתכנון שוד הכספות הגדול בבנק הפועלים בירושלים בשנת 1986 וישב במאסר עשר שנים. כתב ערוץ 1 ניסה לראיינו, אך הוא סירב. ב"מבט" דווח כי דרורי נושא ונתן עם אחרים על ראיין תמורת תשלום. כמה ימים אחרי כן הופיע דרורי בתוכניתו של דן שילון בערוץ 2 במסגרת שידורי "רשת".

פנינו אל דרורי כדי לנסות ולברר אם קיבל תשלום ומדוע החליט להתראיין דווקא אצל שילון. דרורי התנצל וביקש שבמאי הקולנוע ארנון צדוק ישיב בשמו. צדוק סיפר כי התשלום לדרורי מתבצע בצורה סיבובית, ולא ישירות על-ידי תוכניתו של שילון. צדוק הסביר כי רכש מדרורי את הזכויות על סיפור חייו וכי הוא עומד להפיק על כך סרט. חברת "רשת" שותפה בהפקת הסרט, וכתלך מהעסקה היא מחזיקה בזכות סירוב ראשונה לראיונות עם דרורי. לדברי צדוק, במסגרת ההסכם הופיע דרורי בתוכניתו של שילון מיד עם שחרורו מהכלא, והוא יופיע בתוכנית פעם נוספת סמוך להקרנת הסרט בבתי הקולנוע.

צדוק מספר כי דרורי יצא מהכלא חסר כל,

"ממש מקרה סוציאלי". לדבריו, התשלום אינו על הראיון אלא על סיפור חייו. הוא מדגיש כי לא היה משלם לכל אחד, וגם לא על כל נושא. במקרה הזה החליט לשלם, משום שמדובר בסיפור על פושע המנסה לחזור למוטב, אדם שגדל כיתום לתוך מציאות אכזרית; "המוטו של הסרט הוא שהפשע אינו משתלם".

דוברת "רשת", גל מור, אומרת כי החברה אינה משלמת למרואיינים כמעשה של עיקרון. לדבריה, דרורי פנה בעצמו לתוכנית של שילון והציע להתראיין. הוא אכן ביקש כסף, אך הובהר לו שהתוכנית אינה משלמת. "הוא ביקש פסק זמן למחשבה", מספרת מור, "ובסופו של דבר החליט להתראיין, ללא תשלום, לתוכנית של שילון". מור אומרת, כי חברת "רשת" אינה שותפה בהפקת סרט על חייו של דרורי, אלא השתתפה בסרט אחר של ארנון צדוק, "לילה לבן", שכבר הופק ויצא לאקרנים.

בעקבות תגובת "רשת" פנינו שוב לארנון צדוק. בתחילה חזר על גרסתו הקודמת, ולאחר מכן, כשהוצגה בפניו גרסת "רשת", חזר בו ואמר כי ל"רשת" זכות סירוב ראשונה על הסרט, ולא על ראיונות עם דרורי. צדוק אומר

עורכים ב"דיעות אחרונות" מספרים שהעיתון שילם לכרמלה בוחבוט 30 אלף דולר

עתה, שהוא זה שהחליט שדרורי יופיע דווקא בתוכניתו של שילון, והוא עשה זאת משיקולים של שיעורי צפייה גבוהים. לדבריו, אסר על דרורי להופיע ב"מבט" משום שידע כי במקרה כזה תבוטל הופעתו בתוכניתו של שילון.

ביום ששי, 18 בנובמבר 1994, יצא "מעריב" בכותרת ראשית שעוררה הרבה רעש: "בעקבות תחקיר 'מעריב' נחשף מעטה השתקה; משרד הבריאות הקים ועדת חקירה. נבדק חשד שחולים נפטרו ב'איכילוב' לאחד שצינורות חמצן נותקו בטעות". תמצית הסיפור נמסרה בכותרת המשנה: "ביום שני השבוע, סמוך לשעה 7:30 בבוקר, נותק בטעות צינור המזין ביל חמצן לחלק ממחלקות בית החולים. החמצן נותק לדקות מספר. באותו יום מתו בבית החולים 13 חולים - חלקם במחלקות שנפגעו. סגנית מנהל 'איכילוב': 'קשה לשלול בצורה מוחלטת קשר בין האירוע הזה ובין עיתוי הפטירה של אנשים'. אולם רק אתמול, שלושה ימים לאחר האירוע ולאחר ש'מעריב' התל לחקור בפרשה - הודיע ביה"ח למשרד הבריאות על הפרשה".

בשני העמודים הפותחים נפרש הסיפור בהרחבה. העיתונאים אבי פלד וישראלה שקד סיפרו כי ניתוק החמצן נבע מטעות של קבלני שיפוצים שעבדו בבית החולים. "מעריב" האשים את "איכילוב" בשני מעשים חמורים: האחד - הוא לא דיווח למשרד הבריאות על התקלה וניסה לטייח את הפרשה. השני - התקלה גרמה למות חולים.

העיתון סיקר את הפרשה בדרמטיות, על פני שני העמודים הראשונים, עם כותרות גדולות במיוחד. לכתבה הוצמד גם צילום אוויר של בית החולים ולצדו תרשים שהסביר היכן בדיוק נותק הצינור. יש לציין כי הכותרות אמנם היו גדולות, אך "מעריב" נזהר מאוד מלקבוע במפורש שהיה אפילו חולה אחד שמת כתוצאה מהניתוק. העיתון שב וחזר על המלים "נבדק החשד כי...". בגוף הידיעה הובאה תגובתה של הנהלת "איכילוב": "במשך יום שני כולו נפטרו בבית החולים 13 חולים - עשרה באגף הישן (שבו נותק הצינור, א.פ.) ושלושה בחדש. השאלה כמה חולים מתו בשל תקלת ניתוק החמצן - אם בכלל - עדיין בבדיקה".

ב"מעריב" מתגאים מאוד בחשיפה ואף מזכירים את התחקיר במסע הפרסום העצמי של העיתון, כדוגמה להישג עיתונאי. השאלה היא אם אכן מדובר בהישג עיתונאי, ולא בהישג כלכלי. מתברר כי גם במקרה זה, המידע שהביא לחשיפת הסיפור נקנה בכסף. ידיעה קצרה בעיתון "גלובס" מ-6 בדצמבר 1994 סיפרה לראשונה על התשלום. תחת הכותרת "מעריב" שילם בסיפור 'איכילוב' סיפרה העיתונאית הדס מגן כי העיתון שילם כמה אלפי דולרים למקור האינפורמטיבי, שיוצג בידי עו"ד אמנון וינר מתל-אביב. בתגובה לפניית "גלובס" השיב או עופר נמרודי, הבעלים של "מעריב", ב"אין תגובה". הוא הוסיף כי אינו מבין מה מעניין בכך.

העיתונאי אבי פלד מכחיש גם היום כי עיתוןנו שילם על הסיפור ואומר כי אינו מתעסק בענייני כספים. "בשבילי זה היה סיפור עיתונאי רגיל - התבקשתי לבדוק סיפור, או בדקתי". לדבריו, הוא קיבל מהמערכת מידע ראשוני, "מאוד לא מבושל", והתבקש להיפגש עם המקור. הפגישה התקיימה בנוכחות עורך-דין, אך לדבריו פלד אין בכך שום דבר חריג. "הרבה אנשים שהם מקורות מידע מעדיפים להיפגש בנוכחות עורך-דינים". פלד אומר כי אחרי שקיבל את המידע הראשוני, הסתובב כל הלילה ב"איכילוב" כדי לחפש את הצינור המנותק ואת רשימות הנפטרים.

- ב"גלובס" פורסם ש"מעריב" שילם כסף תמורת הסיפור.
"אני לא יודע על כל תשלום ששולם למקורות".

- האם יש לך התנגדות עקרונית לתשלום?
"אם מישהו יפנה אלי ויאמר שיש לו סיפור טוב שהוא מוכן לתת תמורת תשלום, אני אומר

לו שאם הוא רוצה לספר - שיספר, אבל אני לא מתעסק בכסף".

עו"ד אמנון וינר, שייצג את מקור האינפורמטיבי, התייעץ עם המקור והודיע ששניהם מסר-בים להגיב ל"העין השביעית".

דוברת "איכילוב", אביבה שמר, אומרת כי בסופו של דבר, אחרי שוועדת החקירה שמינה משרד הבריאות סיימה את עבודתה, התברר כי שלושה חולים בלבד מתו בסמיכות זמנים לפני ניתוק החמצן. אחת נפטרה ב-7:10, עוד לפני שהצינור נותק; לגבי השניים האחרים לא ניתן לשלול או להוכיח קשר בין הפטירה ובין הניתוק. הפרסום ב"מעריב", אומרת שמר, לא היה שגוי - רק הפרופורציות שלו.

באופן לא רשמי טוענים בבית החולים, כי קשה שלא לקבל את הרושם שהיה קשר בין סכומי הכסף שהוציא "מעריב" על הסיפור לבין עוצמת הפרסום. למרות זאת, ב"איכילוב" לא מתכחשים גם היום לכך ש"היתה פאשלה". בניגוד לדברי העיתונאי אבי פלד, מאשר בהחלטיות עורך "מעריב", יעקב ארו, כי העיתון שילם כסף בעבור המידע בפרשת "איכילוב". "זו היתה פרשה בעלת חשיבות ממדרגה ראשונה", אומר ארו. "שילמנו תמורת האינפורמציה, אבל בדקנו אותה. אם המידע היה מתברר כשגוי, לא היינו משלמים". ארו מספר, כי בתווה שעליו מחתימים את המקור, תנאי התשלום המרכזי הוא אמיתות הפרטים. הוא גם דוחה את הטענות על כך שהתשלום משבש את שיקול הדעת המקצועי. לדבריו, גם כאשר העיתון משלם בעבור אינפורמציה או ראיון, הוא בודק כל פרט לפי הקריטריונים העיתונאיים המקובלים.

ארו דוחה את טענות "איכילוב" כאילו העיתון ניפח את הסיפור. "אני מציע להם לא להתהדר יותר מדי. יכול להיות שרק אדם אחד נפטר ישירות מניתוק החמצן, אבל איש לא יודע כמה נפטרו בעקיפין".

- אז "מעריב" קונה סיפורים?
"המצב היום הוא שיש סיפורים שממש מוצעים למכור. אנחנו מוכנים לשלם משום שאיננו רוצים להיות ירחמיאילים. מספיק שנים התמו-דדנו בידיים קשורות. אני בהחלט נגד העניין הזה, ואם הייתי יכול שלא לקנות סיפורים - לא הייתי קונה. צר לי על המצב הזה. הייתי מאושר אם הוא לא היה קיים".

- אבל מדוע לקנות סיפור, שאינו מעיד על כך שאתה עיתון טוב יותר אלא רק מוכיח שאתה עשיר יותר?

"אני קבעתי כבר לפני הרבה שנים שכמות הופכת לאיכות. כשאין אמצעים, היכולת המקצועית מצמצמת והיכולת להתמודד עם המתח רים פוחתת. כסף שווה איכות, וכשיש לך כסף, אתה יכול לשלוח כתבים למקומות מרוחקים, אתה יכול לרכוש עיתונאים מוכשרים יותר ואתה יכול גם לרכוש סיפורים".

- יש סיפורים שלא היית קונה?

"מעריב" - לא עמד בתנאים והתראיין גם במקור מות אחרים. מדובר בסיפורו של דוד בן-שימול, שירה טיל לאו על אוטובוס ערבי והרג אדם אחד. הוא נדון בשנת 1984 למאסר עולם. הנשיא חיים הרצוג קצב את עונשו ל-17 שנה, והוא שוחרר בניכוי שליש ב-19 בספטמבר 1995.

העיתונאי דן מרגלית סיפר בתוכנית "פופולי" טיקה" כי הוא מכיר את בן-שימול כבר שנתיים. לדבריו, בן-שימול צילצל אליו וסיפר שהוא עומד להשתחרר, ואז הציץ לו מרגלית להתראיין ב"ערב חדש". "הוא סיפר", אמר מרגלית ב"פופוליטיקה", "שפנו אליו מעיתון אחד

ביטול הזמן שנגרם לו. "לפושע", הוא אומר, "לא הייתי משלם בכל מקרה, אבל אם כרמלה בוחבוט היתה מסכימה להופיע אצלנו, הייתי מסכים לשלם לה - אם היא היתה מבקשת - לכל היותר את תעריפון רשות השידור". עמדתו של שלום קיטל דומה. הוא אומר שתברת החדשות לא משלמת למרואיינים או למציעים מידע. לדבריו, הוא משלם ל"טיפרים" שעובדים בקביעות עם ערוץ 2 בעבור המידע שהם מוסרים, "מעוזה למשל, או ממקומות אחרים שבהם אין לנו כתב". העיקרון הוא, מסביר קיטל, שאפשר לשלם לאדם שהחדשות הן מקצועו ופרנסתו. "כשמשלמים

"לא נקנה סיפורים רגישים מבחינה ציבורית. לא נשלם לרוצח בשום מקרה, כמו למשל רוצחו של הילד אורון ירון, צבי גור, שרצה להתראיין ין 'מעריב'. הבהרנו לו שלא נשלם לו אגורה, וגם לא שווה כסף או כל טובת הנאה אחרת".

מול הפרקטיקה הנהוגה ב"מעריב" וב"ידיעות אחרונות" ניצב עיתון "הארץ", שלדברי עורך המשנה שלו, יואל אסתרן, אינו משלם בעבור סיפורים. אסתרן אומר כי אינו רוצה לקבוע מראש שכך ינהג גם בעתיד. לדבריו, מפעם לפעם קיבל העיתון הצעות כאלה, ובכל פעם נבדקה ההצעה לגופה ונדחתה.

מדוע אתה מתנגד לתשלום?

"אנחנו לא משלמים מהטעמים הידועים: כשאתה קונה סיפור של מישהו קיימת סכנה שהמספר יגדיל את הדרמה - אולי כדי להגדיל את המחיר. בוודאי שאיננו מעוניינים להשתתף במשחק הזה כשמדובר ברוצח שיושב בכלא על רצח ילד, או במישהו שמעורב בפעילות חמורה. סיפורים כאלה אינם עומדים במבחן האתיקה שלנו, אבל איני רוצה להיות בעמדת הצדיק ולהטיף לאחרים".

ב"מעריב" שילמו בעבור המידע בפרשת ניתוק החמצן ב"איכילוב".

אתם הייתם משלמים?

"אני לא מכיר את הפרטים".

וברמה העקרונית: האם היית משלם על מידע בתחקיר בעל חשיבות ציבורית?

"אני מוכן לתת דוגמה היפותטית: אם מישהו יביא חומר על כך שראש ממשלת ישראל לוקח שוחד, ויתברר שיש לו מסמכים והכל אמין, ולא תהיה דרך אחרת להשיג את החומר אלא באמצעות תשלום למקור, נצטרך לשקול אם במקרה כזה מוטב לשלם כדי לחשוף את זה שראש הממשלה לוקח שוחד".

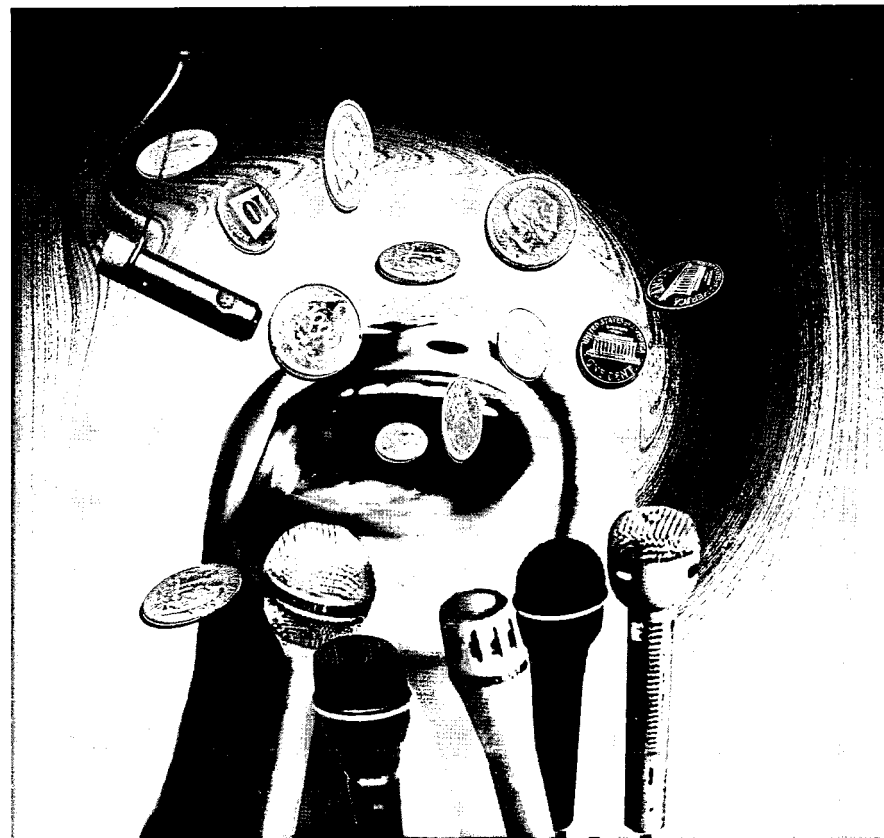
אומרים ש"הארץ" מתנגד לתשלום משום שאין לו אמצעים לשלם.

"הטענה אינה נכונה. הסיפור הכי גדול עולה 30 אלף דולר. זה סכום וניח

כשמדברים על תקציב של עיתון. כל מודעת חוצות עולה לנו יותר".

מנהל ערוץ 1, יאיר שטרן, ומנהל חברת החדשות של ערוץ 2, שלום קיטל, אומרים גם הם שבאופן עקרוני לא ישלמו למרואיין או למוסר מידע. לדברי שטרן, ערוץ 1 משלם תמורת חומר מצולם המגיע מצלמים חובבים או מקצועיים, כשם שהוא משלם בעבור כל חומר שמגיע באמצעות הלוויינים או מתחנות טלוויזיה זרות.

שטרן אומר גם, כי תעריפון רשות השידור מאפשר תשלום "מאות בודדות של שקלים" למרואיין המופיע בתוכנית אירוח, כתמורה על

וביקשו ממנו ראיון תמורת תשלום. הוא שאל אותי אם זה בסדר - אמרתי שזה בסדר מבחינתי. אחר-כך באה רשת טלוויזיה אחרת והציעה לו, לפי מה שסיפר לי, הרבה מאוד כסף. אמרתי לו שאני לא יכול לעמוד בדרכו".

בן-שימול משלים את התמונה: לדבריו, ה"עיתון" שהזכיר מרגלית היה "מעריב", ו"רשת הטלוויזיה" היתה תוכניתו של דן שילון. בן-שימול מגן בקנאות על זכותו ועל זכותם של דומים לו לקבל תשלום בעבור ראיון. "העובדה היא שהם רצו אחרי, ואני לא חזרתי אחרי אף אחד", הוא אומר. "אני לא חושב שיש בעיה עם

תמורת סיפור, המשחק מפסיק להיות על היכולת המקצועית והופך להיות על גודל הארנק".

למה שילמתם בעבור הקלטת של רצח רבין? "לו היית שואל אותי בעבר אם אשלם רבע מיליון שקל על קלטת, לא הייתי מאמין. אבל בעיתונות צריך להיות גם היגיון, ובמקרה הזה, אם לא היינו קונים את הקלטת, העוולה שהיתה נגרמת היתה הרבה יותר גדולה".

מתברר כי "מעריב" אינו עומד בנורמות שקבע לעצמו. לפחות במקרה אחד הבטיח העיתון תשלום כספי לרוצח. הכסף לא שולם בסופו של דבר, אך היה זה משום שהמרואיין - לטענת

זה שערורי או עיתון מסחרי, שחי מפרסומות, ישלם כסף. זה עסק כמו כל עסק אחר. הם מראי יינים מישוהו כי הוא אייטם טוב וגורם לשיעורי צפייה גבוהים. אפילו אם גניח שמה שאני רציתי זה 'לעשות קופה' - אם חשוב לכם לשמוע, או תשלמו. האדם לא הייב לתת את הסיפור בחינם." - אתה יודע שרוצים לחוקק חוק שיאסור תשלום למרואיינים שביצעו פשע?

"אם אדם הוא מאוס, אז שלא יראיינו אותו. במקרה כזה, אני לא הייתי גותן את הבמה ולא את הכסף. הכסף הוא חלק קטן. אבל אם כבר מחליטים לראיין מישוהו, אני לא רואה שום סיבה שלא ישלמו לו. אם חשוב לכם לשמוע, אז אתם צריכים לשלם."

בן-שימול מספר כי נשא ונתן "עם כולם". לדבריו, תוכניתו של שילון הסכימה לשלם בעבור הופעתו, אך חזרה בה ברגע האחרון. הוא מסביר זאת בכך שמיד אחרי ששוחרר פורסם בתוכנית "שטח הפקר" בערוץ 1 כי הוא מבקש כסף. "אני החלטתי שיותר חשוב לי להתראיין, או הסכמתי להתראיין גם ללא תשלום."

בן-שימול אומר כי סיכם עם "מעריב" על תשלום "של כמה אלפי שקלים" בעבור הראיין, וכן, אבל החליט מיוזמתו שלא לקחת את הכסף. "החשתי שזה יציג אותי בצורה מכוערת, אז העדפתי לוותר על הגרושים שהם משלמים". עורך "מעריב", יעקב ארו, אומר כי בן-שימול אכן לא תבע את כספו, אך "מעריב" גם לא היה משלם לו, משום שלא עמד בתנאי הבלעדי דיות שסוכמו.

דוברת "רשת" מכחישה את דבריו של בן-שימול ואומרת שמעולם לא הציעו לו תשלום בעבור הראיין. בעקבות דבריה אמר בן-שימול כי אינו מעוניין להתווכח עם אנשי "רשת". "ניהלו איתי משא ומתן, ובסוף לא שילמו", אמר.

את פתיחת העידן החדש, שבו מתחרים העיתונים ביניהם בתשלום למרואיינים, נהוג לקשור לסיפורו של דוד אוביץ. אוביץ, סוחר רהיטים מגבעתיים, נעצר במצרים בפברואר 1992 בחשד שריגל למען ישראל. הוא ישב בכלא המצרי שלושה חודשים ושחרר ב-5 במאי 1992, ערב יום העצמאות. למרות שבתקופת מאסרו סיקרה העיתונות כולה את המאמצים לשחררו ויצרה דעת קהל אוהדת כלפיו, מכר אוביץ את סיפורו באופן בלעדי ל"ידיעות אחרונות".

אוביץ הגיע ארצה בחצות. ליד ביתו חיכה לו דן מרגלית, עורך "מעריב" באותם ימים. אוביץ ניהל משא ומתן עם "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" במקביל. "ידיעות" קנה את הסיפור אחרי ש"מעריב" פרש מן המרוץ, משום שהס" כום שביקש אוביץ עבר את הסכום שהקציבו לכך בעיתון. העיתונאית בירנית גורן כתבה לפני כשנה במקומו "כל העיר", כי אוביץ קיבל בתמורה 50 אלף שקל.

אלא שבפועל, הבלעדיות לא קוימה. ביום ששי, 8 במאי 1992, הקדישו שני העיתונים את הכות-

רת הראשית לתיאוריו המצמררים של אוביץ מהכלא. "אוביץ: הייתי בטוח שיתלו אותי" - היתה הכותרת ב"מעריב". ב"ידיעות אחרונות" היתה הכותרת: "בלעדי - יומן הכלא של אוביץ". הפרסום הכפול התאפשר משום שבטיסה ממצרים לארץ ישבו עם אוביץ שני עיתונאים שראיינו אותו באריכות: סמדר פרי מ"ידיעות אחרונות" ודוד לביא מ"מעריב". כך מכר אוביץ את "יומן הכלא" ל"ידיעות אחרונות", אך התר- איין לשני העיתונים.

אוביץ חזר לעסקי הרהיטים, וממרחק ארבע שנים הוא מצדיק את מעשיו. הוא טוען שאינו זוכר כמה כסף קיבל מ"ידיעות אחרונות", אך הוא בטוח שהכסף לא כיסה את הנזק הנפשי והכ" לכלי שנגרם לו. "ישבתי שלושה חודשים בצינוק בגלל ריב בין ממשלות", הוא אומר, "ולא ביקשתי תי פיצויים מאף אחד. אני לא רואה סיבה שהעי" תונים, שביקשו למכור יותר עותקים באמצעות הראיין איתי, לא ישלמו בעבור הסיפור".

- הטענה היא שהמדינה כולה התגייסה להצלתך, ואתה, כשחזרת, דאגת רק לכיסך. "ראשית, בזמן הטיסה לארץ התראיינתי לכל העיתונאים שהיו שם. חוץ מזה, אם הנכדה של

התשלום ליצחק דרורי ("המוח") נעשה בעסקה סיבובית בתיווכו של הבמאי ארנון צדוק

רבין דורשת מיליון דולר בשביל הסיפור שלה, אני לא רואה סיבה שלא ישלמו גם לי". עורכי "ידיעות אחרונות" סירבו להסביר את עמדתם. עורך "מעריב" דאז, דן מרגלית, סירב גם הוא להגיב. הוא הסביר כי אינו מעוניין שדבריו יתפרשו כשדולה לקידום ענייני "ערב חדש" ו"פופוליטיקה", שתי תוכניות שבהן הוא מעורב ואשר אינן משלמות למרואיינים.

כפי שעולה במובהק מן הממצאים, התשלום למרואיינים אכן הפך לתופעה רווחת. להערכת העוסקים במלאכה, הדרישות לתשלום רק יילכו ויגברו, בפרט אחרי שפורסם ברבים כיצד חיזרו כלי התקשורת אחרי צלם הווידאו שהנציח את רצח רבין.

בימים אלה עומדת מועצת העיתונות לאשר תקנון אתיקה חדש. בתקנון הנוכחי אין כל התייחסות לנושא התשלום למרואיינים. כך גם בתקנון החדש. ממלאת מקום נשיא מועצת העי" תונות, פרופ' ניצה שפירא-ליבאי, אומרת כי הנושא כלל לא עלה לדיון, וגם אילו עלה, היא סבורה שחברי המועצה לא היו מסכימים לשנות

את התקנון בנושא זה. "אני יכולה לא לאהוב את נושא התשלום", היא אומרת, "אך אינני יכולה לאסור דבר שמקובל בעיתונים בכל העולם".

פרופ' אסא כשר, העומד בראש הקתדרה לאתי-קה מקצועית ולפילוסופיה של הפרקטיקה באוני-ברסיטת תל-אביב, סבור כי מבחינה אתית התש-לום למרואיינים פסול כמעט בכל מקרה. במקרים חריגים מציב כשר ארבעה סייגים בסיסיים: הרא-שון - שהתשלום לא יהיה במסגרת גורמה אלא במקרים חריגים, על יסוד הצדקה מיוחדת במינה. השני - שהתשלום יבוצע רק במקרה שבו העיתון יום את הפנייה למרואיין, ולא להיפך. השלישי - שהתשלום לא יינתן לפושע או לכל מי שפסול לעודד את העניין בו. הרביעי - שהתשלום יהיה גלוי וידוע לקוראי העיתון.

כשר אומר, כי אפשר לראות בעיסוק בעיתו-נות פעילות ציבורית בעלת ערכים של שליחות והתנדבות, מעבר למשכורת שהעיתונאי מקבל. "במסגרת כזו", הוא אומר, "אנו מצפים גם מהמרואיין לאותה מידה של התנדבות. לא מתקבל על הדעת לשלם לו, כמו שלא מתקבל על הדעת שאזרח יבקש תשלום כתנאי לעזרה שהוא מוכן להגיש לשוטר במרדף אחרי פושע". כשר מוסיף שבעיני חלק מהעיתונאים וחלק מהציבור, נתפסת העיתונות כמערכת כלכלית המבטאת ערכים עסקיים. גם למסגרת כזאת יש אתיקה, למשל בתחום של שמירה על איכות המוצר. גורמה של תשלום למי שפנה ביוזמתו אל העיתון עלולה לגרום לפרסום ידיעות מפו-ברקות למטרות רווח.

- כתנאים שאתה מציב, למי בכלל אפשר לשלם?

"אפשר לשלם, למשל, לאמן דגול בעל רעיו-נות מקוריים, שאינו מבקש פרסום, יושב אוה-לים שבקושי אפשר לדובב אותו, אבל מוכן לשוחח באופן יוצא דופן אם יתרמו כסף למט-רות צדקה".

- אבל הדוגמה הזו מנותקת לחלוטין מהמ-ציאות העיתונאית היומיומית. "אני מסביר לך את הרצוי, לא את המצוי. לא חייבים לקבל את המצוי כמו שהוא. תמיד אפשר לשפר אותו. חוץ מזה, יש דוגמאות נוספות המצדיקות תשלום".

- ותשלום בעבור מידע? "זה הרבה יותר גרוע מתשלום למרואיין. זה יוצר המצאה של טענות עובדתיות למכירה". - ומה דעתך על תשלום "מעריב" בפרשת ניתוק החמצן ב"איכילוב"?

"זו שאלה של חיים ומוות. אם אין דרך אחרת להגיע אל המידע, השיקול של הצלת חיים עדיף, אפילו בחזית העקיפה של החשיפה העיתונאית. עם זאת, במקרה כזה חייבים ליידע את הקוראים בכך שהעיתון שילם כסף, ועליהם יהיה לקחת את זה בחשבון".

אבי פוןן הוא רכז הסערכת של "יומן השבוע" בערוץ הראשון

אינטרנט לעיתונאים - מדריך שימושי

ותיקי האינטרנט אינם נזקקים לעצות כדי לדעת איך לנווט במרחבי החלל הקיברנטי: אלה המבלים ימים ולילות של תאוה ממכרת בגלישה מאתר לאתר יודעים איך להגיע ולאן, ונהנים שבעתיים לגלות בעצמם עוד ועוד ערוצי ניווט המובילים לגלקסיות חדשות של מידע.

עיתונאים, כמו חובבים אחרים של המרחבים החדשים, מתחלקים לשני סוגים: אלה שנהנים מעצם השיטוט ברשת, ואלה שמנצלים את נפלאות הטכנולוגיה לאיסוף מידע שימושי לעבודה או להעשרה. ההגדרות, אגב, גמישות: האם ביקור באתר שבו מציג מעריך מושבע של שרון טסון את גיבורת "אינסטינקט בסיסי" בשורת תצלומים, עם בגדים ובלעדיהם, הוא איסוף מידע למי שכותב על קולנוע או סתם בילוי?

למי שמבקש לגלוש וללקט מידע, אבל כל השיחות על האינטרנט נשמעות באוזניו כמו סינית והמדורים העוסקים בכך בעיתונים מצטיינים רים בעיניו כהידוני המיצר, הנה צרור עצות צנוע - ממתחיל למתחילים: * **הכל תלוי בתוכנת החיפוש:** הדרך היחידה שבה אפשר לגלוש באוקיינוס המידע בצורה סבירה, פחות או יותר, היא בעזרת תוכנות חיפוש. מגיעים לתוכנת החיפוש, מקישים את מלות הקוד של הנושא המבוקש - וצוללים. באחרונה קיבלתי המלצה חמה ממומחה אמריקאי לעיתונות באינטרנט, סטיב אאוטינג, לחפש את מבוקשי באמצעות alta vista שפיתחה חברת "דיג'יטל". זו תוכנת חיפוש מהירה ויעילה, המבצעת "חתכים" נוחים המאפשרים להגיע בקלות יחסית לחומר המבוקש. לדוגמה: מי שיקיש בתוכנה כזו את הצירוף "דימונה וגרעין" יקבל רשימה בת יותר מ-50 אתרים, הכוללים בין השאר מאמרים בנושא תוכנית הגרעין הישראלית, אתר לתמיכה במרגל האטום מרדכי ואנונו וסקירה של מסמכים בינלאומיים העוסקים בנושא הגרעיני. לצד alta vista אפשר להשתמש בתוכנות החיפוש lycos, yahoo, webserch, exite ועוד.

* **צריך הרבה סבלנות, ועוד הרבה יותר זמן:** גם תוכנות החיפוש היעילות ביותר מציגות בדרך-כלל רשימות ארוכות של אתרים, מאמר רים וקבצים, שדרכם צריך לעבור כדי למצוא את מה שמחפשים. מעוניינים, ננית, במאמרים על זיהום אוויר שגורם רכב בארה"ב וביפן,

למצוא אתרים, שנועדו לסייע לעיתונאים בעבודתם. כך, למשל, יצר פטריק קייסי, איש סוכנות הידיעות "אטושייטד פרס" באוקלהומה-סיטי, ארה"ב, את האתר "מדריך העיתונאי להישרדות באינטרנט". הכתובת <http://www.qns.com:80/-casey/>. כותרת המדריך: "נמצאת בדד-ליין ונזקק לעזרה מהירה?", והוא כולל הפניות (links) לכמה עשרות מקורות מידע שימושיים, ביניהם כאלה של ממשלת ארה"ב, כולל משרדי ממשלה שונים, סוכנות החלל, ספריית הקונגרס, הבית הלבן, בית המשפט העליון ואף סוכנות הביון המרכזית ("דפדף ומצא - מי אנחנו ומה אנו עושים"). אצלנו, אגב, המוסד עדיין איננו מציע את מרכולתו לכל העולם באמצעות המחשב, אבל יש כמה וכמה אתרים המאפשרים הצצה לנבכי הביון הישראלי. אחד מהם מסתמך בהרחבה על ספרו של ויקטור אוסטרובסקי על המוסד.

האתר האמריקאי של העיתונאי קייסי כולל גם הפניות נוחות למאגרי מידע של בתי הכלא של אמריקה, סוכנויות משטרה שונות, עיתונים ורשתות טלוויזיה; הכל כדי להתעדכן במה שמתרחש בעולם. הוא מציע גם הפניות לתוכנות חיפוש, ובשוליו גם תת-פרק שכותרתו "כאשר העורך איננו מציץ", עם הפניות לאתרים של קומיקס, בדיחות ותוכנית הראיונות של דייוויד לטרמן.

אתר קל ונוח לשימוש הוא זה של העיתונאי הקנדי ג'וליאן שר, מפיק טלוויזיה, אשר משלב הפניות לשורה ארוכה של תחומי עניין לעיתונאים לצד "מפת דרכים" למתחילים באינטרנט והסבר "כיצד להכשיר את חדר החדשות לשימוש באינטרנט". האתר כולל הסברים והמלצות "כיצד למצוא נושאים", כיצד לאתר מרואיינים וכיצד לאסוף את העובדות, הכל על גבי המחשב. כתובת: <http://www.vir.com:80/-sher/julian.htm>

אתר דומה הוכן במחלקה לעיתונאות של אוניברסיטת קנזס בארה"ב, תחת הכותרת "האינטרנט מצטרף לארגו הכלים המקצועי של העיתונאי", והוא כולל מספר רב של הפניות לצד אלה שכבר הוזכרו. אפשר להגיע באמצעותו, בקלות ובמהירות, לאתר של החברה לסקרי דעת קהל "גאלופ" או לארגון לשמירת איכות הסביבה "גרינפיס", למשל. אתרי סיוע לעיתונאים מצויים במדינות נוספות בעולם, ובסיוע תוכנות החיפוש ניתן להגיע אליהם בקלות רבה.

* **היתרון - הגעה למסמכים המקוריים:** הגלישה באינטרנט מאפשרת להגיע במהירות לא רק לכתבות ולמאמרים שפורסמו בעיתונים ובכתבי עת ברחבי העולם, אלא גם למסמכים מקוריים - מחקרים, דו"חות, תמלילים של מסיבות עיתונאים וכדומה. מי שמתעניין, למשל, בנוסח המלא של התדריכים הנערכים בבית הלבן יכול לקבלם תוך שניות: לשם כך צריך להצטרף

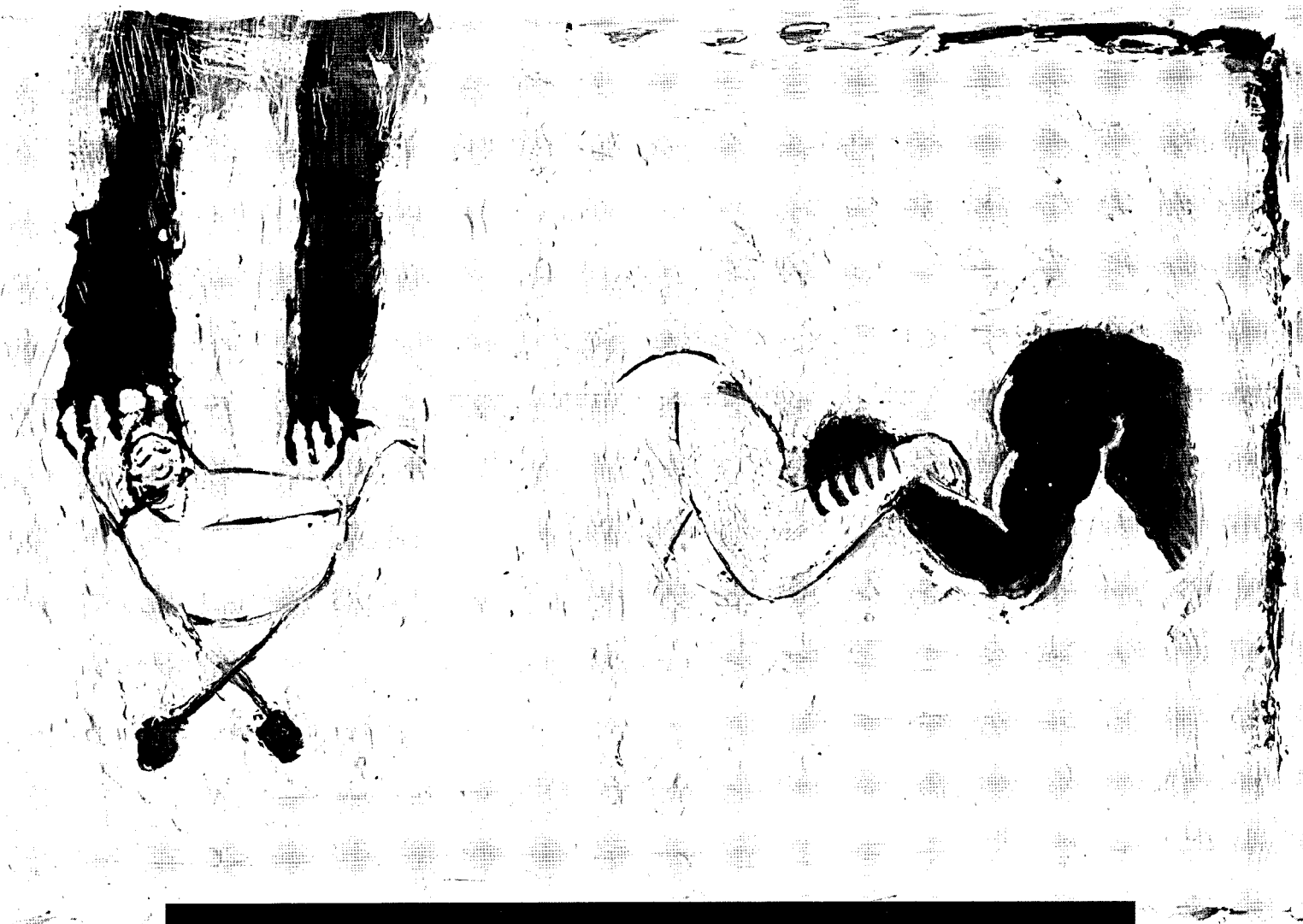
איור: עמוס אלנבון

לרשימת הנמענים של ההודעה היומית של הבית הלבן, הכוללת תקציר של הודעות רשמיות, נאומים ומסיבות עיתונאים. באמצעות הדואר האלקטרוני אפשר להזמין את הנוסח המלא של כל אחד מפרטי התקציר ולקבלו מיד. כך יכול מי שמעוניין בנוסח המלא של דברי הנשיא קלינטון על הסכמי השלום בבוסניה לקבלם במהירות ככתבם וכלשונם. קלינטון, מן הסתם, יהיה פחות מרוצה אם העיתונאי הסקרן יעדיף "למשוך" מן הרשת דווקא את הנוסח המלא של התביעה שהגישה נגד הנשיא הגברת פאולה ג'ונס על הטרדה מינית - תצהיר מפורט, שבו מתארת התובעת כיצד אורגנה הפגישה בהדרגה בבית המלון בינה לבין מי שהיה אז מושל, מה אמר לה האיש היושב היום בבית הלבן, ומה ראתה כאשר הפשיל לנגד עיניה את מכנסיו. ■

ובדרך מדלגים אל שורה ארוכה של נושאים קרובים, שוקעים בקריאת הרבה חומר אחר, והופ - חלפו שעותיים עד שהגענו למידע המבוקש.

* **הכל, עדיין, לא שלם ולא שיטתי:** לעולם אינך יכול להיות משוכנע שהגעת לכל החומר שנכתב על נושא מסוים. עולם האינטרנט מתמלא במידע בצורה מקרית ולא שיטתית. בחיפוש אחרי קורסים לעיתונות, למשל, יכול הגולש להגיע למכללה אמריקאית אחת בטקסס שהעלתה לרשת את תוכנית הלימודים המלאה, כולל נושא הלימוד בכל שיעור ושיעור בקורסים השונים, רשימות ביבליוגרפיות ושעות הקבלה של המרצים; ואילו מכללות אחרות הזינו את הרשת רק ברמזים על קיומם של קורסים בנושא העיתונות.

* **אתרים מיוחדים לשירות העיתונאים:** במדינות שונות בעולם ניתן

מתחת למרבד הקסמים

רוחי שילוני

ארבעה ערוצי תקשורת פנו לציבור והציגו בפניו את האמת שלהם על פרשת ילדי תימן. כיצד קורה שבסיס עובדתי אחד מצמיח ארבע תמונות שונות? עיתונות ללא סימני שאלה

במדינה יהודית, קולטת עלייה, נחטפו ילדים בידי מוסדות שהיו אמורים לדאוג להם. סימני שאלה רבים נותרו בעינם גם לאחר ששתי ועדות בדיקה חקרו את הפרשה, ולכן מנסה עתה ועדת חקירה ממלכתית חדשה, בראשות השופט יהודה כהן, לרדת לחקר האמת. הרבה כאב יש בפרשה הזו, הרבה כעס והרבה סיפורים מרתקים. מי שצפה בשלוש התוכניות כולן וקרא את סדרת המאמרים הופתע לגלות, כי למרות שהסיפורים היו בעיקרם אותם סיפורים, ולמרות שאותן תהיות עלו בכולם, בכל זאת היו המסרים שהועברו אלינו שונים זה מזה, ולעתים אף מנוגדים. כיצד השתמשו העורכים והכתבים בסיפורים, בעדויות ובמסמכים מאותה תקופה, כדי לשכנע אותנו כל אחד בצדקת עמדתו הוא?

בשבוע אחד באמצע פברואר ניסו שלוש תוכניות טלוויזיה - "חשיפה" של מיכה לימור (ערוץ 2), "מבט שני" של ירון קימור (ערוץ 1) ו"עובדה" של אילנה דיין (ערוץ 2) - להאיר את פרשת ילדי תימן מזוויות שונות, כשהעורכים מתחרים זה בזה על התואר של חושף האמת. עד אותו שבוע, פורסמו גם במוסף "הארץ" שבע כתבות תחקיר של יגאל משיח בנושא סבוך זה. מדי כמה שנים נסער הציבור מחדש מן הפרשה התמוהה של ילדי תימן, שנעלמו בתקופת העלייה הגדולה של שנות ה-50. הפרשה מעוררת רגשות עזים ודעות קיצוניות לכאן ולכאן. יש אנשים הנושאים עמם במשך שנים רבות זיכרונות קשים בדבר ילדים שאבדו בצורה מסתורית, ועד היום לא ידוע מה עלה בגורלם. לעומתם, מסרבים רבים להאמין כי

איור: עמיח טריינין

כולם אווזים במרים שוקר

באמצע שנות ה-60' התפרסם סיפורה של מרים שוקר, תינוקות במעון של מעברת ראש העין, שנמסרה לאימוץ אצל משפחה יוצאת בולגריה לאחר שהיתה מאושפזת בבית חולים. האימוץ נעשה בלא הסכמת הוריה, שהתגרשו באותם ימים. אביה לא חדל לחפש אחריה כל השנים. ועדת הבדיקה הראשונה לפרשת ילדי תימן, ועדת בהלול-מינקובסקי משנת 1968, דנה במקרה וקבעה כי האימוץ היה חוקי. לפני כשמונה שנים נפגשה מרים עם הוריה הביולוגיים, ורק באחרונה גילתה את דבר הפגישה לאמה המאמצת. הסיפור הופיע במוסף "הארץ", ב"מבט שני" ובתוכנית "עובדה". מדוע השתמשו כולם בסיפורה של שוקר, ומה ניסו להוכיח באמצעותו?

יגאל משיח כתב, בכתבה השלישית שלו בסדרה, על אביה הביולוגי של שוקר: "לאב שחיפש את בתו במשך שנים נאמר על-ידי ועדת בהלול-מינקובסקי, שהליך האימוץ היה חוקי. אולי האם יש עוד עשרות או מאות ילדים שאומצו באופן חוקי אחרי שנלקחו מהוריהם בדרכים לא חוקיות?", הוא תוהה. סיפורה של מרים שוקר מובא כדוגמה, והרמז ברור: כמוה יש ודאי עשרות או מאות מקרים. אולם למרבה הפלא, באף אחת מתשע הכתבות בסדרה לא מופיע מקרה נוסף דומה לשלה. בראיון שערכתי עמו הציע יגאל משיח ניסוח חדש לשאלתו הרטרורית: "כמה מאות ילדים נמסרו לאימוץ כי אבד הקשר עם הוריהם, ואי אפשר היה או, בגלל הפטרונות ובגלל צרותיה של ישראל בשנות ה-50, לחפש שם? משיח הסכים כי בניסוח זה, השאלה צבעו-

נית פחות ומתונה יותר מהמשתמע בכתבה. גם "מבט שני" נזקק למרים שוקר. לאחר שהובא סיפורו הידוע של האב, שאל יריין קימור את שמריהו הלל, חבר "הוועדה הציבורית לגילוי ילדי תימן" שישב באולפן: "האם לאימוץ כזה ייקרא חטיפה?" הלל השיב כי יש בסיפור משהו שהוא "יותר רשלנות מחטיפה". ורד ברמן, תחקירנית "מבט שני", טענה במשדר כי המקרה של שוקר הוא אחד משני מקרים בלבד של ילדי תימן אבודים שאומצו כחוק בלא ידיעת הוריהם. אך "מבט שני" לא התמודד עם הבעייתיות העולה מן ה"אימוץ כחוק", שנעשה לפעמים בלא חיפוש רציני של ההורים הביולוגיים. בתוכנית הזאת משמש סיפורה של שוקר דוגמה הפוכה, הבאה להוכיח כי מדובר במקרים בודדים בלבד. גם אילנה דיין בחרה בסיפורה של מרים שוקר,

אך הפעם מזווית חדשה: התוכנית ערכה מפגש אנושי וטעון מאוד בין האם המאמצת לבין האב הביולוגי. בסיפורה של שוקר, לפי אילנה דיין, "אין גרסאות סותרות, גם לא חללים עובדתיים. הסיפור סדור וברור עד כאב". אך האם יסכימו אלה הרואים בסיפור זה דוגמה לרשלנות גרידא עם קביעתה, כי שוקר "הועלמה מהוריה"? דיין

משוכנעת כי זהו סיפור חטיפה, אך היא לא הוכיחה שהרשויות בראש העין, שמסרו את שוקר לאימוץ, היו מודעות לכך שאביה הביולוגי ביקר אותה כשהיתה מאושפזת בבית החולים "איתנים". דיין גם לא הוכיחה את מה שאמרה בראיון עמי, כי "כל מי שהיה מעורב ידע שיש הורים". כולם אוזניים בסיפור של שוקר, משום שלא נחשף מקרה אחר שיש בו ילד מאומץ, משפחה מאמצת והורים ביולוגיים המכחישים כי מסרו את ילדם לאימוץ.

ילדי תימן או ילדי ישראל?

תוכניתו של מיכה לימור, "חטיפה", עסקה במחקרים רפואיים שבוצעו, לטענתו, בילדי תימן. בתוכנית הובא מסמך על נתיחות פתולוגיות שנערכו בגופותיהם של בני העדה התימנית. לדברי לימור, החוק באותם ימים אסר על ביצוע נתיחות פתולוגיות בלא הסכמת המשפחה. "במבט שני" אמר רופא ששימש פתולוג לוג בשנות ה-50, כי החוק אז התיר נתיחות כאלה וכולן היו חוקיות. בחלקה השני של התוכנית הובאה עדותו של פרופ' יעקב רותם, ששימש רופא במעבדות, ולפיה נעשו כנראה בדיקות בילדים חיים לצורך המחקר הרפואי. האם הנתיחות הפתולוגיים בוצעו רק בגופות של תימנים? האם הבדיקות החודרניות בוצעו רק בילדי תימן? "כל הדברים הללו, שהתרחשו בשנות ה-50, לא קרו רק לילדי תימן", הודה לימור כששוחחתי עמו ואף הוסיף כי לאחר השידור טילפנו אליו אנשים רבים שאינם מבני עדות המזרח כדי לספר לו שגם בהם בוצעו אותן בדיקות. מדוע אם כן נקרא המשדר "ילדי תימן לטובת המחקר הרפואי"? מדוע לא ציינו המשדר כי ההתערבות הרפואית בוצעה גם בילדים אחרים? "ההקשר האקטואלי שיש לנושא הזה הוא רק דרך ילדי תימן", הסביר לי לימור. הוא אינו רואה פגם בכך שהבלטה של ילדי

תימן בהקשר זה אחראי הוא, ולא המציאות. סיפורה של שרה, ילדה ממוצא רומני שנמסרה לאימוץ בחו"ל, מופיע בכתבה התשיעית של יגאל משיח, החוטאת גם היא בהטיה דומה. זה היה האימוץ הראשון לחו"ל בשנות ה-50. משיח מעלה את השאלה: "האם נשלחו בעקבותיה גם ילדים תימנים?" אין על כך תשובה בכתבה, אך יש רמז לתשובה בכותרת, שזו לשונה - "נמסרה לאימוץ בחו"ל". את הקישור עושה הקורא: כל שמונה הכתבות הקודמות היו על ילדי תימן, ולכן מי שנמסרו לאימוץ היו בוודאי ילדי תימן. בראיון אתי הסביר משיח כי יכול להיות שגם ילדים תימנים נשלחו לאימוץ בחו"ל, אך הודה כי אין לו הוכחה לכך וכי הקישור הוא נסיבתי בלבד.

התוכנית "מבט שני" הביאה סיפור שיש בו היעלמות ויש בו ילדים, אך אין בו תימנים. מי שסבור שרק תימנים נעלמו - טועה, ניחם ירין קימור את הצופים והביא את סיפורן של שתי משפחות אשכנזיות שעקבות ילדיהן נעלמו בשנות ה-50. המסלול מוכר, וכולל את הרישוי מים בספרי החברה קדישא ואת ההשתאות אל מול אצבעו של עובד החברה המצביע על פיסת אדמה ומצהיר כי שם קבור הבן האבוד. "מבט

שני" ניסתה להראות שלא היו חטיפות של ילדים תימנים; היו רק תוהו ובוהו ובלבול. אך האם שני סיפורים על ילדים אשכנזים מוכיחים שילדים תימנים לא נעלמו?

מה מוכיחה החליפה הכחולה

אחת הדרכים לשכנע את הקורא בקיומה של מזימה אפלה היא להציג סיפורים תמימים לכאורה בצורה מעוררת חשד. דוגמה לכך היא סיפורו של הילד שלום דגו, שהופיע בכתבתו השנייה של משיח ב"הארץ". כפי שסיפרו הוריו, נלקח שלום מהאוהל במעברה כאשר המשפחה חלתה. כעבור שבוע חודשים הוא הוחזר "יפה כמו תפוח, נפוח מרוב אוכל טוב. הוא היה לבוש בחליפה כחולה של מלח". המסקנה שהסיקו ההורים היתה שהילד נחטף לאימוץ, אך האימוץ לא הצליח. משיח אינו מעלה אפשרות אחרת - למשל, שהילד קיבל טיפול טוב בבית החולים או בבית ההבראה והוחזר הביתה. הוא רק מחזק את חשדות ההורים.

הסיפור הזה, לצד סיפורים אחרים, מובא תחת

הכותרת "לקחו אותם בלילות" ונפתח במלים: "שלום דגו ניצל באופן מוזר לא פחות". על החזרתו להוריו מעיר משיח, כי בניגוד לפעמים אחרות, שבהן הודיע הכרוז על מות הילדים, "הפעם החזיר חיים, איש לא יודע למה". שימוש כזה במלים יוצר אצל הקורא חשדנות עמוקה, למרות שבסיפור עצמו אין הוכחה לקיומה של חטיפה.

"ילד אחד לדוגמה" הוא שמה של הכתבה הששית בסדרה. היא מביאה את סיפורו של יהודה קנטור, ילד תימני שאומץ בידי משפחה אשכנזית בשנות ה-50. האימוץ היה חוקי, מתרים "מבט שני" נגד משיח, ובכך פוטר את הסיפור בלא כלום. כמו במקרה של מרים שוקר, התוכנית אינה מתייחסת לאפשרות שהאימוץ אמנם נעשה על-פי חוק, אך ברשלנות. מצד שני, מעבירה כתבתו של משיח - באמצעות הכותרת והשאלות הרטוריות המועלות בה - תחושה כי מדובר בילד חטוף. הוא כותב: "יהודה קנטור... בנה של זהרה, שאולי ילדה אותו מחוץ לנישואין ונטשה אותו, ואולי לא... נלקח ממעון והסב אושר רב להורים חשוכי ילדים, אבל מי יערוב שלא נחרבו חיים אחרים?" שאלתי את משיח מה היתה כוונת הכותרת "ילד אחד לדוגמה", אם לא הוכח שמדובר בחטיפה. הוא ענה כי הדוגמה שבה מדובר היא דוגמה לקשר השתיקה. ואולם הקורא, ראו, הנמצא תחת הרושם של הכתבות הקודמות בסדרה, מגיח שסוף סוף מצא משיח את הילד החטוף שכולם מחפשים.

אלה המבקשים לשכנע אותנו כי לא היו חטיפות נוקטים שיטה הפוכה: הם מציגים סיפור שיש בו סימני שאלה ומנסים לבטל את החשדות. אנשי "מבט שני" לקחו משפחה הטוענת שבנה נעלם למה שקראו "מסע רגשי קשה בעקבות העובדות והתעודות". עמי חובב, שמאז מעורבו תו בעבודתו של ועדות הבדיקה דבק בתיוה שלא היו שום חטיפות, הוביל את משפחת מתנה אל ארכיוני בית החולים, משרדי החברה קדישא ובית הקברות, כדי להוכיח שלחשדות אין בסיס ושהבן אכן נפטר. אולם ידוע כי לא כל הרישוי מים היו מדויקים, שהרי באותה תוכנית עצמה הוצג אי סדר ברישום השמות. ואפילו אם במקרה זה הצדק עם חובב, האם זו הוכחה שכך היה גם בשאר המקרים? התחושה שהכתבה העבירה לצופים היתה שהעובדות פשוטות, אך המשפחות ממאנות לקבלן. כפי שהסביר קימור בתשובה לשאלות, העובדות אמנם מוכיחות שלא היו חטיפות, אך רגשותיהן של המשפחות חזקים מכדי שיאמינו בכך.

בתוכנית "עובדה" הציגה אילנה דיין בצורה דרמטית את סיפורם של בני הזוג סעיד, שבתם נלקחה מהם בשדה התעופה עם הגיעם ארצה. בסוף המשדר ראו הצופים כיצד הביאה דיין בלילה את בני המשפחה אל בית הקברות, שם טמונה בתם על-פי ממצאי ועדת שלגי. במקום שצויין לא נמצא הקבר, אך בסמוך לשם גילתה

דיין מצבה הנושאת את שם הבת, זהרה סעיד. על המצבה תקוקה שנת פטירה - תש"י. דיין אומרת להורים, כי מאחר שהילדה הזאת נקברה בתש"י, זמן רב לפני עלייתם ארצה, היא לא יכולה להיות בתם. באופן זה הוכיחה דיין כביכול שאירעו חטיפות ושמתחת למצבה לא קבורה בתם של בני הזוג סעיד, ולכן מדובר במעשה תרמית.

כששאלתיה על כך אמרה כי במקום שבו אמורה היתה זהרה להיות קבורה לפי ועדת שלגי היה קבור ילד בשם שרעבי, אך "כמה קברים משם יש הרבה זהרה סעיד, לא רק זו שהראיתי. יש כל מיני, אבל אף אחת לא מתאימה לתאריך הפטירה. אני הראיתי אחת". פתרון אפשרי לתעלומה העלה לפני ד"ר דב לויטן מאוניברסיטת בר-אילן, החוקר את פרשת ילדי תימן זה שנים רבות. לדבריו, משרד הדתות הקציב רק בשנתיים האחרונות כסף להקמת מצבות על קברים גטולי מצבות. לפיכך, המצבה על קברה של זהרה סעיד, שהוקמה באחרונה, מעידה על רשלנות ברישום התאריך, אך לאו דווקא על מזימה.

אחד האמצעים שבהם משיגות הכתבות את מטרתן הוא השימוש במלות מפתח מסוימות. בכתבה הראשונה שלו בנושא כתב משיח: "השיטה היתה זהה. הקורבנות נבחרו בזהירות". בחירת המלים, שאיננה מקרית, יוצרת תחושה כי אירעו חטיפות מתוכננות ומחושבות. מי היה אבי השיטה? לא ברור; לא ברור גם מי בחר בקורבנות, אך הרושם כבר נוצר.

מיכה לימור חזר על טענתו של עוזי משולם, כי בוצעו ניסויים בילדי תימן. בסוף המשדר אמר ששני תינוקות "שנעשו בהם אותם ניסויים" מסרבים להיחשף. הוא השתמש במלה "ניסויים" פעמיים נוספות במהלך המשדר. בראיון אתי הסתייג מן המונח "ניסויים" וטען כי התכוון ל"בדיקות חודרניות לצורכי מחקר". הוא הודה כי "ניסוי זה דבר אחד, ולהדור למטרות מחקר זה משהו אחר". פרופ' רותם, שעל מאמרו הסתמכה "חשיפה", הובא לאולפן "מבט שני" וקבע נחרצות כי לא בוצעו שום ניסויים וכי טפלו למאמרו "דברים שהם לא דובים ולא יער". ואולם, ברגע שלימור זרק לחלל העולם את המלה "ניסויים", הוא גרם לכך שצופים רבים יאמינו כי מעשים כאלה אכן נעשו. קימור הרבה להשתמש במלה "עובדות". הוא הבטיח לנו "לעשות סדר בעובדות", דיבר על "עובדות יבשות בספרי המסמכים" ובסיומו של המשדר הודה לתחקירנים "שהביאו לנו את העובדות". שימוש כה תכוף במלה שמשמעותה אמת בלתי מעורערת יוצר את הרושם כי רק התיזה של קימור היא האמיתית, וכי כל יתר ההסברים אינם עובדתיים. השפעת המלים גוברת כאשר מדובר בכותרת, בייחוד כותרת שמשמשים בה גם בתשדירי הקידום לתוכנית. דיין הכתירה את המשדר שלה במלים "ילדי

תימן לא מתו". בראיון אתי הסבירה כי לא התכוונה לכל ילדי תימן, ואף לא לרובם, אלא רק למקצתם. אולם הרושם שהכותרת יצרה היה כי הילדים, שעל-פי ממצאי ועדות הבדיקה נפטרו, נחטפו לאימוץ ועודם חיים.

הצופה בכורסה כשופט

אות הפתיחה של התוכנית מתנגן, והצופה רץ לכורסתו כדי לא להפסיד אף רגע מתוכנית התחקירים. כך עושה גם הקורא הנאמן הפותח בדבקות את מוסף "הארץ" כדי לעקוב אחר הסדרה המתפרסמת מדי שבוע. מה תפקידם של

הצופה והקורא בדרימה הזאת? "מבט שני" מצפה מאיתנו כי נשמש שופטים. בתחילת התוכנית הצהיר קימור: "ננסה לעשות סדר בעובדות ולברור את האמת מהשקרים. המסקנות לשיפוטכם". אך האם קיבל יושב הכורסה מידע מספיק כדי לשפוט? קימור סיפר לנו על 600 ילדים יתומים שעלו מתימן, על תמותת התינוקות הגדולה, על מחלת הפוליו הקשה ועל הורים שסירבו לקחת את ילדיהם, כדי שנסיק מכך שלא היו חטיפות. אבל התוכנית לא הציגה עובדות אחרות, העשויות לסתור את התיזה הזאת. "מה לעשות שאלה הן העובדות שמצאנו?" אמר לי קימור, ובכך ביטל את הסיפורים שעלו בוועדת החקירה ובכתבותיו של משיח. בתוכנית "עובדה" הובאה עדותה של רוז'ה קוצ'ינסקי, כפי שהוקלטה בידי העיתונאי אבנר פרחי. היא מספרת כי בהיותה בת 16 עבדה כאחות מתלמדת במעברת עין-שמר והיתה עדה לחטיפתם של ילדים מבית התינוקות. משיח, המביא אף הוא את סיפורה של קוצ'ינסקי, מגלה לנו בכתבה הרביעית כי בעדותה בפני ועדת החקירה חזרה בה מדברים אלה. דיין אינה מופתעת מכך. "בטח שהיא תשקר", אומרת לי דיין, "הרי מן ההקלטה יוצא שהיא היתה חלק ממנגנון שחטף ילדים". לדעתה, העדות הראשונה, המוקלטת, היא העדות האוטנטית. האם לא ראוי היה לספר לצופים גם על ההכחשה, תהיה סיבתה אשר תהיה, כדי שישפטו בעצמם? יגאל משיח מביא לקורא מידע רב. בכתבותיו הראשונות השתמש בלשון חד משמעית: "עדותי ות חדשות... מבקשות עכשיו לזעזע את יסודות הגרסה הרשמית" (כתבה ראשונה). הכל מוביל

למסקנה אחת: היו חטיפות. היה גם אי סדר, "אבל גם באי הסדר היתה שיטה" (כתבה שלישית). הכתבה התשיעית נשמעת כבר נחרצת פחות: "לאחר שלושה חודשי תחקירים ושיחות עם עשרות עדים, נראה לעתים כי ההבדל הוא סמנטי בלבד, עניין של הגדרה וניסוח... המרחק בין 'חטיפה לאימוץ' לבין 'מסירה לאימוץ' בפרשת היעלם של ילדי תימן אינו גדול". כששאלתיו אם אין בכך התמתנות של עמדתו, הסביר כי היום עמדתו חריפה אף יותר: "זו לא חטיפה מהסרטים... זו פטרונות שבגללה אבדו המון ילדים. הילדים הגיעו לבתי חולים, שם לא ידעו מאיפה הם באו ולמי להתייחס ושלחו אותם לאימוץ". לדבריו, בכתבות הראשונות הוא ראה דברים בצורה נקודתית, ואחר-כך הדברים הצטברו אצלו "לתמונה הרבה יותר סמיכה". זכותו של משיח לחשוב כי פטרוניות ורשלנות גרועות מחטיפות וממוימות, אך לא כל קוראיו יסכימו עמו. קוראים רבים יראו בדבריו האחרונים נסיגה מהטענות הנחרצות שהעלה בראשית הסדרה.

אז לאן נעלמו ילדי תימן?

אם בגלל עוזי משולם, אם בגלל ועדת כהן ואם בגלל התחרות בין כלי התקשורת, התגייסו כולם בשבוע אחד כדי לפתור את התעלומה המלווה אותנו קרוב ל-50 שנה: לאן נעלמו ילדי תימן? האם מתו או אומצו? האם נעשו מעשים פליליים או שהסיבה להעלמויות היתה רשלנות שנבעה מהתנשאות? כל אחת מהתוכניות והכתבות הציגה את האמת שלה. העדויות המרתקות והסיפורים האנושיים הקשים לא הצליחו לתת תשובה ברורה.

בתוכנית "שטח הפקר" (ערוץ 1), ששודרה באותו השבוע ועסקה בסיקור של פרשת ילדי תימן, האשימו לימור, דיין וקימור זה את זה בעיוות האמת ובסטייה מכללי האתיקה המקצועית. קימור כינה את תוכניתו של לימור "שרלטנות, מגמתיות ובורות", והטיח בדין את ההאשמה כי השתמשה ב"שוטים של חסמביה". דיין האשימה את קימור כי התייצב לימין הממסד באופן חד משמעי ומוחלט. הוויכוח הזה הגביר את המבוכה סביב פרשה סבוכה וכאובה זו. שוב נוכחנו לדעת כי העיתונות אינה מדע מדויק, ואולי טוב שכן. התקשורת בעידן הרייטינג מעדיפה לפנות אלינו עם סימני קריאה במקום סימני שאלה. היא נרתעת מלומר "אולי" ו"איננו יודעים" ומעדיפה את האמירות הגור-פות, שנשמעות טוב גם בתשדירי הקידום. ייתכן כי האמת האבודה על ילדי תימן תתגלה רק בממצאיה של ועדת החקירה. היא לא נקבעה, אך רבים ניסו לאמץ אותה. ■

רוחי שילוני היא בוגרת הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית

מדבר סקר תרחק?

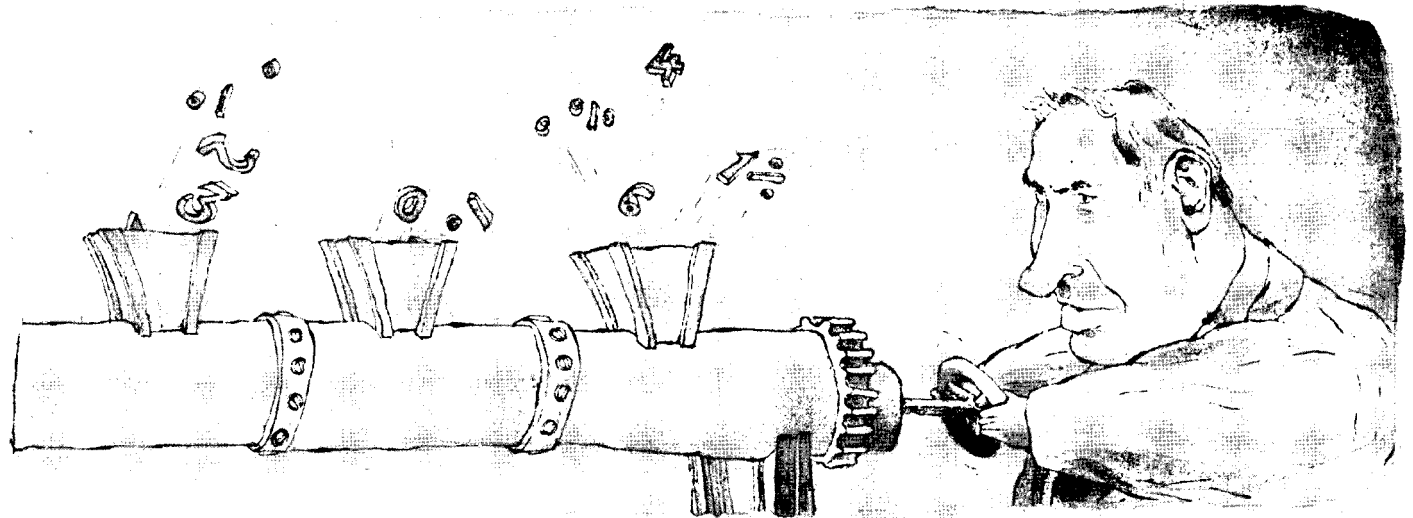
כמה כללי מפתח להגנת העיתונות מפני סקרים כוזבים, הדלפות מכוונות ופרשנויות מטעות על הלכי הרוח של הציבור

שוו בנפשכם את העיתון שיעזו לפרסם, מדי יום, כמה תחזיות של מזג-האוויר שיסתרו זו את זו, מפי חוזאים עלומי שם או חסרי כל הסמכה מקצועית לתפקידם. קשה להאמין? ובכן, בתחום הסקרים הפוליטיים, ובמיוחד סקרי הבחירות, תופעה זו היא נחלתם של מרבית אמצעי התקשורת בישראל: הם נחפזים לפרסם כל סקר, כל נתון וכל תחזית, לעתים קרובות גם כאלה הסותרים זה את זה, בלי לפשפש יותר מדי בציאותיותם של המסקעות של הסקרים והסקרים. האובססיה לסקרים, שפשתה בעיתונות המודפסת והמשודרת בישראל,

פערים אלה בקביעה כי "הסקרים נכונים רק לזמן ביצועם", אך המדד השני מפרך גם טיעון זה. השונות בין סקרים שנערכו באותה עת, לגבי אותה שאלה ולגבי "מדגם מייצג של האוכלוסייה הישראלית" - היא שונות גבוהה מאוד. לשם המחשה, בתום שבוע הפיגועים הנורא התפרסמו באותו יום כמה סקרים שבדקו את סיכוייהם של בנימין נתניהו ושמעון פרס. חלקם הצביעו על ניצחון של נתניהו, חלקם על מצב שוויון, וחלקם על יתרון לפרס. כאמור, סקרים אלה נערכו באותו יום. כולם טענו לבדיקת מדגם מייצג.

התקשורת, כך נראה, נהנית מהמצב האבסורדי שאליו מביאים אותנו הסקרים; יש הטוענים כי בכך מייצרת התקשורת את אי הוודאות, את המתח ואת אווירת התחרות הדרושה לקידום הדרמה. ככל שיהיו יותר סקרים ויותר נתונים סותרים, יגבר המתח; ומכאן הצורך בסקרים נוספים שרק יגבירו את אי הוודאות והמתח הפוליטי. מעבר לכך, הפכו הסתירות בין הסקרים לאיטם תקשורתי בפני עצמו. העיתונאים מצביעים על ההבדלים בין הסקרים (לעתים בהשוואה שאינה לגיטימית עקב הבדלים בדגימה, בניסוח השאלה או בשיטת ניתוח הנתונים) ומשסים סוקרים ופרשנים זה בממצאיו של חברו.

חלק מההאחריות למצב החמור יש להטיל על כתפיה של תעשיית הסקרים בישראל. שלא כמו עמיתיהם בארה"ב ובאירופה, לא השכילו הסוקרים בישראל להקים אגודה מקצועית, להסכים על תקנון של אתיקה

איור: צחי פרבר

מקצועית ולגבש אמנה מקצועית שתגדיר סקרים וסקרים מקצועיים. התוצאה היא שבענף הסקרים בישראל שוררים חוקי הג'ונגל העסקי, פורחת השרלטנות, משגשגות המניפולציות, ופרסום סקרים ופרשנותם פרוצים לכל גורם מעוניין. חלק מהסקרים ממלא תפקיד כפול: הם משמשים בעת ובעונה אחת כפרשנים אובייקטיביים כביכול של עיתון, ערוץ טלוויזיה או תחנת רדיו, ובמקביל הם משרתים כיועצי הסקרים של מפלגות ופוליטיקאים, חברים במטות הבחירות שלהם ושותפים לעיצוב מערכת הבחירות. למי נתונה נאמנותם? מדוע לא חלים עליהם הכללים המונעים מכל כתב אחר בעיתון או ערוץ לשמש בתפקיד כפול שכזה? אולם את האשמה אין להוליך רק אל הסוקרים; גם לפתחה של העיתונות רובצים חטאים רבים בתחום הסקרים ופרשנותם. כבר בשנות ה-70 פירסם העיתונאי והחוקר האמריקאי פיליפ מאייר ספר הדרכה מיוחד לעיתונאים הכותבים על סקרים. הספר, שנקרא Precision Journalism סייע לעיתונאים רבים כמדריך שימושי בנבכי מתודולוגיית הסקרים. סקרים הם לרוב "נחלתם" של הכתבים הפוליטיים. אלה אמנם אמונים על נפתחיה של הפוליטיקה הישראלית, אך רק מעטים מהם מצוידים בידע הנדרש לצריכה ביקורתית של סקר. על בורותם יעידו דוגמאות רבות של טעויות "בהבנת הנקרא" הסקרי, החל בפרסום ממצאי סקר שלא נערך כלל

מדרבנת על-ידי המרוץ אחר הרייטינג. היא הביאה את אמינותם של סקרי הבחירות לשפל חסר תקדים. הסוקרים הישראלים, ובהם רבים שהם בעלי מקצוע רציניים ואמינים, נותנים ידם לשעשועי סקרים, "סקרי רחוב", קלפיות נודדות או "משאלי עם", שאינם משאלים ואינם בודקים עם. בסדרת סקרים על האמון שרווחש הציבור הישראלי לסקרי בחירות מצאתי הידרדרות עקבית, שהגיעה לשיאה במערכת הבחירות הנוכחית; פחות משליש מהציבור הישראלי מאמין לסקרים. מרבית הנשאלים סבורים שיש יותר מדי סקרים בתקשורת, ותדמיתו של הענף כולו נמצאת נפגעת.

חשוב לציין כי סקרים הם כלי מתודולוגי חשוב כל עוד הוא מופקד בידיים המקצועיות הנכונות של עורכיו ובשימוש ביקורתי בידי אלה הצורכים את נתוניו וממצאיו. אולם במצב שבו חוברים פוליטיקאים אינ-טרנסגנים, תקשורת להוטה לסקרים וכתבים ועיתונאים חסרי ידע בסיסי בסקרים ובסטטיסטיקה, פרי ההילולים המפוקפק הוא מבול של פסאודו-סקרים, מניפולציות של נתונים ותחזיות שאינן נכונות אפילו לרגע פרסומן. שני מדדים יעידו על עליבותה של תעשיית סקרי הבחירות בישראל: הראשון, ההצלחה המועטה של הסקרים בניבוי תוצאות הבחירות (פערים גדולים נמצאו בין התחזיות של הסוקרים לבין תוצאות יום הבחירות בכל מערכות הבחירות האחרונות). הסוקרים ממחרים להצדיק

לגבי אוכלוסיות אלה קביעות בהצבעה (דהיינו התפלגות קבועה לפי תוצאות הבחירות האחרונות), או שהם מותירים אותן מחוץ לניתוח וכך בעצם מקפחים את ייצוגן. תת-ייצוג כזה פוגם בתחזיות, שכן אותן תת-אוכלוסיות מצביעות ביום הבחירות ולרוב לא באופן התואם את שאר האוכלוסייה.

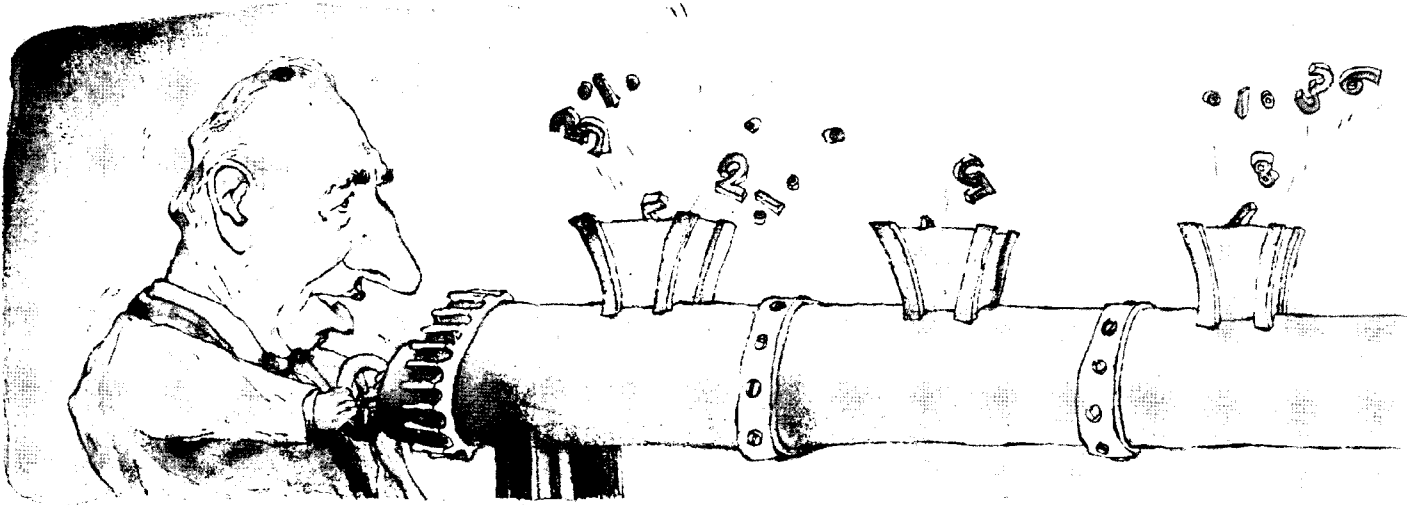
5. מי הזמין את הסקר? ממצאי סקרים רבים המדווחים בתקשורת הם פרי הדלפות או יחצ"נות פוליטית של גופים אינטרסנטיים (נתניהו טוען שבידו שלושה סקרים שונים המבטיחים עלייה משמעותית בתמיכה בו אם יצרך את "צומת". לאחר צירוף "צומת" לא עלתה התמיכה, ומכאן שכל סקריו של נתניהו היו מוטעים או שהוא לא אמר את האמת; בשני המקרים הציבור הוטעה). חשוב לדעת אם הסוקר "האובייקטיבי" אינו מפרש ומציג ממצאים שהשיג במסגרת תפקידו במטה הבחירות של מפלגה. למיטב סוקרי ישראל יש כובע כפול שכזה.

6. מי ביצע את הסקר? במבול המשאלים, הסקרים והקלפיות הנודדות המציפות את התקשורת, יש רבים שנערכו בידי כתבי שטח זריזים, בידי יחצ"ני הפריימריסטים או בידי גופים עלומי שם המופיעים לקראת הבחירות ונעלמים מיד לאחריהן. עיתונות אחראית חייבת לזהות את העומדים מאחורי ביצוע הסקר, לברר את אמינותו המקצועית של הסוקר ולברור בזהירות את הראוי לפרסום. מדאיגה במיוחד התופעה שבמסגרת תה כל מקומון, תחנת רדיו או תוכנית טלוויזיה הופכים למכון סקרים

(לדוגמה, פרשת מכון הסקרים הפיקטיבי רנ"ן, שנחשפה ב"הארץ" לאחר שממצאיו כביכול פורסמו בהבלטה בעיתון אחר) וכלה בייחוס משמעות דרמטית ("מהפך", "שינוי מגמה" ועוד) להבדלי אחוזים בודדים בין סקר לסקר, למרות שהם נופלים בתוך הטווח של טעות הדגימה, כלומר אין להם משמעות סטטיסטית.

כדי לצייד את העיתונאים הישראלים בידע בסיסי במתודולוגיית סקרים ופרשנותם, יידרשו זמן רב ונכונות ללמד וללמוד. אך בינתיים, עת מתלהטת מערכת הבחירות על שפע סקריות, הנה כמה כללי מפתח להגנה עצמית בפני סקרים-סקרים, הדלפות מניפולטיביות ופרשנויות מעוותות. הם אינם מעניקים לעיתונאי חסינות מלאה, אך יש בהם כדי לשפר את עמידותו ולעשותו לצרכן ביקורתי יותר של נתוני סקרים ומשאלים. כדי לפשט את השימוש בכללים אלה הם מוצגים כשאלות מפתח שיש להציג לכל גוף, דובר או סוקר המספק את נתוני הסקר:

1. מה היה "אחוז המסרבים"? מרבית סקרי הבחירות הם סקרים טלפוניים. הסוקרים יודעים היטב כי בין 30% ל-40% מהנדגמים מסרבים לענות. הסוקרים אינם מציינים בדיווחיהם את אחוז המסרבים, ולמעשה מניחים כי המסרבים אינם שונים בדעותיהם ובבחירתם מהאל-מסרבים (הנחה בלתי נכונה בהחלט). חשוב כי בדיווח על הסקר יצוין אחוז המסרבים להשתתף בו. אפילו בתוכנית כמו "קו העימות" או "משאל עם" מוצגים מספרים המציינים את גודל המדגם אך לא את כמות המשיבים.

עצמאי, המקפיד לפתוח את הדיווח בהסתייגות הוזהרה "זה אינו סקר מדעי" או "המדגם אינו מייצג" ומיד ממשיך לניתוח מפורט, עתיר בגרי-פיקה צבעונית של הממצאים ומשמעותם הפוליטית.

7. מהו טווח המובהקות הסטטיסטית? סוקרים מציגים (רק לעתים) את מה שמתפרסם כ"טעות הדגימה". הכוונה היא בעצם להבדלים בין מדגם אחד לשני, בין סקר לסקר, הנובעים ממקורות ומוגדרים מספרית (למשל 5%, 3% וכדומה). מכאן שמה שמוצג ומנותח כ"שינוי", "עלייה בתמיכה" או "ירידה בפופולריות" אינו אלא, לעתים קרובות, פער קטן המצוי בטווח ההבדלים המקריים ושאין בו כדי להעיד על שינוי כלשהו. הסוקרים אולי מודעים לכך, אך הם מניחים לעיתונאים ולפרשנים לבנות תלי תלים של מסקנות והשלכות על סמך ממצאים חסרי משמעות סטטיסטית.

מדבר סקר תרחק? לא בהכרח, אך יש להתקרב בזהירות חשדנית אל נתונים, ממצאים ותחזיות של סקרי בחירות. המצב הפרוע בתעשייה זו - שהיא חסרת אמנה ואתיקה מקצועית אך מלוכה בלהט של מערכת בחירות פוליטית ושל תחרות מסחרית קשה - מטיל על העיתונות תפקיד של מתווך סלקטיבי וביקורתי, שאינו להוט לאמץ ולפרסם כל נתון וממצא. ■

2. מה היה נוסח השאלה? לנוסח השאלה, ובכלל זה הצגת התשובות האפשריות בפני הנשאלים, יש משמעות רבה לגבי התשובות המתקבלות. למשל, האם הוצגו בפני הנשאל אפשרויות שונות (ואם כן - מה היו האפשרויות ובאיזה סדר הוצגו), או שהשאלה היתה "פתוחה", ללא אפשרויות תשובה.

3. כיצד "פוצחו" "הלא משיבים"? חלק ניכר מהמשיבים עונים "לא יודע", "טרם החלטתי", "אני מתלבט" (בישראל מגיע אחוז "הלא משיבים" ל-25% ואף ל-30%). לסוקרים יש אפשרות להשאירם מחוץ לניתוח (אפשרות מסוכנת, שכן "הלא משיבים" אינם בהכרח מתפלגים כמו "המשיבים", עובדה שהכשילה סקרים רבים, כמו למשל בשנת 1977 שבה רובם לא ניבאו את המהפך). אפשרות אחרת היא לנסות לנבא את הצבעתם בעזרת שאלות נוספות (למשל, על הצבעתם בבחירות האחרות נות או על עמדותיהם בנושאים פוליטיים שונים). חשוב לדעת מה היו ההנחות שהנחו את הסוקר ב"פיצוח" "הלא משיבים", אם בכלל בוצע הליך כזה.

4. את מי לא מייצג "המדגם המייצג"? למרות שהסקרים מדווחים על מדגם-מייצג את האוכלוסייה הישראלית, מרבית המדגמים אינם מייצגים תת-אוכלוסיות כמו חרדים, ערבים וחיללים. הסוקרים נוטים להגות

פרופ' נבי יומן הוא ראש החוג לתקשורת באוניברסיטת חיפה

רצויים. בהקשר הגדון ובאווירה של הפריימריז, יכול היה כל קורא נבון לחשב את הנזק הפוליטי האפשרי לשר המשטרה ולמשטרה עצמה, אם הקביעה הסופית של המשטרה היתה שהאירוע בגבעה הצרפתית היה תאונה, ולא פיגוע חבלני. "הארץ" מסר שלדעתו של שילנסקי, אפילו פרסום האפשרות שהאירוע היה תאונה נבע מ"סיבות פוליטיות".

בחירת הנתונים שעמדו לרשות המשטרה חושפת את מורכבות הבעיה שבפניה ניצבה. היו כאן פרטים שמשכו לעבר כיוונים שונים: הנתון שהנהג היה מוסלמי אדוק מחזק את גרסת הפיגוע, אך העובדה שהיה מבוגר מחזקת את גרסת התאונה. מי שפירש את תנועות הנהג כשיצא מהמכונית כניסיון לתקוף שוטר חיזק את גרסת הפיגוע, אך מי שראה בכך ניסיון להימלט מהאזרחים שהחלו לרדוף אחריו חיזק את גרסת התאונה. העובדה שבמכונית נמצאו מצרכי מזון שקנה הנהג, כמו גם העובדה שהיורים היו תלמידי ישיבות הסדר בהתנחלויות, לא נראו על פניהן כמחזקות את גרסת הפיגוע. לעומת זאת, העדות לפיה הנהג לחבריו באתו יום שיחפשו אותו הלילה בטלוויזיה נראתה כנתון המצביע באופן נחרץ על כיוון הפיגוע (אם כי לא היה ברור מה המקור המדויק של עדות זו).

התהליך המורכב של הגדרת העובדות והקשרים הסיבתיים של האירוע בגבעה הצרפתית אינו חריג למקרה זה בלבד. מה שהיה חריג כאן הוא השקיפות של התהליך, ועל כן היכולת להקיש ממנו לגבי מקרים רבים אחרים.

קביעות עובדתיות נעשות תמיד בתוך שדה של מאבקי כוח ואינטרסים. לפיכך, האירוע בגבעה הצרפתית חושף את אחד הפרדוקסים המרכזיים בחיי החברה. הפרדוקס הוא שלא רק שאין עובדות המדברות בעד עצמן, אלא שהיכולת לקבוע עובדות מתבססת הן על זמן ומיומנות באיסוף ובעיבוד מקצועי של נתונים רלוונטיים והן על כוח וסמכות להתגבר על גורמי מים המנסים לקבוע ולהפיץ הגדרות עובדתיות חלופיות של המציאות.

יתר על כן, קביעות עובדתיות הן לפי טבען הסתברותיות ובלתי מוחלטות. כאשר מתחולל אירוע כלשהו, וגם זמן קצר לאחריו, יש תמיד הרבה גרסאות על מה שקורה או קרה, ותהליך ברירת הגרסה הסבירה ביותר רק מתחיל. מסיבה זו תמוהה מאוד הודעתו של ניצב אריה עמית ("הארץ", 28 בפברואר) כי "בעתיד תודיע המשטרה על אירועים דומים רק כאשר יהיו הדברים ודאיים ומוחלטים". אם ניצב עמית אכן מתכוון לדבריו, לא יוכלו להיות כל התראות לציבור במהלך אירועים ביטחוניים, ים, תחושת הביטחון בקרב התושבים תידרדר, ודובר המשטרה שיחכה לשווא לדברים ודאיים ומוחלטים יוכל לצאת לפנסיה, או לחילופין לפנות את מקומו להיסטוריון.

יש, כמובן, תחומים שבהם ניגודי האינטרסים המקשים על ברירת הגרסה הרשמית של העובדות הם חלשים, והגופים המגדירים את המציאות יכולים לעשות זאת בחופש יחסי. קביעת מפלס הכנרת או תחזית מזג האוויר שייכים,

אולי, לתחום זה. עם זאת, הפילוסוף האנגלי תומאס הובס כבר קבע, שאילו היתה הגיאומטריה של אוקלידס עומדת בניגוד לאינטרסים של קבוצות חברתיות כלשהן, היו אלה דואגות להשמדת ספרי הגיאומטריה. הוא ידע על מה הוא מדבר, כי בזמנו הטילה הכנסייה הקתולית מעצר בית על הפיסיקאי גלילאו, שכתב כי קופרניקוס צודק בקביעה שהארץ סובבת סביב השמש.

בפרספקטיבה היסטורית מעניין לראות, כיצד ניסו חברות מתקדמות לתת כוח וסמכות בידי קבוצות מסוימות לצורך הגדרת האמת העובדתית ללא פניות וללא חשיפה ללחצים של גורמים פוליטיים ודתיים. כאן אפשר גם למצוא את שורשיהם של מעמד הקביעות (טניור) שניתן לשופטים ולפרופסורים ושל הדאגה לחופש המקצועי של רופאים, מהגדרת

סיים וכד'. הקביעות לא באה להבטיח תנאי עבודה במובן הכלכלי, אלא נועדה בעיקר להגן על האינטרס הציבורי ולאפשר לקובעי המצב העובדתי לשמר את עצמאותם.

על רקע זה אפשר לשאול אם לעיתונאים, שיש להם תפקיד חיוני בהגדרת המציאות ובקביעת המצב העובדתי בחברה, יש מספיק כוח וסמכות כדי לבצע את תפקידם זה ללא הטיית. במקרה הנדון, הדיווח העיתונאי על תהליך בירור אופיו של האירוע בגבעה הצרפתית היה למופת. הוא חשף את הדילמה והמורכבות של התהליך בפני הציבור, ולא ניסה לטשטש את חוסר הוודאות שליווה את סיווג האירוע. אך מה בקשר לנושאים אחרים?

האם יחסי הכוחות בין העיתונאים לבין בעלי העיתונות, או בינם לבין מקורות האינפורמציה שלהם, מבטיחים דרגה סבירה של אוטונומיה ביישום השיקולים העיתונאיים המקצועיים, כאשר נוגעים הדברים לדיווח על האינטרסים העומדים מאחורי גרסאות המציאות העובדתית? האם ריכוזיות הבעלות באמצעי התקשורת והתפשטות שיטת החוזים האישיים של עיתונאים מחלישות את יכולתו של העיתונאי למלא את תפקידו המקצועי? מה יכול להיות שווה ערך, בתחום העיתונות, למעמד הקביעות המגן על חופש המחקר והפרסום בתחום האקדמי או למינוי הקביעות המגן על חופש שיקול הדעת של השופט?

מסקנה אחת הנובעת מן הדיון היא שיש מרכיב של שיפוט ערכי, של פרשנות, בכל קביעה עובדתית. מזה גם נובע שלעולם אין העיתונאי מדווח כאילו היה מצלמה אוטומטית. היכולת להחליט איוו מכל הגרסאות של המציאות ראויה לפרסום ולדיווח, והאחריות לצייד את הקורא בנתונים גם על מאבק האינטרסים ויחסי הכוחות המשפיעים על הגדרות המציאות וייצוגה בנושאים כלכליים, פוליטיים, ביטחוניים וכו', דורשות מיומנות מקצועית גבוהה כמו בכל מקצוע רציני אחר.

איכותו של כל עיתון תלויה בסופו של דבר באיכות המקצועית של השיפוט, האבחון וההערכה שמפגינים העיתונאים הפועלים בזירות עמוקות מאבקים ואינטרסים. בניגוד לדעתו של עורך "הארץ" חנוך מרמרי, למשל, אין מקום להטיל ספק באופי המקצועי ובידע הפרופסיונלי הנדרש מהעיתונאי למילוי תפקידו. במקום לזלזל במקצועיות העיתונאית יש לנסות להבינה, להגדירה ואף לבססה.

ולבסוף, האם המרכיב הפרשני בקביעות עובדתיות או בהגדרת המציאות מבטל את הבסיס להפרדה בין עובדות לדעות, או להבחנה בין עמודי החדשות לעמודי המאמרים בעיתון? אין זו שאלה פשוטה! לדעתי, למרות האמור למעלה, יש לשמר את ההבחנה בין עובדות ובין דעות. הסיבה היא שהמרכיב הפרשני בעמוד החדשות יכול, ואמור, להיות דק ומצומצם יותר ממרכיב התצפיות; ואילו בעמודי המאמרים המרכיב הפרשני הוא עבה ועשיר בהרבה מזה התצפיתי.

יש עניין לדמוקרטיה בשמירת הגבולות בין אותם חלקים בעיתון (המודפס או האלקטרוני) שבהם המרכיב התצפיתי דומיננטי לבין אותם חלקים שבהם הפרופורציה נוטה בצורה משמעותית לטובת המרכיב הפרשני.

עם זאת, לגבי הקורא והצופה המצוי, ההכרה בכך שבכל קביעה עובדתית כמעט יש יסוד פרשני היא מפתח לקריאה ביקורתית בעמודי החדשות, ולא רק בעמודי המאמרים הפרשניים. הקורא המתוחכם אינו מוותר על זכותו ועל יכולתו להשתתף בהגדרת המציאות העובדתית ובפירושה. מסיבה זו, בדמוקרטיה יש זכות גבוהה מן הזכות לדעת את העובדות: זוהי הזכות לדעת ולהבין את מרקם הכוחות והאינטרסים, המייצרים את הקביעות העובדתיות שמהן אנו בונים את תמונת המציאות שלנו. ■

ירון אורחי הוא פרופסור למדעי המדינה ועמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה

האם לעיתונאים, שהם בעלי

תפקיד חיוני בהגדרת המציאות, יש

מספיק כוח וסמכות כדי לבצע את

תפקידם ללא הטיית?

עיין בינלאומית

תחילה שקלו ראשי תעשיית הטלוויזיה האמריקאית לפנות לבתי המשפט, כדי לעכב את כניסתו לתוקף של החוק החדש, לערער על חוקיותו, לנסות להוכיח כי הוא נוגד את החוקה האמריקאית. אבל מהר מאוד הם הבינו, שהמאבק נגד חוק התקשורת החדש חסר סיכוי. הקונגרס אישר את החוק ברוב קולות, בתמיכה דו-מפלגתית, וכפה על עולם התקשורת האמריקאי שורה ארוכה של כללים חדשים.

חוק הטלקומוניקציה 1996 בארה"ב הוא מבוכ רב סעיפים, שרק משפטנים מנוסים יכולים למצוא בו את ידיהם ורגליהם. אך כמה מסעיפיו שימשו נושא לוויכות ציבורי לוהט - בעיקר אלה המטילים הגבלות על תוכן השידורים בטלוויזיה, כמו גם על רשת המחשבים הבינלאומית "אינטרנט". זוהי נקודת מפגש אמריקאית אופיינית בין הקו הראשון של הטכנולוגיה והקדמה לבין שמרנות ופוריטניות, כאשר בקו העימות ניצבת התקשורת האלקטרונית.

החוק החדש הביא לעולם את שבב ה"וי", האות הראשונה של violence - אלימות. מדובר באמצעי אלקטרוני פלאי, שאמור לאפשר להורים לפקח על שידורי הטלוויזיה שבהם צופים ילדיהם ולמנוע מהם לראות סרטי אלימות או מין. השבב, שיותקן בתוך מקלט הטלוויזיה הביתי, אמור לזהות את הקוד המשודר בצמוד לסרטים או לסדרות. אם מדובר בסרט אלים ובעל דירוג מוגבל - המקלט יכבה מאליו.

בינתיים מדובר בחזון לשנים הבאות בלבד. בהתקנת שבב ה"וי", כך סיפר הנשיא ביל קלינטון לקבר צת הורים בבית הלבן לפני ימים אחדים, יוחל רק בעוד כשנתיים, בקצב של 25 מיליון מקלטי טלוויזיה בשנה. כדי לממש את התוכנית יש צורך בשיתוף פעולה מצד תעשיית הטלוויזיה: זו נדרשת לדרג את כל התוכניות והסרטים בדירוג אחיד על-פי רמת האלימות והמין שיש בהם. הדירוג יקודר אלקטרונית בכל תוכנית וייקלט בכל מכשירי הטלוויזיה שיצוידו בשבב החדש. תעשיית הטלוויזיה הגיבה בשנה שעברה בספקנות רבה כאשר עלה השבב לכותרות, ובאי נחת גלויה כאשר התברר שהקונגרס אימץ את החידוש הטכנולוגי ושילב אותו בחוק הטלקומוניקציה. אבל בסופו של דבר נאלצו ראשי התעשייה להיכנע: הם לא רצו להצטייר כמי שמבקשים להרוס את הנפשות הרכות של ילדי אמריקה באלימות משודרת. עכשיו יפתח תהליך הגדרת הקריטריונים לקביעת הדרגות השונות של כל תוכניות הטלוויזיה, ויידרש עוד זמן רב עד שיקודדו בהתאם גם כל הסדרות הישנות, המוקדמות בשידורים חוזרים.

ובכל זאת, לא כולם קיבלו את החוק החדש בהכנעה. חברת "פלייבוי" כבר השיגה צו של שופט, שאמור לעכב את ביצוע הסעיף בחוק המחייב רשתות טלוויזיה בכבלים להתקין אמצעי שיאפשר חסימת "שידורים למבוגרים", גם אם המנויים לא ביקשו זאת. הטכנולוגיה הזו, המאפשרת "לנעול" סרטי מין בפני ילדים, כבר קיימת ומוצעת למנויי הכבלים, אבל אנשי "פלייבוי" התקוממו נגד הסעיף הכופה עליהם להתקינה בכל מקרה, בלי קשר להעדפותיהם של הלקוחות.

שבב ה"וי" זוכה לאהדה רבה בקרב חוגים רחבים בציבור האמריקאי. בסופו של דבר, מי רוצה מין, זימה ואלימות על מרקע שמולו יושבים ילדים? לעומת זאת, הסעיפים בחוק העוסקים בהגבלות על האינטרנט עוררו גלי מחאה הנמשכים גם עתה, חודשים אחרי שהחוק נחקק. שורה ארוכה של עתירות הוגשה לבית המשפט העליון, בניסיון לערער על חוקיותו של החוק החדש. החוק קובע, כי כל מי שיעביר חומר בלתי צנוע העלול להגיע לעיני קטינים באמצעות רשתות המחשבים, יואשם בפשע ויהיה צפוי לקנס של רבע מיליון דולר או לשנתיים מאסר. הגדרת החומר הבלתי צנוע כוללת בין היתר תצלומים ותיאורים של אברי מין. השמרנים בקונגרס זכו לניצחון, כאשר הצליחו לקבוע בחוק כי תיאסר גם העברת מידע על הפלות ברשתות המחשבים, למרות שהפסקת הריון היא (עדיין) חוקית בארה"ב.

החוק החדש מערער על העיקרון המקודש, שהנחה את רשת האינטרנט מאז הפכה לאמצעי כה פופולרי של תקשורת והעברת מידע: כל מי שרוצה לעלות לרשת ולהעמיד באמצעותה מידע לרשות האחרים - ראוי לעשות זאת. אין לאינטרנט מועצת מנהלים, איש איננו מפקח עליה, ואיש איננו מגביל את המשותפים בה. זה גם בדיוק מה שהרגיו את תומכי החוק: אל תוך אוקיינוס המידע מיהרו לצלול ספקי פורנוגרפיה. כל ילד יכול להקיש על מקלדת המחשב "סקס" ולקבל הישר לחדרו חומר נועז בהרבה מזה שהוא מוצא על מרקע הטלוויזיה (לפני שבב ה"וי") או בחוברות מין.

המאבק נגד הפורנו יצר התנגשות ערכים: הקונגרס סירב להכיר ב"חירות האינטרנט" וקבע כי קווי התקשורת שבהם קשורים המחשבים אלה לאלה ניתנים לפיקוח פדרלי. העולם הקיברנטי נזעק; אתרי אינטרנט רבים הושחרו לאות מחאה על קבלת החוק. "זה אימפריאליזם פדרלי", זעק באמצעות האינטרנט עורך ה"קספר סטאר טריביון", ועיתוני אינטרנט רבים הזהירו כי לפי החוק החדש תיאסר ברשת העברת מידע על אמצעי מניעה, החשובים לצמצום ההידבקות באיידס, או על סרטן השד וסרטן פי הטבעת.

ההכרעה בשאלת המותר והאסור תתקבל, בסופו של דבר, בבית המשפט העליון. בינתיים מתקשטת תרבות האינטרנט בפן נוסף - פן של מאבק עקרוני, המשמש נושא לדיונים ולחילופי מסרים מקצה העולם ועד קצהו. ■

רפי מן

שבב ה"וי"

לשון הרע

איתן להמן

מגבלות על פרסום כתבי תביעה

האם מותר לפרסם כתבי תביעה לפני בירור המשפט? התשובה הרווחת לשאלה היא חיובית. העיתונים מוצפים מדי יום בידיעות בדבר תביעות, הן מהתחום האזרחי והן מהתחום הפלילי, שזה עתה הוגשו, ושהדין ון בעניינן טרם החל. ייתכן שמעתה יהיה על עיתונאים לשקול מחדש את הנושא. החלטת שפורסמה באחרונה בבית המשפט המחוזי בירושלים, בתביעת דיבה שהגישו חברת "כלל" ומנהליה נגד רשות השידור, עשויה לשנות את מצב הדברים הקיימים.

אלה עיקרי העובדות: ב-30 בדצמבר 1994 במסגרת התוכנית "יומן השבוע" בערוץ 1, שודרה כתבתו של גדי סוקניק על התביעה שהגיש עמיר רונן, עובד לשעבר בקונצרן "כלל", בבית הדין האזרחי לעבודה בתל-אביב, על סך כ-2 מיליון שקל כנגד הקונצרן ומנהליו. בכתב התביעה גולל רונן (ובעקבותיו סוקניק) פרשה ארוכה של שחיתויות ומעשים פליליים, לכאורה, שביצעו מנהלים בקונצרן. רונן טען כי בשל ההתרעה על המעשים פוטר פעמיים (בפעם הראשונה בעקבות פרשת אריה גולדין, שנחשפה ב-1990 ואשר הסתיימה בהרשעתו של גולדין בעבירות של גניבה ומעילה בכספי הקונצרן).

התביעה הוגשה לבית הדין יום אחד בלבד לפני שידור הכתבה, שהיתה נושא מרכזי ב"יומן השבוע", עם שידור קידום שפורסם ב"יומן הצהרי" יום ברשת ב' באותו יום. ראשי "כלל" לא קיבלו לידם את כתב התביעה עד לשידור הכתבה. חברת "כלל" ומנהליה הגישו נגד רשות השידור תביעת דיבה על הפרסום ב"יומן השבוע". בבואה להתגונן אמרה הרשות בטענה מקדמית כי הפרסום הוא "דין וחשבון נכון והוגן" על תוכן התביעה, ולפיכך אין לה כל אחריות כלפי ראשי "כלל", שחשו עצמם נפגעים משידור הכתבה.

עמדת הרשות נוגעת לפרשנות סעיף 7(13) בחוק איסור לשון הרע, המעניק חסינות מוחלטת מתביעות (פליליות ואזרחיות) ל"דין וחשבון נכון והוגן על מה שנאמר... בפרסום על-ידי בעל דין, בא כוחו של בעל דין או עד, שנעשה תוך כדי דיון (בערכאה שיפוטית)... בישיבה פומבית". השופט אליהו בן-זמרה, שבפניו נדונה התביעה, פסק כי שידור הכתבה (והמסדרים הנלווים) לא היה בגדר "דין וחשבון נכון והוגן על תוכן התביעה", ובכל אופן - בעצם הגשת תביעה לבית הדין, אין עדיין "דין ון" או "ישיבה פומבית", ולפיכך חסינות לפי סעיף 7(13) לא יכולה לקום בכגון דא. בהחלטתו, דחה השופט את טענת ההגנה המקדמית של רשות השידור.

בשני חלקי ההחלטה קבע השופט קביעות המעוררות פולמוס. הקביעה הראשונה, אולי מעוררת המחלוקת ביותר, היא כי "היום יש מקום להעדיף את הזכות לשם טוב ולכבוד על פני חירות חופש הדיבור".

השופט סבר, שעם חקיקת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, יש לתת לערך של כבוד האדם משקל נורמטיבי מיוחד, ולכן הזכות לשם טוב היא כיום זכות חוקתית, בעוד חופש הביטוי, שייתכן כי בעבר עמד באותה מדרגה נורמטיבית, הוא כיום פחות בחשיבותו, שכן אינו מעוגן בזכות חוקתית.

השופט בן-זמרה מדגיש, כי לאור מסקנתו כי הזכות לשם טוב עולה על

הזכות לחופש הביטוי, הוא מפרש גם את חוק איסור לשון הרע ומפרש את ההגנות על העיתונאים ועל המפרסמים בצמצום ולא בהרחבה. (יצוין כבר כאן, כי חלק משופטי בית המשפט העליון, בכמה פסקי דין והחלטות, הביעו דעה שונה. נשיא ביהמ"ש העליון, השופט אהרן ברק, אף הדגיש בכמה הזדמנויות כי "חופש הביטוי" כולל בהכרח במונח "כבוד האדם וחירותו").

כאמור, קבע השופט בן-זמרה כי השידור לא היה בגדר "דין וחשבון נכון והוגן". לא ניתן במסגרת מדור זה לפרט כל אחת ואחת מהקביעות הלא נכונות והלא הוגנות, לדברי השופט המחוזי, שנכללו בכתבה, אך כן ניתן להסיק מהחלטתו אילו גורמים הפכו, לדעתו, את הדיווח של רשות השידור על התביעה המשפטית ל"לא נכון" או "לא הוגן":

א. הרושם שיצרה הכתבה, כפי שהשופט בן-זמרה פירש אותה כ"צופה הסביר", הוא כי לא מדובר בתביעה אזרחית אלא בתביעה בעלת אלמנטים פליליים ממש. מנהלי כלל, לדבריו, הוכפשו והוצגו כחשודים במסגרת חקירה פלילית.

ב. פעילותו של רונן בקונצרן תוארה כאילו כתבי רשות השידור חקרו את העניין ממש, ולא רק קראו ושמעו את טענותיו של רונן. לפי בן-זמרה, כדי שהדיווח יהיה הוגן, על המדווח לדאוג שמי שיצפה בכתבה יבין שמדובר בעובדות מתוך כתב תביעה, להבדיל מעובדות שאומתו.

ג. ברקע דברי הכתב הוקרנו תמונות של ראשי "כלל" ומנהליו עם כיתובים בלתי מחמיאים (כגון "חיפו על עבירות", "מנעו מידע" וכו'). כיתובים אלו הפכו את הנתבעים ל"חשודים" או "מבוקשים" בעיני "הצופה הסביר", לפי דברי השופט.

ד. למנהלי כלל ניתנו שעות ספורות בלבד להגיב על התביעה, עוד לפני שזו הומצאה להם, וזה אינו זמן סביר, בעיקר משום שכתב התביעה היה בידי רשות השידור יממה אחת לפחות קודם לכן.

השופט בן-זמרה מדגיש, כי גם מתן מגוון אפשרויות להגיב על הכתבה, לאחר פרסומה, אינו הופך את הכתבה עצמה להוגנת יותר.

קביעה נוספת, ואולי המשמעותית ביותר, היא שעל פרסום הנוגע להגשת תביעה לבית-דין (או לבית-משפט), לפני הגשת כתב הגנה ולפני קיום דיון בבית המשפט, לא חל חיסיון לפי חוק איסור לשון הרע. רשות השידור, באמצעות פרקליטות מחוז ירושלים, טענה כי החיסיון בחוק על פרסום דברים שנאמרו בבית המשפט, שמקובל שפרסומם לא יהווה בסיס לתביעת דיבה נגד המפרסם, חל גם ביחס לפרסום של כתבי טענות לפני קיום המשפט.

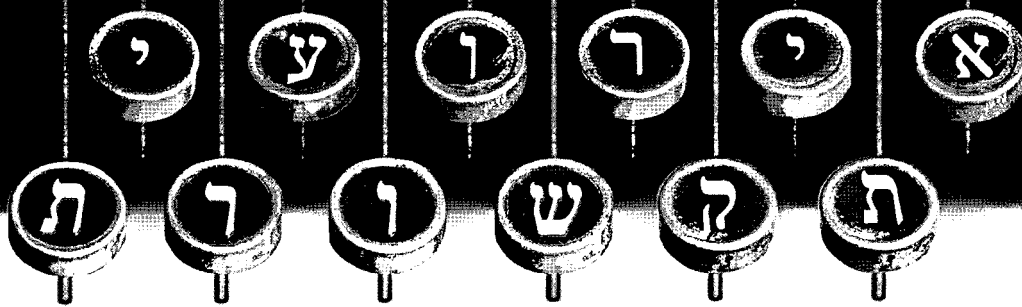
למעשה, זהו הנוהג הרגיל בעיתונות - לפרסם כתבי תביעה, הן בתחום מים האזרחיים (כגון: "הוגשה תביעה על סך 10 מיליון שקל נגד רופא רשלן") והן בתחומים הפליליים ("כתב אישום הוגש נגד עורך עיתון פלוני"). לפי החלטת השופט בן-זמרה, פרסום כזה אינו מוגן בהכרח בפני תביעת דיבה, והמפרסם יהיה מוגן רק אם הפרסום יעמוד בתנאי ההגנות הרגילות של חוק איסור לשון הרע - הגנת "אמת דיברתי" והגנת "תום לב".

משמעות החלטתו של השופט היא מרחיקת לכת: אם, למשל, פירסם כלי תקשורת ידיעה בדבר תביעה פלילית נגד אדם, ולבסוף ייצא אותו אדם זכאי, הרי לפי החלטת בית המשפט המחוזי, בנסיבות המתאימות אותו אדם יוכל לזכות בתביעת דיבה נגד אותו כלי תקשורת, אלא אם כן תעמוד לו הגנת "תום הלב" (המצומצמת למדי בנסיבות אלה).

בדומה לכך, ייתכן שעיתונאים יימנעו מלפרסם תביעות אזרחיות, שכן קיים חשש אמיתי שפסק הדין יקבע כי דווקא הנתבע צודק. כך גם עתיד רות לבג"ץ, שכלי התקשורת נוהגים להודיע עליהן כמעט מדי יום עם הגשתן וטרם בירורן, ושיש בדרך-כלל עניין ציבורי רב בפרסומן, עלולות שלא להגיע לידיעת הציבור בטרם בירורן.

הפרקליטות הגישה בקשת רשות ערעור על ההחלטה לבית המשפט העליון. ■

איתן להמן הוא עורך מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה

"דבר" ממשיך להופיע

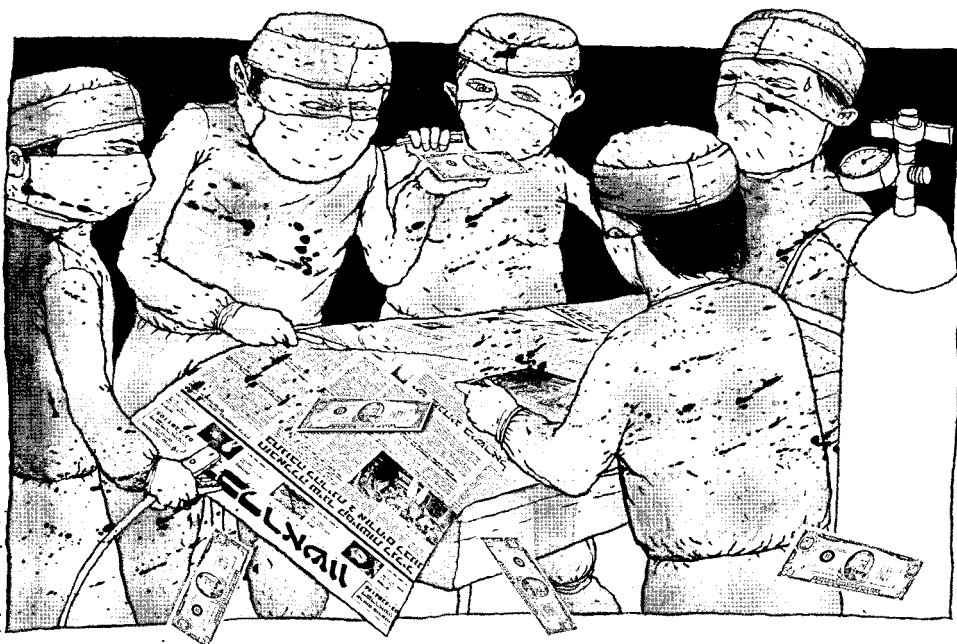
ברגע האחרון ממש, במחצית פברואר, ניצל "דבר ראשון" מסגירה. כתבות ההספד בעיתוני סוף השבוע כבר הודפסו ("לכל-כך הרבה אנשים כאב הלב השבוע, כאשר נודע על סגירתו הצפויה של

שקלים לקופת "דבר", ששינה את פניו והפך ל"דבר ראשון" באוק' טובר אשתקד. עכשיו החליטה לשים לזה קץ, בהעדר משקיעים אחרים מן האופק. למשך ימים אחדים נראה כי נחרץ גורל העיתון ו-140 עובדיו,

הראשון, ופרופ' אמיר ברנע, הצליח לגייס קבוצת משקיעים שגילו נכונות להשקיע בעיתון. זהות המשקיעים לא נחשפה, אולם "ידיעות אחרונות" ידע לדווח כי אחד מהם הוא מוזי ורטהיים, בעל השליטה ביצרנית "קוקה קולה"

דולר. בשלב השני תעביר ההסתדרות שני מיליון דולר נוספים, ואילו המשקיעים יורישו את יתר הסכומים שיידרשו להפעלה. יו"ר ההסתדרות, עמיר פרץ, הסביר כי אילו נסגר העיתון, היה הדבר מתפרש כגסיסתה של ההסתדרות. ואילו זינגר הביע ביטחון בעתידו הכלכלי של "דבר ראשון" והבטיח: "אנחנו נדאג שהוא יהיה גם רווחי".

בעיתון נשמו לרווחה, אבל המבחן האמיתי - מבחן התפוצה והרווחיות - עדיין עומד בפני המערכת, בראשות רון בן-ישי, והבעלים החדשים והישנים. על הקשר החיוני בין תפוצה, רווח ושליוותו הציבורית של עיתון, כתב ב"הארץ" אפרים ריינר, אשר בדיק בשנה שעברה את מצבו של "דבר": "ציבוריותו של עיתון היא פונקציה של מספר קוראיו. אם אין לו קוראים, לא חשוב מה כתוב בו. הרדיפה אחר הקוראים (או הצופים בטלוויזיה והמאזינים לרדיו) איננה ביטוי למסחריותו של כלי תקשורת, אלא תנאי הכרחי לקיומו כאורגן לשירות הציבור".

איורים: יגאל באום

"דבר", העיתון שהיה בעיקר סמל לארץ ישראל של פעם - "מע" ריב" (16.2.96) כאשר נמצא עירוני הדם, שיאפשר ליורשו של "דבר" ההיסטורי להמשיך להתקיים. רק ימים ספורים קודם לכן, ב-11 בפברואר, החליטה הנהגת ההסתדרות להפסיק את מתן הסיוע הכספי לעיתון. הבקשות למתן ארכה נוספת לא נענו. ההסתדרות כבר העבירה מיליוני

וכי "דבר ראשון" יסיים את דרכו כמו "על המשמר", "חדשות" ו"העולם הזה", שנמחקו ממפת התקשורת הישראלית. ואולם, בסוף השבוע התברר כי לא אפסה התקווה. משא ומתן חשאי, שרק קומץ אנשים היה שותף לו, החזיר את החיים לעיתון. בית ההשקעות זינגר-ברנע, בראשותם של שלום זינגר, לשעבר מנכ"ל האוצר והבנק הבינלאומי

בישראל ובבנק המזרחי. המשקיעים הללו שיכנעו את ההסתדרות להמשיך ולתמוך בעיתון. כך נולד ההסדר, שפרטיו גובשו במסמך עקרונות בראשית מארס: קבוצת "זינגר-ברנע" תחזיק 80 אחוזים ממניות העיתון, ואילו ההסתדרות תשמור על 20 אחוזים. כדי לאפשר את המשך הפעלת העיתון ישקיע כל אחד משני הצדדים בשלב הראשון רבע מיליון

אפליה לרעה

האם רשאי צה"ל להפלות לרעה עיתון מסוים לעומת אמצעי תקשורת אחרים? העיתון "הארץ", עורכו הנחן מרמרי והכתבים איתן רביץ ואלוף בן עתרו לבג"ץ בתביעה לחייב את הרמטכ"ל, דובר צה"ל ושר הביטחון לבטל את האפליה לרעה שנוקטת,

תשע או עשר דקות פרסומות?

כמה דקות פרסומת אפשר יהיה לשדר בערוץ 2? הוויכוח בשאלה זו שב והתלהט בחודשים האחרונים. ב-1 בפברואר נכנסה לתוקפה ההחלטה הקובעת כי לכל היותר ישודרו תשע דקות של פרסומת בשעה בשעות צפיית השיא - דקה פחות מן המכסה שהיתה נהוגה קודם לכן.

שלושת זכייני הרשות השנייה, "טלעד", "קשת" ו"רשת", רוצים עוד - עשר דקות, ואולי אפילו יותר. כל דקה נוספת בשעות שיא הצפייה תזרים לכיסיהם סכומים נכבדים. למה לחלק להם כסף, שאל מו"ל "הארץ", עמוס שוקן, במאמר שתקף בחריפות את הכוון - נה להגדיל את נתח הפרסומות ובכך להעצים את רווחיהם של "אנשי האלפיון העליון", כהגדרתו. הזכיינים זעמו: יו"ר שידורי "קשת", אליהו בן-עמרם, הגיב במאמר פולמוסי חריף ב"מעריב" (אליו צורפה הערה, כי "הארץ" לא הסכים לפרסם את מאמר התגובה הזה למאמרו של שוקן). בן-עמרם ניסה לעקוץ את מו"ל "הארץ" והזכיר כי קבוצת שוקן נכשלה במכרז על הערוץ השני ולא זכתה גם במכרזי הרדיו האזורי.

בן-עמרם, וכמוהו מנכ"ל "טל-עד" עוזי פלד - במאמר שפורסם ב"הארץ" - מבקשים להצדיק את הצורך בהגדלת זמן הפרסומות. פלד כתב כי בארה"ב אין כל הגבלה על נתח הפרסומות, אבל הממוצע הוא 17 דקות בשעה. באי-רופה, למעט בריטניה, הממוצע

שבהם נדרשים יחסי אמן בין העיתונאי לבין נציג הצבא. ההסבר לכך, לפי הודעת הצבא, נעוץ בהחלטתו החד-צדדית של העיתון להסתלק מן ההבנות בעניין פרסום ידיעות על נפגעים בצה"ל. הפרקליטות הסבירה בתשובתה לבג"ץ, כי "הארץ" מפרסם ידיעות על חיילים נפגעים עוד לפני מסירת ההודעה למשפחות, ובכך זוכה ביתרון תקשורתי על פני אמצעי תקשורת אחרים, השומרים עדיין על ההבנות "על חשבון הפגיעה במשפחות ובחיילים".

על רקע הפרת האמון בין "הארץ" ובין צה"ל בנושא הרגיש של פרסום ידיעות על נפגעים, טוענת הפרקליטות כי שיקול הדעת שמפ"עיל צה"ל בעניין זה הוא לגיטימי ונובע מאופיים המיוחד של התדריי-כים ויחסי האמון הדרושים. ■

העותרים טענו כי המידע על המתרחש במערכת הביטחון איננו רכושם של שר הביטחון, הרמטכ"ל ודובר צה"ל, וכי אין להם זכות למסור את המידע רק לחלק מכלי התקשורת ולפגוע בזכותם היסודית של קוראי "הארץ" לקבל דיווח על המתרחש במערכת הביטחון. בתשובתה לבג"ץ דחתה פרקליטות המדינה את הטענות והסבירה כי בכל הקשור לפעילות יזומה של דובר צה"ל אין "הארץ" מופלה כלל לרעה. לטענת הפרקליטות, כתבו הצבאי של העיתון מקבל באופן שוטף את הודעות דובר צה"ל, מוזמן לסירורים ולמסיבות עיתונאים ואף מקבל מענה על שאילתות שהוא מפנה לדובר עם זאת, הודה הצבא כי הוא מפעיל "שיקול דעת" לגבי בקשות של נציגי "הארץ" לקבל שיחות רקע ותדרוכים אישיים,

לטענתם, מערכת הביטחון כלפי העיתון. בעתירתם טענו אנשי "הארץ", כי בשל המחלוקת הנוגעת למדיניות הפרסום של העיתון באשר לאירועים עם נפגעים, מופלה "הארץ" לרעה. העיתון ציטט את הדברים שאמר דובר צה"ל, תא"ל עמוס גלעד, לכתב הצבאי איתן רבין, אשר קבל בפניו על שלא ניתן לו לראיין חיילים וקצינים לאחר אירוע בצפון. לדברי רבין אמר לו גלעד: "כמו ש'הארץ' יורק עלינו, כך אנו נירק עליו".

במוקד המחלוקת בין "הארץ" לצה"ל עומדת החלטת העיתון לפרסם דיווחים על אירועים עם נפגעים עוד בטרם נמסרה הודעה למשפחות ובטרם שיחרר צה"ל לפרסום הודעה רשמית על האירוע. העיתון מפרסם ידיעות כאלה ללא שמות החיילים שנפגעו.

יוני בן-מנחם וכן עיתונאים נוספים ומוסדות העיתונות ראו בשיטת החקירה שנקט צה"ל במקרה זה חדירה גסה לתחום הפרט ופגיעה קשה בחיסיון העיתונאי. דובר צה"ל, תת-אלוף עמוס גלעד, טען לעומת זאת כי ההדלפות מצה"ל הן נגע הפוגע בביטחון המדינה וביכולת הפעולה של הצבא וכי ההתחקות אחר מקורות המידע באמצעות תדפיסי השיחות נעשתה בהתאם לחוק. לעומתו קבע הרמטכ"ל כי לו היו נוצעים בו מראש, קרוב לוודאי שהיה שולל את השיטה של פנייה לבית המשפט להשגת מידע באמצעות מעקב אחר שיחות הטלפון שמנהלים עיתונאים. הוא גם סיפר שהברת "מוטורולה" סיפקה לצה"ל תדפיסים של מספרי טלפון יותר ממה שצה"ל ביקש והוסיף שהצבא שגה בכך שלא החזיר את רשימת הטלפונים שלא היתה נחוצה לחקירה שניהל. התנהגות צה"ל בפרשה זו גררה תגובות ביקורתיות חריפות בכלי התקשורת וכן מצד שר המשפטים, כמה ח"כים והיועץ המשפטי לממשלה. מיכאל בן-יאיר הוציא הוראה שמעתה ואילך כל בקשה הכרוכה בפגיעה בחיסיון העיתונאי תחייב לקבל מראש את אישורו של היועץ המשפטי לממשלה. ואילו הרמטכ"ל הנחה שמעתה כל הליך חקירה שיהיה כרוך במגע עם עיתונאים חייב לקבל אישור מהדרגים הבכירים ביותר במצ"ח ומהרמטכ"ל, או ממי שהוסמך מטעמו. ■

12.7 אחוז ב-95', בסופי שבוע נמנעים מקריאת עיתונים 12.7 אחוז מבני הנוער לעומת 6.75 אחוז בסקר הקודם. ירידה מסתמנת גם בהאזנה לשידורי הרדיו. ההאזנה לרשת ג' ירדה מ-27.9 אחוז ל-18.7 אחוז, לרשת ב' מ-31.2 אחוז ל-26.6 אחוז, לגלי-צה"ל מ-24.5 אחוז ל-22.7 אחוז ולערוץ 7 מ-7.2 אחוז ל-5.3 אחוז. הסקר נערך בידי מכון גיאוקרטיוגרפיה והמדגם שלו מייצג אוכלוסייה בת 2.6 מיליון נפש המסוגלת לתקשר בעברית. ■

עיוות בין צה"ל לעיתונות

הרמטכ"ל, רב-אלוף אמנון ליפקין-שחק, קבע נוהל מיוחד לטיפול צה"ל בחקירות שבהן מעורבים עיתונאים, לאחר שהורה בשגיאה שנעשתה כאשר מצ"ח השיגה, בצו בית משפט, תדפיסי שיחות של כתב קול-ישראל שנעשו בטלפון סלולרי. הוראת הרמטכ"ל באה בעקבות סערה שהתחוללה בראשית אפריל כאשר התברר שצה"ל פנה לשופט בית המשפט השלום, ג'ורג' קרא, והשיג ממנו צו שהורה לחברת "מוטורולה" למסור לשלטונות הצבא תדפיסים של מספרי טלפון שעם בעליהם שוחח כתב הרדיו, יוני בן-מנחם, במכשיר הפלאפון שלו. צה"ל נימק את הבקשה ברצונו לחקור את מקור ההדלפות מדיונים צבאיים פנימיים שתוכנם הגיע לידי הכתב.

פי סקר איגוד המפרסמים שפורסם בחודש מארס. הסקר משקף מגמה כללית של ירידה בצריכה של תקשורת מודפסת בידי הציבור הישראלי, ירידה שלא פסחה על שום עיתון כמעט בשנה שעברה. הירידה החדה ביותר נרשמה ב"גלובס" בימי חול והקטנה ביותר ב"הארץ". "דבר ראשון" העלה את אחוזי הקריאה שלו מ-0.7 אחוז ל-0.9 אחוז ואילו "טלגרף" נשאר ללא שינוי (0.4 אחוז בימי חול). ואלה הממצאים המפורטים: "גלובס" - ירידה של 36.4 אחוז בימי חול (מ-3.3 אחוז ב-95' ל-2.1 אחוז ב-96'). בסופי שבוע ירד "גלובס" - מ-1.3 אחוז ל-1.2 אחוז. "מעריב" - ירידה של 21.1 אחוז בימי חול; מ-24.6 אחוז מכלל קוראי העיתונים בשנת 95' ל-19.4 אחוז ב-96'. בסופי שבוע הירידה מתונה יותר: מ-26.7 אחוז ל-23.5 אחוז. "ידיעות אחרונות" - בימי חול ירידה של 10.3 אחוז; מ-53.2 אחוז ל-47.7 אחוז. בסופי שבוע הירידה היא מ-68.7 אחוז מכלל קוראי העיתונים ל-61.9 אחוז. "הארץ" - ירידה של 3.2 אחוז בימי חול ובסופי שבוע (6 אחוז בחול ו-6.2 אחוז בסוף שבוע לעומת 6.2 אחוז ו-6.4 אחוז ב-95'). עוד עולה מהסקר ששיעור המבוגרים שאינם קוראים שום עיתון יומי מגיע ל-15.8 אחוז לעומת 11.7 אחוז ב-95'. הנתון המקביל לגבי סופי שבוע הוא 10 אחוז לעומת 6.3 אחוז אשתקד. 18.5 אחוז מבני הנוער מצהירים שאינם קוראים עיתון יומי לעומת

הוא 12 דקות בשעה. פלד ובן-עמרם חולקים שבחים רבים לערוץ השני: "טלוויזיה איכותית, מקצועית, שמנשבות בה רוחות קדמה מרעננות", כותב בן-עמרם על שידורי הערוץ. שוקן טען במאמרו, כי החוק מתיר לשרד שש דקות של פרסומת בכל שעה. החוק, מתברר, קובע כי מועצת הערוץ השני היא בעלת סמכות לקבוע את היקף זמן הפרסום, ובלבד שלא יעלה על 10 אחוזים מכלל השידורים. המועצה רשאית לקבוע כיצד יתחלק הזמן בין שעות השידור השונות: ביממה שבה משדר הערוץ השני עשר שעות, למשל, מותר לו לשרד שעה אחת של פרסומת. אבל אפשר לחלק את הנתח לרצועות עבות יותר של פרסומת בשעות שיא הצפייה, שבהן ההכנסות גבוהות יותר, ולרצועות דקות יותר בשעות אחרות. הקרב על הדקות היקרות עדיין נמשך. ובינתיים קובלים הזכיינים על הפסד רווחים בימי הפיגועים של סוף פברואר ותחילת מארס. הזכיינים העריכו, כי הפסקת שידור הפרסומות ושינוי לוח המשדרים הסבו להם הפסד של כשלושה מיליון דולר. מועצת הערוץ השני קבעה כי הזכיינים יקבלו החזר של דקות הפרסום האבודות בימי המרוץ לקניות שלפני פסח. ■

ירידה בקריאת עיתונים

ירידה משמעותית בקריאת עיתונים הסתמנה בשנת 95', על-